

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU'NDA İYİ YÖNETİM HAKKI

Ekrem HALİMOVSKİ

Danışman

Doç.Dr. Oğuz ŞİMŞEK

İZMİR - 2016

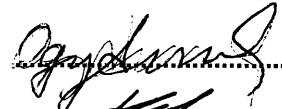
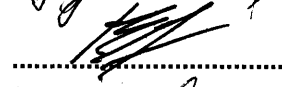
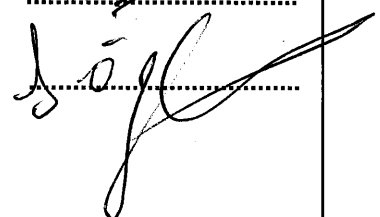
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2012801577

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : EKREM HALIMOVSKI
Tez Başlığı : Avrupa Birliği Hukuku'nda İyi Yönetim Hakkı

Savunma Tarihi : 22.01.2016
Danışmanı : Doç.Dr.Oğuz ŞİMŞEK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Oğuz ŞİMŞEK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Lale Burcu ÖNÜT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Işıl ÖZKAN	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	
Oybirliği ☒		
Oy Çokluğu ()		

EKREM HALIMOVSKI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Avrupa Birliği Hukuku'nda İyi Yönetim Hakkı" başlıklı Tezi ☒ / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mustafa Yaşar TINAR
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Avrupa Birliği Hukuku’nda İyi Yönetim Hakkı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
.../.../.....
Ekrem HALİMOVSKİ
İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Avrupa Birliği Hukuku’nda İyi Yönetim Hakkı
Ekrem HALİMOVSKI

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Hukuku Programı

Çalışmamızın konusunu “Avrupa Birliği Hukuku’nda İyi Yönetim hakkı” oluşturmaktadır. AB kurumları, organları, ofisleri ve ajanslarında daha iyi bir yönetime ve işleyişe ulaşılması, Avrupa Birliği (AB) vatandaşlarının haklarına saygı gösterilmesi ve çıkarlarının korunması, hukuk devleti ilkesinin dikkate alınması ve demokrasinin güçlendirilmesi AB’nin öncelikleri arasında yer almaktadır. Belirtilen hedeflere yönelik hükümlere AB Hukuku’nda yer verilmiştir.

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Lizbon Antlaşması öncesinde iyi yönetimi, AB Hukuku’nun genel bir ilkesi olarak kabul etmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde AB Hukuku, ABAD’ın içtihatları, Avrupa Konseyi’nin belgeleri ve AB Ombudsmanı’nın İyi Yönetim Kodu dikkate alınarak iyi yönetim kavramı, tarihsel gelişimi, ve iyi yönetime ilişkin temel ilkeler değerlendirilmektedir.

Lizbon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle temel hak ve özgürlükler alanında ortaya çıkan en önemli değişikliklerden biri iyi yönetim hakkına da yer veren Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın (ABTHŞ) hukuki statüsündeki değişimdir. Böylece Avrupa Birliği Antlaşması’nın (ABA) 6. maddesinin 1. fıkrası uyarınca ABTHŞ hukuken bağlayıcı bir statü kazanmış ve Antlaşmalar ile hukuken eşit statüde olduğu kabul edilmiştir.

Bu değişim ile iyi yönetim AB Hukuku’nun genel bir ilkesinden sübjektif ve anayasal hak kategorisine yükselmiştir. İyi yönetim AB kurum, organ, ofis ve

ajansları ile AB Hukuku’nu uyguladıklarında AB üyesi devletler açısından bir yükümlölük haline gelmiştir.

AB Hukuku’nun iyi yönetim hakkına ilişkin en önemli hükümlerinden biri ABTHŞ’nin 41. maddesidir.

Söz konusu düzenleme iyi yönetim hakkını temel bir hak olarak garanti etmektedir. Ancak bu hak, AB üyesi devletler ile AB kurum, organ, ofis ve ajansları arasındaki ilişkilerde uygulanmamaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise AB birincil ve ikincil hukuku ile ABAD’ın içtihatları çerçevesinde iyi yönetim hakkının tarihsel gelişimi, uygulama alanı ve içeriği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliğı Hukuku, İyi Yönetim, Avrupa Birliğı Temel Haklar Şartı, İyi Yönetim Hakkı, Avrupa Birliğı Adalet Divanı

ABSTRACT
Master's Thesis
The Right to Good Administration in the European Union Law
Ekrem HALİMOVSKI

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Public Law
European Union Law Program

The subject of our study is “The Right to Good Administration in European Union Law”. The achievement of a better administration and functioning of EU institutions, bodies, offices and agencies, the respect of EU citizens’ rights and protection of their interests taking into consideration the principle of rule of law and the strengthening of democracy take place between the priorities of EU. There has been given a place to provisions regarding the specified objectives above in EU Law.

Before the entrance in force of the Lisbon Treaty, the European Court of Justice (ECJ) has accepted the right of good administration as a general principle of EU Law.

The first chapter of our thesis examines the historical development of good administration, the concept of good administration and the fundamental principles related with good administration by taking into consideration the EU Law, ECJ case-law, documents of Council of Europe, The European Code of Good Administration Behaviour adopted by European Ombudsman.

When the Lisbon Treaty entered into force, one of the most significant changes in the scope of fundamental rights and freedoms is the legal status of the Charter of Fundamental Rights of European Union (CFR), which includes the right to good administration. According to Article 6 paragraph 1 of Treaty of European Union (TEU), CFR has become legally binding and it has been accepted that it has the same legal value as other EU treaties.

Furthermore, post to the legal status of the CFR, good administration has been lifted from being a general principle of EU Law into the category of subjective and constitutional right. The good administration has become an obligation for EU institutions, bodies, offices and agencies and Member States only when they are implementing Union Law.

One of the most important provisions of EU Law related with the right to good administration is the Article 41 of CFR.

The aforementioned provision guarantees the right to good administration as a fundamental right. However it is not being applied to the relations between EU Member States and EU institutions, bodies, offices and agencies.

The second chapter of our thesis examines the historical development, scope and content of the right to good administration in the context of EU Primary and Secondary Law and ECJ case-law.

Keywords: European Union Law, Good Administration, The Charter of Fundamental Rights of European Union, The Right to Good Administration, The European Court of Justice

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU'NDA İYİ YÖNETİM HAKKI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İYİ YÖNETİM KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLKELERİ

I. İYİ YÖNETİM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	4
II. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İYİ YÖNETİM İLKELERİ	15
A. Kanunilik İlkesi	16
B. Yasal Kesinlik İlkesi (Belirlilik)	20
C. Kanun Önünde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı	22
D. Meşru Beklentiler İlkesi	29
E. Tarafsızlık İlkesi	33
F. Ölçülülük İlkesi	35
G. Şeffaflık İlkesi ve Belgelere Erişim Hakkı	41
H. AB Kurum, Organ, Ofis ve Ajanslarının Kararlarına İtiraz Hakkı	48
İ. Dinlenilme Hakkı	50
J. Makul Süre İlkesi	53
K. Kararların Gerekçelerini Belirtme Yükümlülüğü	57

L. Tazminat İlkesi	61
M. Katılım İlkesi	62
N. Etkililik İlkesi	65

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU'NDA İYİ YÖNETİM HAKKI

I. GENEL OLARAK	69
II. AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR ŞARTI'NDA İYİ YÖNETİM HAKKI	76
A. İyi Yönetim Hakkının Tarihsel Gelişimi	76
B. ABTHŞ'de İyi Yönetim Hakkı'nın Tanımı	80
C. ABTHŞ'nin 41. maddesinin Uygulama Alanları	82
1. Kişi Bakımından Uygulama Alanı	82
2. Konu Bakımından Uygulama Alanı	85
3. Kurumsal Uygulama Alanı	89
D. İyi Yönetim Hakkı'nın Kapsamı	93
1. Tarafsız ve Adil Davranılma Hakkı	93
2. Makul Süre İçerisinde İşlem Hakkı	97
3. Dinlenilme Hakkı	102
4. Dosyaya Erişme Hakkı	109
5. Kararların Gerekçelerini Belirtme Yükümlülüğü	113
6. Tazminat İsteme Hakkı	117
7. Dil Garantisi	121
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	132

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABİA	Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşması
ABTHA	Avrupa Birliği Temel Hakları Ajansı
ABTHŞ	Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
ATA	Avrupa Topluluğu Antlaşması
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
ATIDM	Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi
Bkz./ bkz.	Bakınız
Ed./eds.	Editör/editörler
CoE	Council of Europe (Avrupa Konseyi)
ECR	European Court Reports
No.	Number
OJ	European Union Official Journal
Para.	Paragraf
Paras.	Paragraflar
s./ss.	Sayfa/ sayfadan sayfaya
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) Hukuku ulus üstü bir hukuktur. Ulusal hukuklar gibi zamanın koşullarına uymaya çalışarak daima değişim ve gelişim içerisindedir. Bu çerçevede AB'nin iç işleyişinin iyileştirmesine ve uluslararası alanda yerinin güçlendirilmesine yardımcı olan sağlıklı bir mevzuat oluşturulmaya çalışılmıştır. AB Hukuku kapsamında daima demokrasi, hukuk devleti, insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Kuruluşundan günümüze kadar AB, her zaman kamu yararının korunması ile kişilerin hak ve çıkarlara saygı gösterilmesi arasında denge sağlayarak iyi bir yönetime ulaşılmasına odaklanmıştır.

AB'de insan hak ve özgürlükleri, özellikle de iyi yönetim hakkı ile ilgili en temel değişim Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir.

Bu Antlaşma kurumsal yapının güçlendirilmesi dışında kurumlarla ilişkilerinde kişilerin yerini de güçlendirmiştir. Böylece AB Hukuku'nun etkili bir şekilde uygulanması sağlanarak kurumların demokratik işleyişi de güçlendirilmiştir.

Belli usul ilkeler öngörülerek kişilerin konumu güçlendirilmiştir. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) kararlarına göre kurumlar özellikle temel hak ve özgürlükleri etkileyen faaliyetlerinde bu ilkelere uymak zorundadırlar. Kişilerin hukuki konumu sadece kurumlar için zorunlu ilkeler öngörülerek değil, kurumlar karşısında kişilere belli haklar tanıyarak da güçlendirilmiştir. Bu yöndeki gelişim Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir.

Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (ABTHŞ) hukuken bağlayıcı bir belge olduğu kabul edilmiştir. AB'nin temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi bakımından odak noktası olduğu vurgulanmıştır. Temel hak ve özgürlükler alanında modern belgelerden biri olan ABTHŞ, Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 6. maddesinin 1. fıkrası gereğince hukuken bağlayıcı statü kazanmıştır. Hukuken Antlaşmalar ile eşit statüdedir.

ABTHŞ, temel hak ve özgürlüklere yer veren bir belgedir. Hukuki statüsündeki değişiklik sonucunda sadece kurumlardan belli bir şekilde hareket etmeleri istenmemiş,

aynı zamanda kişilere kurumlar karşısında belli haklar garanti edilerek kişilerin hukuki statüsü de güçlendirilmiştir.

ABTHŞ yalnızca, AB kurum, organ, ofis ve ajansları için değil ABTHŞ'nin 51. maddesi gereğince AB Hukuku'nu uyguladıklarında AB üyesi devletleri için de yükümlülükler öngörmektedir.

ABTHŞ'de yer alan haklardan biri de iyi yönetim hakkıdır. Bu hak çalışmamızın esas konusudur. İyi yönetim hakkı temel, sübjektif aynı zamanda usule ilişkin bir haktır. İyi yönetim hakkı ABTHŞ'de yer almaktadır. Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle anayasal hak kategorisine yükselmiştir.

İyi yönetim hakkı, ABTHŞ'nin 41. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre; “Herkes, kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir; Herkesin kendisini olumsuz biçimde etkileyecek önlemler alınmadan önce, dinlenilme hakkı; Herkesin gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek kaydıyla, dosyasına erişme hakkı; Yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğü; Herkes, üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere uygun bir şekilde, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevleri dolayısıyla verdikleri zararın Birlik tarafından tazmin edilmesi hakkına sahiptir ve Herkes, Birliğin kurumlarına, Antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biriyle yazabilir ve kendisine aynı dilde cevap verilmelidir” hükümleri iyi yönetim hakkı kapsamındadır.

AB birincil ve ikincil hukukuna ve ABAD'ın içtihatlarına dayanarak iyi yönetim hakkının tarihsel gelişiminin, uygulama alanının ve içeriğinin detaylı bir şekilde tanımlanması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan “Avrupa Birliği Hukuku'nda İyi Yönetim Hakkı” başlıklı çalışmamız giriş ve sonuç dışında iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle, ABAD'ın içtihatlarına, Komisyon'un Beyaz Kitabına, Avrupa Konseyi'nin belgelerine, AB Ombudsmanı'nın tanımlamalarına ve ABTHŞ'ye dayanarak iyi yönetimin tarihsel gelişimi açıklanmış ve iyi yönetim kavramı tanımlanmıştır. Bu çerçevede AB üyesi devletlerin iyi yönetimi tanımlamaya ve geliştirmeye yönelik çabaları değerlendirilmiştir. Ardından iyi yönetimin temel gereği

olarak kabul edilen ilkeler (yasallık, yasal kesinlik, kanun önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağı, meşru beklentiler, tarafsızlık, ölçülülük, şeffaflık ve belgelere erişim, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kararlarına itiraz hakkı, dinlenilme hakkı, makul süre, kararların gerekçelerini belirtme yükümlülüğü, tazminat, katılım ve etkililik ilkesi) incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde öncelikle tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak ABTHŞ’de ve Anayasal Antlaşmalarda temel hak ve özgürlüklere özellikle de iyi yönetim hakkına verilen önem belirtilmektedir. Ardından AB’nin birincil ve ikincil hukukuna, ABAD’ın içtihatlarına, AB Ombudsmanı’nın İyi Yönetim Kodu’na ve ABTHŞ’ye dayanarak iyi yönetim hakkının AB Hukuku’ndaki tarihsel gelişimi, hukuki dayanağı, uygulama alanı ve içeriği değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İYİ YÖNETİM KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLKELERİ

I. İYİ YÖNETİM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa Birliği (AB) hukuk sisteminde iyi yönetim kavramı halen gelişmektedir.

İyi yönetim kavramı, hukuk devleti ve usul hukukunun kapsadığı ve usulde adilliğin sağlanması, kamu idaresinin hukuk devletine katılımının ve idare usullerinde sağlıklı neticelerin elde edilmesi amacıyla tasarlandığı bir dizi hak, kural ve idari ilkelerin üzerinde çerçeveli bir konsept olarak anlaşılabilir.¹

Belli bir işlem ile hukuka uygun sonuçların elde edilmesinin kararların niteliği ile ilgili olduğu görüş tüm Avrupa'ya yayılan yeni bir yaklaşımdır. Geleneksel idare hukuku ise hukuka uygun kararların çıkarılmasına ve hukuka aykırı kararların yargısal denetimine odaklanmaktadır. Böylece vatandaşların kamunun keyfi davranışından koruması hedeflenmektedir. Avrupa'ya yayılan yeni yaklaşım ise geleneksel idare hukukundan farklı yönde gelişmektedir.

Geleneksel idare hukuku, iyi yönetimin lehine değil kamunun keyfi işlem ve eylemlerine karşıtlığa odaklanmış bir yaklaşımdır. Fakat kararın niteliğine odaklanmış yeni yaklaşım ise, iyi yönetimi sağlamak amacıyla kurumun sorumluluğu olarak algılanmaktadır.

Takdir yetkisi idare hukuku açısından ehemmiyet arz eder. Çünkü hukuka uygun kararlar ve iyi yönetim ile ilişkilidir. Yetkili makamlar hukuka ve hakkaniyete uygun gerekçesi olan kararlar almalıdır. Bu aynı zamanda vatandaşlar açısından da ehemmiyet arz eder. Çünkü vatandaşlar hukuka uygun kararların alınmasını ve kendi hak ve çıkarlarını etkileyen kararların kabulü sürecine katılmak isterler. Diğer bir ifadeyle vatandaşlar karar organlarının karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanmasını isterler.

¹ Herwig C.H Hofman and Catalina Mihaescu, "The Relation between the Charter's Fundamental Rights and the Unwritten General Principles of EU Law: Good Administration as the Test Case", **European Constitutional Law Review**, Cilt:9, Sayı:1, 2013, s. 84.

Yetkili makamlara takdir yetkisi verilse dahi, onlar her istediklerini yapamazlar. Çünkü takdir yetkilerinin hukuka uygun kullanımı kamu hukuku açısından çok önemlidir. Takdir yetkisinin hukuka uygun kullanımı iyi yönetime ulaşma fikrinden kaynaklanmıştır.

Peki, iyi yönetim ne anlama gelmektedir? İlk önce, iyi yönetimin, kötü yönetimin tersi olduğu söylenebilir. AB'nin ilk Ombudsmanı tarafından dile getirilen bu yaklaşım, kötü yönetimin hangi anlama geldiği sorusunu gündeme getirmektedir.²

Kötü yönetimin tanımlanması amacıyla, ilk önce Britanya Hukuk Sistemi'ne değinilmesi gerekir. Çünkü bahse konu sistemde, Britanya Ombudsman'ı 1960'lı yıllarda, kötü yönetime karşı mücadele etmiştir.

Britanya Hukuk Sistemi'nde kötü yönetimle ilgili net ve belli bir tanım olmamakla birlikte, sıklıkla kullanılan Crossman Kataloğu'nda kötü yönetim “önyargı, ihmal, başarısızlık, dikkatsizlik, gecikme, beceriksizlik, keyfilik ve benzeri” olarak belirtilmektedir.³ Ombudsman, faaliyetlerini, kamu yönetiminin hukuka ve hakkaniyete uygun işlemler gerçekleştirmesini güvence altına olacak şekilde yoğunlaştırmıştır.

Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA)⁴ yürürlüğe girdikten sonra belirlenen AB Ombudsmanı da, söz konusu konuyu yani iyi yönetim kavramını kötü yönetim kavramı üzerinden tanımlamıştır.

Kötü yönetim nedir? Yukarıda da belirtildiği gibi, bu kavram iyi yönetimin tersidir. Ancak bu kavramın tanımını yapmak çok da kolay değildir. Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından 1995 yılında seçilen AB Ombudsmanı *Jacob Söderman* “bir kamu kurumunun bağlı olduğu prensip ve yasaya uygun davranmaması durumunda

² Julio Ponce, “Good Administration and Administrative Procedures”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Cilt:12, Sayı:2, 2005, s. 555.

³ Bkz. http://ombudsmanwatchers.org.uk/ow_maladministration.html, (erişim tarihi 22.09.2014)

⁴ Avrupa Birliği (Maastricht) Antlaşması'nın 107d. maddesi, 7 Şubat 1992. Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2838,maastrichttrpdf.pdf?0>, (Türkçe metni), (erişim tarihi 28.09.2014).

kötü yönetimin ortaya çıkacağını” belirtmiştir.⁵ Bu tanımlamayı 1998 yılında AP de onaylamıştı.⁶

2003 yılındaki Yıllık Raporu’nda, AB Ombudsmanı, kötü yönetim kavramının “*insan haklarına saygı, hukuk devleti ve iyi yönetim ilkeleri konusundaki başarısızlığı içerdiğini*” de belirtmiştir. Bu çerçevede AB Ombudsmanı, kötü yönetim ile hukuksuzluğu farklı durumlar olarak değerlendirmeyen Nordik Ombudsmanının yaklaşımını takip etmiştir.⁷

Bunun haricinde, AB Ombudsmanı 2007 yılı raporunda, iyi yönetim ilkeleri uyarınca, Birlik kurum, organ, ofis ve ajanslarında sadece kendi yasal yükümlülüklerinin yerine getirmelerini değil, aynı zamanda hizmet fikirli olup kamuoyuna gereken şekilde davranmalarının ve kamuoyunun haklarına tam olarak sahip çıkabilmeleri için gerekenin yapılmasının istendiğinin altını çizmişti.⁸

Öyle ki, hukuka aykırılık ister istemez kötü yönetime sebebiyet verse de, kötü yönetim otomatik olarak hukuka aykırılığa neden olmamaktadır. Bununla ilgili olarak, *Tradax* davasında *Savcı Slynn’in Görüşü*’ne¹⁰ değinmemiz gerekir. AB mahkemeleri tarafından kabul edilen bu görüşte *Savcı Slynn*, beğenilmeyen ya da hoş olmayan davranış ile iyi yönetim ilkesinin çiğnendiğini ama bu durumun kararın hukukiliğini etkilemediğini belirtmiştir.

İyi yönetim kavramının daha net tanımlanabilmesi için İspanyol ve İtalyan hukuk sistemleri gibi ve onların iyi yönetim ilkelerini belirleme ve geliştirmeye yönelik

⁵ The European Ombudsman, **Annual Report for 1997**, s. 23.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3447/html.bookmark>, (erişim tarihi 02.10.2014).

⁶ European Parliament, “**Report on the Special Report by the European Ombudsman to the European Parliament following his own-initiative inquiry into public access to documents (C4-0157/98)**”. Bkz. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A4-1998-0265&language=EN>, (erişim tarihi 02.10.2014).

⁷ IanHarden, “Citizenship and Information”, **European Public Law**, Cilt:7, Sayı:2, 2001, s. 169.

⁸ The European Ombudsman, **Annual Report for 2007**, s. 31.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3452/html.bookmark>, (erişim tarihi 02.10.2014).

⁹ ABAD düzeyindeki Savcılarla ilgili ayrıca bkz. Hacı Can, **Avrupa Birliği Hukuku**, Sürat Üniversite Yayınları, İstanbul, 2013, s. 145.

¹⁰ Opinion of Advocate General Slynn in Case 64/82, *Tradax v Commission* [1984] ECR 1385-6.

abalarını analiz edebiliriz. İtalyan Anayasası,¹¹ resmi dairelerin idari tarafsızlıa ve bueon andamento'ya (iyi performans) ulaşmak amacıyla gerekli şekilde örgütlenmelerini öngörmektedir. İtalyan bilim adamlarının değerdendirmelerine göre iyi yönetimin görevlerinden biri (bueon andamento-dur) iyi performanstır. İtalyan Anayasa Mahkemesi'ne göre bu görev, yasa koyucuyu idari fonksiyonların gerçekleştirilebilmesi için gerekli idari yapı ve işlemleri (prosedürler) düzenlemekle sorumlu kılmaktadır.¹²

Yürürlükteki İspanyol Anayasası (1987), bu konuyla daha spesifik bir şekilde ilgilenmektedir. Anayasa'nın 31. ve 103. maddelerinde kamu idarelerinin kesin bir şekilde eşgüdüm içerisinde, verimlilik ve etkinlik ilkelerine uygun olarak tarafsız ve nesnel hareket etmeleri gerektiğı öngörülmektedir.¹³ Anayasa kamunun keyfi davranışlarının yasak olduğunu da düzenlemektedir.¹⁴ İspanyol Anayasası iyi yönetime ulaşmak için kurumların yükümlölüklerini (görevleri, ödevleri) öngörmektedir.

İspanyol Anayasası (1987) genel çıkarlara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla yasallık ilkesi, etkililik ilkesi, tarafsızlık ilkesi gibi bir dizi ilkeler içermektedir.¹⁵ Bu ilkelerin bir kısmı- buena administracion-sözleşmelere yöneliktir. İdari faaliyetlerin gerçekleştirilme şeklini gösterir.

İyi yönetim ilkelerinin belirlenmesi açısından Britanya'daki çalışmalar oldukça önemlidir. Bir sivil toplum kurumu olan Adalet Komitesi, iyi yönetim ilkeleri taslağını içeren bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda "kötü yönetime karşı hukuk yolları öngörmektense iyi yönetimin gerçekleştirilmesi için tedbir alınmasının daha iyi olduğu",

¹¹ İtalya Cumhuriyeti Anayasası'nın 97.maddesi, (1948),(as Amended June 12, 2003)[1](Official Gazette Dec. 27, 1947, no. 298).

Bkz. https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf, (İngilizce olarak), <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/10-%C4%B0TALYA%20319-354.pdf>, (Türkçe metni), (erişim tarihi 01.10.2014).

¹² Ponce, 2005, p. 556.

¹³ İspanyol Anayasası'nın 31 ve 103. maddeleri. Bkz.

http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf;

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf>, (Türkçe metni) (erişim tarihi 01.10.2014).

¹⁴ İspanyol Anayasası'nın 9.maddesinin 3 fıkrası. Bkz.

http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf, (erişim tarihi 01.10.2014).

¹⁵ İspanyol Anayasası'nın 9(3), 31(2) ve 103. maddesi. Bkz.

http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf, (erişim tarihi 01.10.2014).

“önleyici tedbirlerin alınmasının sorunların çözümüne yönelmekten daha iyi olduğu” belirtilmiştir. Böylece iyi yönetimin sağlanmasının kötü yönetim sonrasında başvurulacak hukuk yolların oluşturmaktan daha iyi olduğu bildirilmiştir.¹⁶

Bu rapor ile iyi yönetim ilkelerinin önemi bildirilmiştir ve Birtanya Ombudsmanı’na iyi yönetim ilkelerini içeren bir liste hazırlamasını tavsiye edilmiştir.

Fakat bu gelişmelerde en büyük etkiyi Avrupa Hukuku sağlamıştır. Avrupa Hukuku’nda iyi yönetim ile ilgili çok sayıda düzenleme bulunmaktadır.

Bunlardan biri, 28 Eylül 1977 tarihli “Avrupa Konseyi”¹⁷ Bakanlar Komitesi’nin *İdari İşlemler Karşısında Bireyin Korunmasına İlişkin 77(31) Sayılı Kararıdır*’.¹⁸

Belgenin temel amacı kamu idarelerinin faaliyetlerinin etkinliğini devamlı bir şekilde arttırmaktır. Kamu idareleri hukuk düzenine ve yasalara saygı gösterilmesini sağlamak, bu geleneksel yükümlülük dışında sosyal imkânların ve vatandaşların refahının artırılması amacıyla gittikçe artan sayıda faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bu çerçevede kişiler sık sık idari usullerden etkilenmektedirler.

Bunların sonucu olarak bazı üye devletlerde idari otoriteler ile kişiler arasındaki ilişkilerde adilliği sağlamak amacıyla çeşitli kurallar çıkarılmıştır. Kişilerin idare karşısındaki konumunu iyileştirmek amacıyla çeşitli mücadeleler verilmiştir.

Bu amaçla Avrupa Konseyi söz konusu kararında (resolution) beş temel ilke ortaya koymuştur. Bunlar:

1. İdari işlemde hak ve menfaatleri etkilenen kimselerin “dinlenilme hakkı tanınması,
2. İşlemlerle ilgili bilgilere ulaşma hakkı tanınması,
3. İdari süreçte temsil ve ücretsiz hukuki yardım sağlanması,
4. İdari işlemlerin gerekçeli olması ve
5. İşleme karşı başvuru yollarının gösterilmesidir.

¹⁶ Ponce, 2005, s. 557.

¹⁷ Avrupa Birliği’nin organı olmayan ve Türkiye’nin üye olduğu “Avrupa Konseyi”dir. Yani uluslararası bir örgüttür.

¹⁸ Council of Europe (CoE), **Resolution (77) 31 on protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities** (Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977 at the 275th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009032&SecMode=1&DocId=752646&Usage=2>, (erişim tarihi 06.12.2014).

Bu beş ilkeyi, esas amacı temel hak ve özgürlüklerin korunması olan iyi yönetime doğru ilk adım olarak değerlendirebiliriz. Bu belge aslında iyi yönetim ifadesini içermemektedir. Ancak iyi yönetim yaklaşımı bu belge içerisinde yer almaktadır.

“Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı Tavsiye Kararı”¹⁹ da iyi yönetim ifadesini içermemektedir. Ancak iyi yönetim kararlarının çıkarılmasını teşvik eden çok sayıda ilke içermektedir. Bu tavsiye kararında idari otoritelerin takdir yetkilerini kullanırken yalnızca somut olaya ilişkin öğeleri dikkate alarak nesnellik ve tarafsızlık içerisinde istikrarlı bir şekilde hareket etmeleri gerektiği belirtilmiştir.²⁰

Bu yaklaşım daha sonra iyi yönetimle ilgili esas gereksinimleri daha fazla tanımlayan çok sayıda Avrupa Konseyi kararı ve tavsiye kararlarında takip edilmiştir.²¹

Bu süreçte “Avrupa Konseyi kapsamında İyi yönetim ile ilgili CM/ Rec (2007) 7 Sayılı Tavsiye Kararı ve onun ekinde yer alan İyi Yönetim Kodu”²² kabul edilmiştir. Bu kararda iyi yönetimin “toplumun ihtiyaçlarına duyarlılık gereklerini karşılamak zorunda olduğu” belirtilmiş fakat bu ihtiyaçların ne olduğu belirtilmemiştir.

¹⁹ CoE, **Recommendation No. R (80) 2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities** (Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009056&SecMode=1&DocId=667512&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015).

²⁰ CoE, **Recommendation No. R (80) 2**, s. 2.

²¹ Bkz. CoE, **Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability** (Adopted by the Committee of Ministers on 18 September 1984 at the 375th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009362&SecMode=1&DocId=683180&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015)

Recommendation Rec (2003) 16 of the Committee of Ministers to member states on the execution of administrative and judicial decisions in the field of administrative Law (Adopted by the Committee of Ministers on 9 September 2003 at the 851st meeting of the Ministers' Deputies). Bkz.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=65519&Site=CM>, (erişim tarihi 25.01.2015)

Recommendation Rec (2004) 20 of the Committee of Ministers to member states on judicial review of administrative acts (Adopted by the Committee of Ministers on 15 December 2004 at the 909th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=802925&Site=CM>, (erişim tarihi 25.01.2015).

²² CoE, **Recommendation CM/Rec (2007)7 on good administration** (Adopted by the Committee of Ministers on 20 June 2007 at the 999th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>, (erişim tarihi 25.01.2015).

Söz konusu tavsiye kararının önsözünde iyi yönetimin, iyi yönetişimin bir boyutu olduğu belirtilmiştir.²³

Burada iyi yönetişim kavramını belirtmemiz gerekirse iyi yönetişim kavramı modern devletin üç temel unsurdan biridir. Diğer unsurlar ise hukuk devleti ve demokrasidir. Bu üç kavram dünyanın modern devletlerinin çoğunda kabul edilmektedir. Fakat bu üç kavram devletin ekonomik ve kültürel faktörlerine bağlı olarak farklı şekilde ifade edilmektedir.²⁴

İyi yönetişim, hükümet açısından bir yükümlülüktür fakat kişi açısından bir haktır. Bu yükümlülükler bazen hukuk devleti ve demokrasi ile bağlantılıdır ama kendisine özgü bir anlam da taşımaktadır.

İyi yönetişimin unsurları; uygunluk, şeffaflık, katılım, verimlilik, hesap verilebilirlik ve insan haklarıdır.

İyi yönetişim kavramı iki şekilde, geniş ve dar olarak tanımlanabilir. İyi yönetişimin geniş anlamı, devletin bütün kuvvetleri ve bu kuvvetlerin ilkelerini –iyi mevzuatın ilkelerini (yasama kuvveti), iyi yönetim ilkelerini (yürütme kuvveti) ve iyi usulün ilkelerini (yargı kuvveti)- kapsamaktadır.²⁵

İyi yönetişimin dar kavramı ise sadece idareye ilişkindir.

Tavsiye kararında (Rec.(2007)7), *“iyi yönetimin, örgütlenme ve yönetme kalitesine bağlı olduğu; etkililik, verimlilik ve toplumun ihtiyaçlarına duyarlılık gereklerini karşılamak zorunda olduğu...; bütçe gereklerine uymak zorunda olduğu; idarenin sahip olabileceği uygun insan kaynağı ile kamu görevlilerinin niteliğine ve kamu görevlilerinin hizmet içi eğitimlerine bağlı olduğu”* da belirtilmektedir.

Tavsiye kararında üye devletlerden *“iyi yönetimin; etkinliği, verimliliği ve harcanan paranın karşılığını almayı sağlayan bir idari örgütlenme ve işleyişle geliştirilmesi”* istenmiştir.

²³ CoE, **Recommendation CM/Rec (2007)7 on good administration**, Önsözün 21. paragrafı.

²⁴ Sourcebook, Henk Addink and Others (Eds), **“Human Rights and Good Governance”**, Sim Special 34, Urtecht, 2010, ss. 11, 12 ve 14.

²⁵ Henk Addink, “Principles of Good Governance: Lessons from Administrative Law”, **Good Governance and the European Union**, (Ed. D.M. Curtin & R.A. Wessel), Antwerpen-Oxford-New York: Intersentia, 2005, ss. 21-36.

Tavsiye edilen çözümler, “hedef saptanmasını, idare ile görevlilerin bu hedefleri gerçekleştirip gerçekleştiremediklerini düzenli olarak izlemek ve ölçmek için performans ölçütleri geliştirilmesini, iyi sonuçları elde edebilecek en iyi araçların bulunması için çaba gösterilmesini, idare ve görevlilerinin faaliyetleri üzerinde uygun bir iç ve dış denetim sağlanmasını” içermektedir. Bu çözümlerin hukuk devleti ilkesi ve demokrasi ilkesine uygun olmaları gerekmektedir. Vatandaşlar artık yalnızca idari işlemin hedefleri olarak değil, doğrudan ya da dolaylı olarak karar alma sürecine katılımcı sayılacaktır.²⁶

Bu yönde en büyük katkı Avrupa Birliği Adalet Divanı’ndan (ABAD) gelmiştir. ABAD yukarıda bahsettiğimiz belgelerden farklı olarak bazı kararlarında “iyi yönetim” ifadesini kullanmasına rağmen onu tanımlamamıştır.

ABAD, o zamanda Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD), idari olaylara ilişkin ilk kararlarında²⁷ “iyi”²⁸, “sağlam”²⁹, ve “gereken”³⁰ yönetim kavramını kullanmıştır. 29 Ekim 1981 tarihli *Arning Kararı*³¹ görüşüne yer verilen *Savcı Simon Rozes* Topluluk kurumlarında iyi yönetim görevinin bulunduğunu belirtmiştir.

Ayrıca iyi yönetim³² ATAD tarafından “yükümlülük”³³, “görev”³⁴, “kural”³⁵, “istem”³⁶, “gerekçe”³⁷, “garanti”³⁸, “tedbir”³⁹, “çıkar”⁴⁰, “ilke”⁴¹ ve AT Hukuku’nun

²⁶ Thierry Tanquerel, “Good administration at the service of good governance: safeguarding individual rights and implementing democratic decisions”, **In pursuit of Good Administration**, European Conference, Council of Europe, Warsaw, 29-30 November 2007, s. 6.

²⁷ Bkz. Joined Cases 7/56, 3/57 to 7/57 *Algera v Assemblée* [1957] ECR 0039; Case 64/82 *Tradax*.

²⁸ Bkz. Case 32/62 *Alvis v Council of EEC* [1963] ECR 49, para. 1A; Joined cases 56 and 58/64 *Consten and Grundig v. Commission* [1966] ECR 299.

²⁹ Sağlam yönetim ilkesinin ilk vurgulanması, bir talebin makul bir süre içerisinde karşılanması gereksinimi ile ilgili bahsedildiğinde olmuştur. Bkz. Joined cases 1-57 and 14-57 *Societe des usines a tubes de la Sarre v High Authority of The European Coal and Steel Community* [1957] ECR 201, para. 113.

³⁰ Bkz. Case C-255/90 P *Burban v Parliament* [1992] ECR I-2253, paras. 7 and 12; Case *Nölle v. Council and Commission* [1995] ECR II-2589, para. 53.

³¹ Bkz. Case C-125/80 *Arning v Commission* [1981] ECR 2539, para. 16.

³² Bazı davalarda, iyi yönetim kavramının ihlalleri olmuştu, iptali gerektirecek kadar yeterli değillerdi ve bunlar kararın sonuçlarını etkilemiyordu. Böylece Komisyon kararlarının iptaline neden olmuyordu: Case T- 62/98 *Volkswagen v. Commission* [2000] ECR II-2707, paras. 279-283; C-338/00 P *Volkswagen v. Commission* [2003] ECR I-9189, paras. 163-165; Case T-308/94 *Cascades SA v. Commission* [1998] ECR II-925, para. 61; Case C-476/08 P *Evropaiki Dynamiki v. Commission* [2009] ECR I-207, paras. 33-35.

³³ Bkz. Case T-62/98 *Volkswagen AG*, para. 245 and 279.

“genel ilkesi”⁴² olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla ATAD’ın, iyi yönetimi, AT Hukuku’nun genel bir ilkesi olarak kabul ederek ilk adımı sağladığı tespit edilebilir.⁴³

İyi yönetim ne anlama gelir sorusu yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Theodoros Fortsakis’a göre idareler, verilen yetkileri ve yükümlülükleri yürürlükte mevcut olan hukuki tasarruflara ve hükümlere uygun bir şekilde uygulanmalarından sorumludur. Ancak idareler faaliyetlerinde belli bir esnekliğe ihtiyaç duyarlar. Çok katı kurallar getirilmemelidir. Diğer bir ifadeyle, idarelerin sadece haksız uygulama yapmamaları değil kuralların sosyal ve ekonomik gerçekliğe uygunluğunun sağlanması için mücadele etmeleri de gerekmektedir.⁴⁴

Bazı görüşlere göre iyi yönetim, ilgili kişilerin hak ve çıkarlarına saygı göstermek ve idari faaliyetlerin kabulünü ve güvenini teşvik etmek amacıyla topluluğun hizmetinde olurken kamu çıkarlarını uygun ve etkin bir şekilde takip etmeyi hedefleyen bir yönetim modelini ifade etmektedir.⁴⁵

İçtihat üzerinde yapılan araştırmalar ise iyi yönetime ilişkin genel bir fikrin var olduğunu göstermiştir. Mahkemelerin içtihatlarına göre Topluluk kurumlarının, kararlar almadan önce: ilgili tarafları dinlemesi; uygun faktörleri göz önüne alması, uygun olmayanları dışlaması; olayda bulunan çıkarları dengelemesi ve alınan kararların

³⁴ Bkz. Case T-62/98 Volkswagen AG, para. 281; Case T-36/06 Bundesverband deutscher Banken v. Commission [2010] ECR II-537, para. 126; Case T-30/03 RENV. 3F v. Commission [2011] ECR II-nyr, paras. 53 and 54.

³⁵ Bkz. Case 13-69 van Eick v. Commission [1970] ECR 3, para. 4; Opinion of AG Fennelly in Case C-213/99 de Andrade v. Director da Alfandega de Leixoes [2000] ECR I-11083, para. 34.

³⁶ Bkz. Case C-266/97 P VBA v. VGB e.a [2000] ECR I-2135, para. 71; Case C-362/09 P, Athinaiki Techniki v. Commission [2010] ECR I-nyr, para. 70. Ayrıca bkz. Hofman and Mihaescu, s.85.

³⁷ Bkz. Case C-39/97 Kabushiki Kaisha v. Metro-Goldwyn-Mayer Inc. [1998] ECR I-5507, para. 21.

³⁸ Bkz. Case T-436/09 Dufour v. ECB [2011] ECR II-nyr of 26 Oct. 2011, para. 30.

³⁹ Bkz. Case C-354/87 Weddel & Co. BV v. Commission [1990] ECR I-3847, para. 2.

⁴⁰ Bkz. Case T-60/05 UFEX e.a. v. Commission [2007] ECR II-3397, paras. 66, 67 and 78.

⁴¹ Bkz. Case C-83/91 Tetra Pak International v. Commission [1994] ECR II-755, paras. 24-31.

⁴² Bkz. Joined Cases 33/79 and 75/79 Kuhner v. Commission [1980] ECR 1677, para. 25. Burada Mahkeme, spesifik hakların tanınmasından farklı olarak iyi yönetimi “sadece” hukukun genel bir ilkesi olarak kabul etmiştir; Case T-54/99 max.mobil [2002] ECR II-313, para. 48. Ayrıca bkz. Case T-198/01 R Technische Glaswerke Ilmenau GmbH v. Commission [2002] ECR II-2153, para. 85 and Case T-211/02 Tideland Signal v. Commission [2002] ECR II-3781, para. 37.

⁴³ Xavier Groussot, **General Principles of Community Law**, Europa Law Publishing, 2006, s. 105.

⁴⁴ Theodoros Fortsakis, “Principles governing good administration”, **European Public Law**, Cilt:11, Sayı:2, 2005, s. 209.

⁴⁵ Joana Mendes, “Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour”, **European University Institute Working Papers**, Law, Sayı:9, 2009, s. 4.

gerekçesini belirtmesi gibi gereksinimleri takip etmeleri gerekmektedir.⁴⁶ Bu açıdan Avrupa Topluluğu İlk Derece Mahkemesi (ATİDM)⁴⁷ usuli yükümlülüklerin uygulanmasında çok aktifti.

Aslında ATİDM, AT kurumlarına yönelen bir dizi ilke ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları: bilgilere ulaşma hakkı, dinlenilme hakkı, özen yükümlülüğü (principle of care), gerekçeleri belirtme yükümlülüğüdür. Bunlar iyi yönetimin temel unsurları olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, bu süreçte önemli bir rol oynayan Komisyon da Temmuz 2001’de Ulusal ve Bölgesel aktörlere, Avrupa vatandaşlarına ve akademisyenlere danışarak Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitabı yayınlamıştır.⁴⁸

Beyaz Kitapta iyi yönetimin beş temel ilkeye dayandığı belirtilmektedir. Bu ilkeler şunlardır: 1. *Açıklık*: Kurum ve organların faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgi sağlanması; 2. *Katılım*: Karara alma süreçlerine artan oranda katılım imkân tanınması; 3. *Sorumluluk*: Yetki, sorumluluk ve görev tanımlamalarının kesinliği; 4. *Etkililik*: Açık amaçlara, deneyim değerlerine ve sonuçların öngörülebilirliğine dayanan bir AB politikası ve 5. *Uyumluluk*: AB Politikasının tutarlılığı ve kavranılabilirliği.⁴⁹

Nihayetinde bu yoğun ve zor süreç, iyi yönetim ilkesinin iyi yönetim hakkına dönüşümüyle sonuçlanmıştır.

Günümüzde, iyi yönetim hakkı, ABA’nın 2. maddesinde⁵⁰ ve Şart’ın ön sözünde⁵¹ belirtilen hukuk devleti ilkesinin bir parçası olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın 41. maddesinde⁵² yer almaktadır.

⁴⁶ ABİA’nın 296. maddesinde “*Hukuki tasarruflar, gerekçeli olur ve Antlaşmalar’da öngörülen öneri girişim, tavsiye, talep veya görüşler ile bağlantı kurar*” hükmü yer almaktadır. Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine Dair Antlaşması’nın (ABİA) resmi Türkçe metni olmadığı için bkz. Hacı Can, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Hukuk Cep Kitabı, Sürat Üniversite Yayınları, İstanbul, 2014 ya da T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yapılan Türkçe çevirisi için bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014) ya da Consolidated version of EU Treaty dhe Treaty on Functioning of the European Union, **OJ C 83/01**, 30 Mars 2010.

⁴⁷ Lizbon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra Genel Mahkeme olarak algılanmaktadır.

⁴⁸ Commission of the European Communities, **European Governance - A White Paper**, COM (2001) 428 final, 25 July 2001. Bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0428>, (erişim tarihi 15.02.2015).

⁴⁹ Bkz. Oğuz Şimşek, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda iyi yönetim hakkı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, 2007, ss. 98-99

⁵⁰ ABA’nın 2. maddesine göre, “*Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine*

ABTHŞ'nin 41. maddesinde.⁵³ İyi yönetim hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

“İyi Yönetim Hakkı:

(1) Herkes, kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

(2) Bu hak özellikle şunları kapsar:

a. Herkesin kendisini olumsuz biçimde etkileyecek önlemler alınmadan önce, dinlenilme hakkı,

b. Herkesin, gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek kaydıyla, dosyasına erişme hakkı,

c. Yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğü

(3) Herkes, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerin ifası sırasında neden oldukları her türlü zararların üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere uygun bir şekilde Birlik tarafından tazmin edilmesi hakkına sahiptir.

(4) Herkes, Birliğin kurumlarına, Antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biriyle yazabilir ve kendisine aynı dilde cevap verilmelidir.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrası, iyi yönetim hakkının bir parçası olarak Birlik kurumlarından gayretli bir performans sunulmasını isteme hakkına ilişkindir. 41. maddenin 2. fıkrasında bir dizi hak belirtilmektedir. Bunlar dosyaya erişim hakkına, dinlenilme hakkına ve kararların gerekçelendirilmesi yükümlülüğüne ilişkindir. 41. maddenin 3. ve 4. fıkraları tazminat hakkına ve dil garantisine ilişkindir.

ABAD da idari usullerde hukuk devleti ilkesinin gereksinimlerinin karşılanması için her zaman çaba göstermişti. Bu çerçevede ABTHŞ'nin 41. maddesinin ABAD içtihadından esinlendiğini tespit edebiliriz.⁵⁴

kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır”.

Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁵¹ Bkz. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, 26.10.2012,C-326/391, (2012/C 326/02).

⁵² ABTHŞ'nin Girişi, (2012/C 326/02).

⁵³ ABTHŞ'nin 41. maddesi, (2012/C 326/02).

ABTHŞ’de belirtilen iyi yönetim hakkı kamu otoritelerine gereken durumlarda uygun kararları alma yükümlülüğü getirmekte ve böylece bir Avrupa ortak mirasına işaret etmektedir.⁵⁵

Dolayısıyla günümüzde daha etkili bir konuma sahip olan iyi yönetim hakkı idari konularda önemli bir destek olarak değerlendirilebilir.

İyi yönetim hakkının yapısı, uygulama alanı ve içeriği çalışmanın ikinci bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE İYİ YÖNETİM İLKELERİ

AB Hukuku son zamanlarda “sadece idari işlemlere (administrative acts) değil idari usullere (administrative procedures) de” odaklanmıştır. Diğer bir ifadeyle, odaklanmada idari işlemiden idari işleyişe doğru bir değişiklik gözlenmektedir.⁵⁶ Bunun sonucu olarak, “iyi yönetim” ve “iyi mevzuat” uluslararası hukuk için ne ifade ediyorsa, iyi yönetim ilkeleri de idare hukuku için aynı anlama gelmektedir. Diğer bir ifadeyle iyi yönetim ilkeleri idare hukukunun temeli olarak kabul edilebilir.⁵⁷

İlkeler, kuralları anlatmak amacıyla kullanılmıştır. *Sir Gerald Fitzmaurice*’ye göre, ilkeler bir kuralın kapsamı içinde yer almakta ve böylece o kuralın var olduğunu anlatmaktadırlar.⁵⁸ Fakat bugün, AB Hukuku’nun genel bir ilkesi olarak iyi yönetim kapsamında yer alan ilkelerin, iyi yönetim hakkının temel ilkeleri olduğu çok rahat bir şekilde belirtilebilir.

⁵⁴ Konvansiyon’un Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan Şart ile ilgili açıklamalarda “iyi yönetimin nitelikleri mahkeme içtihadında geliştirilmiştir ve mahkeme içtihadı *inter alia* iyi yönetimi hukukun genel bir ilkesi olarak benimsemiştir” ifadesine yer verilmiştir.

Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0017:0035:en:PDF>, (erişim tarihi 20.10.2014). Ayrıca bkz. Hofman and Mihaescu, 2013, s.86.

⁵⁵ Ponce, 2005, s. 562

⁵⁶ Fortsakis, s. 217.

⁵⁷ Fortsaki, s. 211.

⁵⁸ Sir Gerald G. Fitzmaurice, “The general principles of international Law considered from the standpoint of the rule of Law”, **Collected coruses of the Hague Academy of International Law**, Cilt:92, 1957, s. 7.

ATAD, AT kurum, organ, ofis ve ajansları ile üye devletler için zorunlu çok sayıda ilke belirtmiştir.⁵⁹

Bu ilkeler arasında: Kanunilik ilkesi, yasal kesinlik ilkesi, ölçülülük ilkesi, meşru beklentiler ilkesi, kanun önünde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, tarafsızlık ilkesi, açıklık ilkesi, idari kararlara karşı temyiz, dinlenilme hakkı, makul süre ilkesi, gerekçeleri belirtme yükümlülüğü, tazminat ilkesi ve katılım ilkesi yer almaktadır.⁶⁰

A. Kanunilik İlkesi

Hukuk devleti ilkesinin doğal sonucu olarak yasallık ilkesi uyarınca AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının işlemlerini yasal düzenlemeler kapsamında veya onların yükümlülüklerinin ve usullerinin belirlendiği birincil ve ikincil mevzuata ya da yetkili mahkemelerin içtihatlarına uygun bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekir.

Bu ilkeye göre “AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının, yasa tarafından konulan sınırlar kapsamında ve bunlara dayanarak işlemesi ve hareket etmeleri gerekmektedir”.⁶¹

ATAD, *Hoechst davasında*,⁶² idari yasallık ilkesinin, kurumların yetkileri dışında hareket etmeleri yasağını da içerdiğini belirtmiştir. Mahkeme, “bütün AB üyesi devletlerin hukuk sistemlerinde, idarenin her hareket ya da müdahalesinin hukuki bir dayanağın olması ve yasalarla öngördüğü dayanakların (temellerin) üzerinde gerekçeli olması gerekmektedir” şeklinde karar vermiştir.⁶³

Böyle bir gereksinime ABTHŞ’nın 52. maddesinin 1. fıkrasının ilk cümlesinde de rastlayabiliriz. Söz konusu düzenlemede, “Bu Şartla tanınan hak ve özgürlüklerin

⁵⁹ Bkz. Case C-397/03 P Archer Daniels Midland Co. and Archer Daniels Midland Ingredients Ltd v Commission of the European Communities [2006] ECR I-4429; Case T-155/06 Tomra Systems ASA and Others v European Commission [2010] ECR II- 04361.

⁶⁰ Takis Tridimas, **The General Principles of EU Law**, 2.Edition, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 6.

⁶¹ Klara Kanska, “Towards Administrative Human Rights in the EU. Impact of the Charter of Fundamental Rights”, **European Law Journal**, Cilt:10, Sayı:3, 2004, s. 299.

⁶² Bkz. Case 46/87 Hoechst v Commission [1989] ECR 2859.

⁶³ Bkz. Case 46/87 Hoechst, para. 3.

*kullanılmasının kısıtlanması yasa ile olmalı ve söz konusu hak ve özgürlüklerin özü korunmalıdır” hükmü yer almaktadır.*⁶⁴

Yasallık ilkesine ABA’nın 2. maddesinde de yer verilmektedir. Söz konusu düzenlemeye göre Birlik, hukuk devleti ilkesine dayanır.

Bunun haricinde yasallık ilkesi AB Ombudsmanı’nın tafından kabul edilen Avrupa İyi Yönetim Kodu’nda (Avrupa Doğru İdari Davranış Yasası) da yer almıştır.⁶⁵ Bu Kodun 4. maddesine göre yasallık, yetkililerin, yasaya uygun davranmaları ve AB mevzuatında yer alan kurallar ve işlemleri uygulamaları gerekliliğini ifade etmektedir. Maddeye göre özellikle bireylerin hak ve menfaatlerini etkileyen kararların yasal bir dayanağının olmasına ve içeriklerinin yasalara uygun olmasına dikkat edilmelidir.⁶⁶

Dolayısıyla, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının keyfi tedbirler almamaları gerekir. Hatta takdir yetkilerini kullandıklarında da yasaya uygun hareket etmeleri gerekir. Diğer bir ifadeyle yetkilerin usulüne uygun kullanılması istenmektedir. Yetkilerin uygun kullanılması için hukuk devletinin gereksiniminden başka, ABİA’nın 263. maddesinde de, “yetkinin kötüye kullanıldığı” ileri sürülerek açılan iptal davasında ABAD’ın yargılama yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir.⁶⁷

Tarihe baktığımızda da, yunan filozofları yasayı, hükümet kuvvetinin (yönetimin) kontrol altında alınması için asıl araç olarak değerlendirmiştir. Aristoteles’e göre, “yasa aracılığıyla yönetim, insan aracılığıyla yönetimden daha üstündür”.⁶⁸

Günümüzde doktrin, hukuk devletinin temeli olarak yasallık ilkesinin iki yönüne işaret etmektedir. İlk olarak, bu ilke “Topluluk’un anarşiden yasaya ve hukuk düzenine doğru tercihi” ifade etmektedir. Bu, demokrasinin temel kavramlarına bağlı bir toplumun felsefe görüşüdür. Ayrıca hukuk devleti “son derece önemli bir hukuki

⁶⁴ Bkz. Case C-355/10 European Parliament v Council [2012] ECR I- published in the electronic Reports of Cases, para. 77.

⁶⁵ Bazı çalışmalarda Avrupa Doğru İdrari Davranış Yasası olarak fakat bazı çalışmalarda da Avrupa İyi Yönetim Kodu olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada Avrupa İyi Yönetim Kodu olarak kullanılmayı tercih edildi.

⁶⁶ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 4. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

⁶⁷ ABİA’nın 263. maddesi için bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁶⁸ Bkz. Anthony W. Bradley and Keith D. Ewing, **Constitutional and Administrative Law**, 14. Edition, Pearson Langman, England, 2007, s. 95.

doktrini” ifade etmektedir. Bu çerçevede, kurum, organ, ofis ve ajansların yasalara uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Açıklık olmayan durumlarda yasalar mahkemeler tarafından yorumlanacaktır.⁶⁹

Yasallık ilkesi çerçevesinde gerçek ve tüzel ile tüzel kişiliğe sahip olmayan birimler yasanın konusunu (objesini) oluşturmaktadır. Vatandaşlar ile özel hukuka tabi gerçek ya da tüzel kişiler onlara yasak olmayan her şeyi yapabilirken, kamu otoriteleri, sadece yasadan yetki almak kaydıyla işlem yapabilirler. Yasallık ilkesi, hukuk devleti ilkesinden yönetilen kurumlar açısından temel bir ilke olarak değerlendirilmiştir. Çünkü diğer bütün ilkeler, AB uygulamasında anayasal bir ilke olan hukuk devleti ilkesinin kabul edildiği varsayımına dayanır.

Hukuk devleti ilkesi üç temel esasa dayanır.⁷⁰ İlk olarak, herkes (gerçek ya da tüzel kişi) yasanın konusudur. İkincisi, yasaya uygun olarak her kişiye kendi hak ve yükümlülükleri ile ilgili bilgilere erişme imkânı tanınmalıdır. Üçüncüsü, yasaya saygı gösterilip gösterilmediği hususunda, bağımsız olan hâkimler tarafından denetim yapılması ve kararlarının hemen ifa edilmesi gerekmektedir.⁷¹

Yasallık ilkesi uyarınca, kamu otoritelerinin sadece yasaya uygun hareket etmeleri değil kararlarının kesin bir şekilde yasaya dayalı olması ve içeriklerinin yasaya uygun olması istenmektedir. Yasallık ilkesi uyarınca, kamu otoritelerinin ile yukarıda bahsedilen gereksinimlerle uyum içerisinde olması gerekmektedir. Kamu otoritelerinin görev ve yetkilerinin düzenleyen hükümlerin açık ve belli olması, usulüne uygun olarak kabul edilmesi de gerekmektedir. Keza, yasallık ilkesi uyarınca, hukuka aykırı işlemlerin yürürlükten kaldırılması da gerekmektedir. Bununla birlikte, kişilerin haklarını koruyan diğer ilkeler yasallık ilkesine göre önceliklidir.⁷²

Yasallık ilkesi temel bir ilke olarak Avrupa Konseyi tarafından da tanınmaktadır. Bakanlar Komitesi’nin “*İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı*

⁶⁹ Bradley and Ewing, s. 105.

⁷⁰ CoE, **The Administration and You**, Hanbook, Council of Europe Publishing, Directorate of Legal Affaris, Strasbourg, 1996, s. 10.

⁷¹ ABA’nın 17. maddesinin 1. fıkrası için bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁷² Hanbook, s. 14.

Tavsiye Kararı'nda”,⁷³ kamu otoritelerinin takdir yetkisini kullanırken kendilerine tanınan yetkilerin dışına çıkmamaları gerektiği belirtilmiştir. 2000 yılında Avrupa Konseyi yeni bir Tavsiye Kararında,⁷⁴ “*kamu görevlisi, görevlerini, kendi göreviyle ilgili kanuni düzenlemeler ile etik standartlara uygun icra etmelidir; Kamu görevlileri siyasi açıdan tarafsız davranmalı ve kamu otoritelerinin yasalara uygun politika, karar ve eylemlerini engellemeye teşebbüs etmemelidir*” ifadesine yer vererek ilkenin uygulama alanını genişletmiştir.⁷⁵ Karar alma aşamasında kamu görevlileri yasalara uygun bir şekilde davranmalı ve takdir yetkilerini tarafsız bir şekilde kullanmalıdır.⁷⁶

Hukuk devleti ilkesi temel bir ilke olarak hemen hemen bütün AB üyesi devletlerinde anayasal statüye yükselmiştir.⁷⁷ Örneğin, Portekiz Anayasası'nın 2. maddesine göre Portekiz hukuk devleti ilkesine dayalı bağımsız demokratik bir ülkedir [...].⁷⁸

Macaristan Anayasası'nın 1. maddesine göre de, Macaristan hukuk devleti ilkesine dayalı bağımsız demokratik bir ülkedir.⁷⁹

Keza Letonya Anayasası'nın önsözünde Letonya'nın demokratik, sosyal ve ulusal devlet olarak hukuk devleti ve insan onuru ve özgürlüğüne saygılı göstermesine dayalı ... olduğu belirtilmektedir.⁸⁰

Slovenya Anayasası'nın 2. maddesi⁸¹ ve Slovakya Anayasası'nın 1. maddesine⁸² göre de bu ülkeler hukuk devleti ilkesine dayalı olarak yönetilen devletlerdir.

⁷³ CoE, **Recommendation No. R (80) 2**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009056&SecMode=1&DocId=667512&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015).

⁷⁴ CoE, **Recommendation No. R (2000) 10 Rekomandimi of Committee of Ministers to Member States on codes of conduct for public officials** (Adopted by the Committee of Ministers on 11 May 2000 at the 106th Session). Bkz.

[https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec\(2000\)10_EN.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec(2000)10_EN.pdf), (erişim tarihi 27.01.2015).

⁷⁵ Bkz. Article 4 of the **Recommendation No. R (2000) 10**,

[https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec\(2000\)10_EN.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec(2000)10_EN.pdf), (erişim tarihi 27.01.2015).

⁷⁶ Bkz. Article 7 of the **Recommendation No. R (2000) 10**,

[https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec\(2000\)10_EN.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec(2000)10_EN.pdf), (erişim tarihi 27.01.2015)

Ayrıca bkz. Article 4 of **Regulation No. 1023/2013 of the EU Parliament and of the Council** of 22 October 2013 amending the Staff Regulations of Officials of the European Union and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Union, Published in **OJ L 287**, ss.15-62, 2013.

⁷⁷ Bkz. <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-Law>, (erişim tarihi 25.12.1014).

⁷⁸ Bkz. <http://www.en.parlamento.pt/Legislation/CRP/Constitution7th.pdf>, (erişim tarihi 25.12.1014).

⁷⁹ Bkz. <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-Law>, (erişim tarihi 25.12.1014).

⁸⁰ Bkz. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=2&mid=8>, (erişim tarihi 25.12.1014).

Yasallık ilkesi kesin olarak AB Hukuku'nun temel ilkelerine dahildir ve hukuk devleti ilkesi gibi hemen hemen bütün AB üyesi devletlerin Anayasalarında garanti altına alınmıştır. Bazı üye devletlerde yasallık ilkesi açık bir şekilde kamu idaresiyle ilişkilidir. Örneğin, Avusturya Anayasası'nın 18. maddesinde *“Tüm kamu idaresi hukuka dayalı olmalıdır”*⁸³ ifadesi yer almaktadır.

Birçok AB üyesi devlette hukuk devleti ilkesi hala hukukun genel ilkesi olarak kabul edilmektedir. Yasallık ilkesi, AB üyesi devletlerin idari usule ilişkin hukuki tasarrufları açısından da önemlidir.

Sonuç olarak, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak yasallık ilkesi uyarınca kurumların her zaman hukuki tasarruflara dayanarak işlem yapmaları ve kararlar almaları gerekmektedir. Özellikle kişilerin hak ve çıkarlarını etkileyen kararlar hukuki tasarruflara dayanmalıdır.

B. Yasal Kesinlik İlkesi (Belirlilik)

Yasal kesinlik ilkesi,⁸⁴ hukuk devletinin doğal sonucudur. AB'nin hukuki tasarruflarının öngörülebilir olması gerekir. Düzenlemeler açık, sürdürebilir, anlaşılabilir ve öngörülebilir olmalıdır. Böylece ilgili kişiler başka bir ifadeyle, bu normlarla bağlı olan kişiler, kendi eylemlerinin yasal neticeleri ve sonuçlarını hesaplayabilirler.⁸⁵

ABAD devamlı bir şekilde, kişilerin kuşkusuz olarak kendi hak ve yükümlülüklerinin öğrenebilmesi için ve uygun hareket edebilmesi için tasarrufların açık ve belli olmasını isteyen yasal kesinlik ilkesinin AB'nin temel bir ilkesi olduğunu

⁸¹ Bkz. <http://www.us-rs.si/media/constitution.pdf>, (erişim tarihi 25.12.1014).

⁸² Bkz. http://www.concourt.sk/en/A_ustava/ustava_a.pdf, (erişim tarihi 25.12.1014).

⁸³ Bkz. <https://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/downloads/englishverfassung.pdf>, (erişim tarihi 26.12.1014).

⁸⁴ Bkz. Case C-55/91 Italy v Commission [1993] ECR I-4813, para. 66; Joined Cases T-55/93 and T-232/94, T-233/94 and T-234/94 Industrias Pesqueras Campos v Commission [1996] ECR II-247, paras. 76, 116, 119; Case 43/75 Defrenne v SABENA [1976] ECR 455, paras. 69 ff.; Case C-143/93 Gebroeders van Es Douane Agenten vs Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen [1996] ECR I-431, para. 27; Joined Cases 205/82 to 215/82 Deutsche Milchkontor and Others v Germany [1983] ECR 2633.

⁸⁵ Tridimas, p. 262.

belirtmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla, hukuki tasarrufların doğru, anlaşılır ve dayanaklı olması gerekir. Hukuki tasarrufların, muhatapları tarafından bilinebilmesi için açık olmaları gerekmektedir. Hukuki tasarruflar geçmişe yürümezler. Keza onlar fiili (maddi, olgu) durumları genel olarak düzenlemelidirler. Fiili durum ile hukuki sonuçlar arasında ilişki kurulmalıdır. Böylece hukuki tasarrufların bütün kişilere karşı ve benzer durumlarda aynı şekilde uygulanması sağlanabilir.

Bu ilke uyarınca, AB Hukuku'nun düzenlediği durumların ve ilişkilerin öngörülebilirliğinin garanti altına alması gerekir.⁸⁷ Amaç, kişilerin kendi hak ve yükümlülüklerini bilmelerini ve faaliyetlerini planlayabilmelerini⁸⁸ ve doğru adımlar atabilmelerini sağlamaktır.⁸⁹ AB kurum, organ, ofis ve ajansları, yasal kesinlik ilkesine uygun davranmalı ve makul bir zaman içerisinde sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir.⁹⁰ AB kurum, organ, ofis ve ajansları makul yasal zorluluklar haricinde geriye yürüyen karar alamazlar⁹¹ ve kazanılmış haklara müdahale edemezler. Gerçekleşmiş hukuki olaylara da, ancak kamu yararı amacıyla alınması gereken durumlar hariç, müdahale edemezler.

ABAD kararlarında, tarafın lehine ise işlemin geriye yürüyebileceğini vurgulamıştır.⁹²

Salumi davasında, ATAD, normun yürürlüğe girmeden önceki vakalara belirli durumlarda uygulanabileceğini kabul etmiştir. İlgili hüküm lafzı veya düzenlemenin içeriği açıkça normun geriye yürütülerek uygulanmasını gerekli kılıyorsa bu yaklaşım benimsenmiştir.⁹³

⁸⁶ Paul Craig, **EU Administrative Law**, 2.Edition, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 550.

⁸⁷ Bkz. Case C-199/03 Ireland v Commission [2005] ECR I-8027, para. 69. Ayrıca bkz. Case C-29/08 SKF [2009] ECR I- 10413, para. 77.

⁸⁸ Elina Paunio, **Legal Certainty in Multilingual EU Law**, Ashgate Publishing Company, Fulham-England, 2013, s. 51.

⁸⁹ Bkz. Case C-158/06 ROM-projecten [2007] ECR I-5103, para. 25.

⁹⁰ Bkz. Joined Cases C-74/00 P and C-75/00 P Falck and Acciaierie di Bolzano v Commission [2002] ECR I-7869, para. 140.

⁹¹ Bkz. Case T-357/02 Freistaat Sachsen v Commission [2007] ECR II-1261, para. 98. Mahkemeye göre belli bir şekilde normun içeriğinden veya genel amacından kaynaklanması durumu dışında AB Hukuku kuralları geriye yürüme gücüne sahip değildirler. Ayrıca bkz. Craig, s. 551.

⁹² Bkz. Case 98/78 A. Racke and Hauptzollamt Mainz [1979] ECR 69.

⁹³ Bkz. Cases 212–217/80 Amministrazione delle Finanze dello Stato v Srl Meridionale Industria Salumi [1981] ECR 2735.

Kişilerin kamu otoritelerine güvenmeleri, idarelerin işlemlerinde kesinlikle tutarlı olmalarına bağlıdır.

Kişiler kazanılmış haklara sahip⁹⁴ olduklarında idari işlemin geriye yürütülerek kazanılmış hakkın alınması kabul edilemez. Ancak işlem kişinin lehine ise geriye yürüme kabul edilebilir.⁹⁵

Yasal kesinlik ilkesinin önemi çok net bir şekilde kabul edilmiştir. Bazı yazarlar tarafından iyi yönetim için yasal kesinliği, kilit unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁹⁶

Sonuç olarak, yasal kesinlik ilkesi uyarınca, hukuki tasarrufların herkes için kesin, net ve adil olması gerekir. Bu çerçevede hukuki ilişkilerde güvenilirlik ve istikrar sağlanabilir. Dolayısıyla yasal kesinlik ilkesinin iyi yönetimin önkoşulu olduğu belirtilebilir.

C. Kanun Önünde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

Kanun önünde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı uzun bir geleneğe dayanmakta⁹⁷ ve AB Antlaşmaları'nın bazı maddelerinde yer almaktadır.⁹⁸ Fakat birçok kararında ABAD, AB Hukuku'nun temel bir ilkesi olarak her mahkemenin gözetmesi gereken genel eşitlik ilkesinin söz konusu düzenlemeler ile sadece ilan ettiğini belirtmiştir. Bu ilke aynı zamanda bütün AB üyesi devletler tarafından da tanınan bir ilke ve bir demokratik devlette hem siyasi bir gereklilik, hem de idari işlemlerin yorumlanmasında da hukuki bir araç olarak tanınmıştır. Anayasal olarak öngörüldüğünde bu ilke, yasa koyucunun işlemlerinin denetiminde bir araç olarak kabul edilmiştir.

⁹⁴ Bir tanıma göre kazanılmış hak “doğumu anında hukuka uygun olarak tamamlanmış ve böylece kişiye özgü lehte sonuçlar doğurmuş, daha sonra mevzuat değişikliği ya da işlemin geri alınması gibi nedenlere rağmen hukuk düzenince korunması gereken haktır”. Bkz. Mehmet Altundış, “Hukuki Güvenlik İlkesi”, **Yasama Dergisi**, Sayı:10, 2008, s. 83.

⁹⁵ Bkz. Handbook, ss. 17-18.

⁹⁶ Fortsakis, s. 209.

⁹⁷ Jürgen Schwarze, **European Administrative Law**, Sweet and Maxwell, London, 1992, (EAL), s. 545.

⁹⁸ Craig, s. 496.

Bu ilke sadece şeklen değildir aynı zamanda kamu otoritelerinin keyfi kararlar almasının durdurulması için maddi olarak da uygulanmalıdır. Böylece farklı muamelelerin makul bir gerekçesi olmalıdır.⁹⁹ Farklı muamele varsa, bu muamelenin gerekçelendirilmesi gerekmektedir.

Diğer bir ifadeyle, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının eşitlik ilkesine uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Çünkü bu ilke Avrupa otoriteleri tarafından alınan kararların yorumlanması sırasında da temel bir dayanak olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Bu yüzden, bu alanda ABAD’ın rolü oldukça önemlidir.¹⁰¹

Eşit muamele ilkesi “muamelenin objektif olarak gerekçeli olmasının haricinde benzer durumların farklı bir şekilde muamelelere tabi olmaması ve farklı durumlarda olanlara aynı muamelede bulunulmaması gerektiğini” belirtmektedir.¹⁰²

AB kurum, organ, ofis ve ajansları, aynı durumda olan kişilere aynı şekilde davranmalı ve onları arasında etnik, cinsiyet, inanç ya da başka bir temele dayanarak ayrımcılık yapmamalıdır. Muamelelerde her farklılık gerekçeli olmalıdır.¹⁰³ Böylece otoritelerin kendi hareketlerini gerekçelendirmeleri ve keyfi bir şekilde davranmamalıdır.¹⁰⁴

Genel eşitlik ilkesi, yasal kesinlik ilkesi gibi AB Hukuku’nun temel ilkelerinden biridir. Bu ilke AB Hukuku’na dahil olduğundan sadece AB kurum, organ, ofis ve

⁹⁹ Schwarze, EAL, s. 551.

¹⁰⁰ Craig, ss. 496-497.

¹⁰¹ Bkz. Case C-224/00, Commission v. Italy [2002] ECR I-2965 and Case C-388/01 Commission v. Italy [2003] ECR I-721.

¹⁰² Bkz. Case C-344/04 The Queen, ex parte: I.A.T.A. and E.L.F.A.A. v. Department for Transport [2006] ECR I-403; Case C-154/04 Alliance for Natural Health [2005] ECR I-6451, para.115; Case T-50/00 Dalmine S.p.A. v. Commission [2002] ECR I-6677; Case C-76/06 P Britannia Alloys & Chemicals Ltd v. Commission [2007] ECR I-4405; Case T-351/02 Deutsche Bahn A.G. v. Commission [2006] ECR II-1047; Case T-23/99 L.R. A.F. 1998 v. Commission [2002] ECR II-1705; Case T-64/02 Dr Hans Heubach GmbH & Co. K.G. v. Commission [2005] ECR II-5137; Case T-354/04 Gaetano Petralia v. Commission [2007]; Case T-125/06 Centro Studi Antonio Manieri S.r.l. v. Council [2009] ECR II-69; Case T-224/00 Archer Daniels Midland and Archer Daniels Midland Ingredients v. Commission [2003] ECR II-2597; Case T-228/99 and T-233/99 Westdeutsche Landesbank Girozentrale and Land Nordrhein-Westfalen v. Commission [2003] ECR II-435; Case T-44/00 Mannesmannröhren-Werke A.G. v. Commission [2004] ECR II-2223; Case T-52/02 S.N.C.Z. v. Commission [2005] ECR II-5005; Case T-217/02 Ter Lembeek International N.V. v. Commission [2006] ECR II-4483; Case T-379/04 J v. Commission [2006]; Case T-303/02 Westfalen Gassen Nederland B.V. v. Commission [2006] ECR II-4567; Ayrıca bkz. Schwarze, EAL, ss. 564-567.

¹⁰³ Bkz. Joined Cases 117/76 and 16/77 Albert Ruckdeschel & Co. et Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. v Hauptzollamt Hamburg-St. Annen and Diamalt AG v Hauptzollamt Itzehoe [1977] ECR 1753, para. 7.

¹⁰⁴ Tridimas, s.526.

ajansları değil, AB Hukuku’nu uyguladıkları durumunda AB üyesi devletleri de sorumlu kılmaktadır.¹⁰⁵

Kanun önünde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına AB düzenlemelerinde (ABTHŞ, ABA ve ABİA) açıkça yer verilmektedir.

Bu ilke ile ilgili olarak çalışmamızın içerisinde AB birincil hukukundaki temel düzenlemelere yer verilecektir. Söz konusu ilkelerle ilgili ikincil mevzuata da yer verilmektedir.

ABTHŞ’nin 20. maddesinde kanun önünde eşitlik düzenlenmektedir.¹⁰⁶ Ayrımcılık yasağı ise bir sonraki maddede yani 21. maddede “*cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır*” şeklinde düzenlenmektedir.¹⁰⁷

Bu iki maddenin yanında ABTHŞ’nin 41. maddesinin 1. fıkrasına da değinmemiz gerekir. Söz konusu düzenlemede bu hususa dolaylı olarak yer verilmektedir. Bu maddede AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının tarafsız bir şekilde faaliyette bulunmaları yükümlülüğüne yer verilmektedir. Bu çerçevede kurum, organ, ofis ve ajansların her türlü ayrımcılıktan uzaklaşmaları gerekmektedir.

AB Antlaşmaları’nda (ABA ve ABİA) bu ilkeye açıkça yer verilmektedir.¹⁰⁸ Ulusal hukuk sistemleriyle kıyaslandığında ise daha az ayrıntı içerdikleri görülmektedir.

ABİA’nın 18. maddesinde “*Bu Antlaşmalar’ın uygulama alanı çerçevesinde ve Antlaşmalar’da öngörülen belirli hükümlere hâlel gelmeksizin, uyrukluktan kaynaklanan nedenlerle yapılan her türlü ayrımcılık yasaktır*” hüküm yer almaktadır. Keza, ABİA’nın 8. maddesinde, Birliğin erkek ile kadın arasında eşitlik sağlanması için çaba göstereceği belirtilmektedir.

¹⁰⁵ ABTHŞ’nin 51. maddesinin 1. fıkrası, (2012/C 326/02).

¹⁰⁶ ABTHŞ’nin 20. maddesi, (2012/C 326/02).

¹⁰⁷ ABTHŞ’nin 21. maddesi, (2012/C 326/02). Eşitlikle ilgili mevzuata ABTHŞ’nin etkisi için bkz. Case C-236/09 Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and others v Conseil des Minister [2011] ECR I-773, para. 17.

¹⁰⁸ Bkz. ATA’nın 6, 40(3) ve 119. maddeleri. Şimdi ise ABA’nın 2, 3(3), 4(2), 9, 21. maddeleri; ABİA’nın 8, 153(1)(i), 157(4). maddeleri için Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

ABİA'nın 157. maddesinde kadın ve erkeğin aynı veya benzer işlerde kazanacağı maaş ile ilgili olarak eşitlikten söz edilmektedir. Bu hüküm, maaşa ilişkin ayrımcılığı yasaklayan,¹⁰⁹ işte ya da meslekte kadın ile erkek arasında eşit muameleyi¹¹⁰ düzenleyen ikincil mevzuatın bir temeli ya da dayanağıdır.

Diğer bir madde olan ABA'nın 3. maddesi uyarınca Birlik, sosyal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele eder ve sosyal adaleti, sosyal korumayı, kadın-erkek eşitliğini, nesiller arası dayanışmayı sağlar ve çocuk haklarının korunmasına destek olur.

Ayrımcılık yasağı ABİA'nın protokollerinde de yer almaktadır. ABİA'ya eklenen Genel Yarar Hizmetleri hakkında 26 No'lu Protokol'un 1. maddesine göre, *“yüksek düzeyde kalite, güvenlik ve maddi olarak karşılanabilirlik eşit işlem ve evrensel erişimin ve kullanıcı haklarının teşvik edilmesi”* Birliğin genel ekonomik çıkar hizmetlerine ilişkin ortak değerleri arasında yer almaktadır.¹¹¹

AB ikincil mevzuatı kapsamında, *“İrk ve etnik kökene bakılmaksızın kişilere eşit muamele edilmesi ilkesinin uygulamaya konulmasına ilişkin 29 Temmuz 2000 tarih ve 2000/40/EC Sayılı Konsey Direktifi”*nde ayrımcılık yasağına yer verilmektedir.¹¹² Bu belge “İrk Eşitliği Direktifi” olarak bilinmektedir.

Söz konusu direktif, AB'nin ırkçılıkla mücadele alanında en etkili aracıdır. Direktif'in 1. maddesinde amacı, *“...ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için Üye Devletlerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymak maksadıyla bir çerçeve oluşturmak...”* şeklinde düzenlenmiştir.

¹⁰⁹ Bkz. Kadın ve Erkek Çalışanlar Arasında Eşit Ücret İlkesinin Uygulanması Hakkında Üye Devlet Mevzuatlarının Uyumlaştırılmasına İlişkin 75/117 sayılı Konsey Yönergesi (Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the Laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women, Yürürlüğe giriş tarihi: **OJ L 45**, 19.2.1975).

¹¹⁰ Bkz. İşe Alınma, Mesleki Eğitim ve İşte Yükselme ile Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkekler Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına İlişkin 76/207 sayılı Konsey Yönergesi ve 76/207 sayılı Yönerge'yi değiştiren 2002/73 sayılı Konsey Yönergesi, (Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions), Yürürlüğe giriş tarihi: **OJ L 039**, 12.02.1976).

¹¹¹ ABAD'ın içtihadında objektif gerekçelere dayalı bazı ayrımcı muamelelerin gerekçeli olduğu olaylarda (bu muamele kişinin vatandaşlığı ya da milliyetine dayanmamalı) ve üye devletler tarafından meşru bir şekilde takip edilen amaçla orantılı olması durumunda gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir. 26 No'lu Protokol ile ilgili ayrıca bkz. Can, 2014, s. 312.

¹¹² **Council Directive 2000/43/EC** of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, **OJ L 180**, 19/07/2000 S. 0022 – 0026.

Direktif'in 2. maddesinde eşit muamele ilkesi, ırk veya etnik kökene dayalı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yapılmaması şeklinde tanımlanmıştır. Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kavramları ayrı ayrı tanımlanmıştır.

Doğrudan ayrımcılık, "... bir kişiye, ırk veya etnik kökene dayalı olarak, diğer bir kişiye göre daha az tercih edilir şekilde muamele edilmesi, edilmiş olması veya edilebilir olması halinde..."gerçekleşir. Dolaylı ayrımcılık ise, görünüşte tarafsız bir düzenleme, ölçüt veya uygulamanın bir ırk ya da etnik kökene mensup kişileri, başka kişilerle karşılaştırıldığında dezavantajlı bir konuma getirdiği durumlarda ortaya çıkar.

Ayrımcılık yasağına "*İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 2000/78/EC Sayılı Konsey Direktifi*"nde de yer verilmiştir.¹¹³ Bu direktifin amacı 1. maddede, "...istihdam ve meslek açısından din veya inanç, engelliliğe, yaşa veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için Üye Devletlerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymak amacıyla genel bir çerçeve oluşturmak..."olarak belirtilmiştir. İstihdamda Eşitlik Direktifi özel olarak istihdam alanına yoğunlaşmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz işgücü piyasasında kadın ile erkek arasında eşit muameleye odaklanan iki direktifi göz önünde tutan Komisyon, cinsiyet, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel eğilime balıkmaksızın kişilere eşit muamele edilmesine ilişkin bir direktif önermiştir.¹¹⁴ Bu önerinin hedefi işgücü piyasası dışında da kişilere eşit muamele edilmesidir.

İlkenin amacı de jure veya de facto aynı durumda bulunan kişilere aynı şekilde muamele edilmesinin sağlanması iken haksız ayrımcılığın yasaklanmasıdır. Eğer bir norm ayrımcılık yasağına aykırılık oluşturacak şekilde yorumlanmışsa ilgili kişinin diğer kişilerle aynı ya da benzer durumda olduğunu ve kendisine farklı şekilde muamele edildiğini kanıtlanması ve bu durumun mahkeme tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir.¹¹⁵

¹¹³ **Council Directive 2000/78/EC** of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, **OJ L 303**, 02/12/2000 S. 0016 – 0022.

¹¹⁴ Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0426:FIN:EN:PDF>, (erişim tarihi 23.03.2015).

¹¹⁵ Georg Nolte, "General principles of German and European administrative Law. A comparison in historical perspective", **The Modern Law Review**, Cilt:57, Sayı:2, 1994. Ayrıca bkz. Case T-67/01 J.C.B.

Eğer farklı muameleler objektif bir temele dayanırsa o zaman eşitlik ilkesinin çiğnenmesinden bahsedemeyiz.¹¹⁶ Burada *Denkavit davası*¹¹⁷ değinmemiz gerekir. Alman markı revalüasyondan sonra tarım sektörü kayıplara uğramıştır. Konsey tüzüğü bu kayıpların giderilmesi amacıyla tarım üreticilerinin devlet yardımından yararlanmasını öngörmüştür.¹¹⁸ Bu olayın davacısı bir sanayi hayvanları yetistircisiydi ve kendisinin “tarım üreticisi” kavramı kapsamına dahil edilmesini talep etmiştir.¹¹⁹ Mahkeme tarım sektörleri arasında, keyfi olmayan objektif kriterelere dayanılması durumunda, ayırım yapılabileceğini belirtmişti.¹²⁰ Bu davada, sanayi hayvanı yetistircileri, tarım hayvanı yetistircilerinden (agricultural livestock breeders) farklı bir durumdaydı. Çünkü sanayi hayvanı yetistircileri uluslararası pazardan kendi hayvanları için yem sağlayabilmekteydiler. Fakat tarım hayvanı yetistircileri ulusal pazara bağlıydılar. Bu yüzden sanayi hayvanı yetistircileri para revalüasyonundan etkilenmemekteydiler.¹²¹ Mahkeme bu sebeplere dayanarak hayvan yetistircilerine farklı muamele yapılmasının gerekçelendirilebildiğini ve bu durumun eşitlik ilkesini ihlal etmediğini kabul etmiştir.¹²²

Haksız ayrımcılık, sadece tedbirin amacı ya da etkisi bakımından farklı muamelenin gerekçelendirilmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu ilke, idarelerin kamu yararı amacıyla faaliyette bulunmalarına veya hukuka aykırı geçmişteki uygulamalarını değiştirmelerine engel olmamaktadır. Kanun önünde eşitlik ilkesi uyarınca, olaylar objektif olarak aynı olduğunda, muamelenin de aynı olması gerekmektedir. Olaylar farklı olduğunda ise tabii ki onlara ilişkin muameleler de farklı olacaktır.

Service v. Commission [2004] ECR II-49 and Case T-59/02 Archer Daniels Midland Co. v. Commission [2006] ECR II-3627.

¹¹⁶ Bkz. Case C-209/03 Bidar [2005] ECR I-2119, para. 54; Case C-258/04 Ioannidis [2005] ECR I-8275, para. 29.

¹¹⁷ Bkz. Case 139/77 Denkavit Futtermittel GmbH v Finanzamt Warendorf [1978] ECR 1317.

¹¹⁸ Bkz. Case 139/77 Denkavit, paras. 4-5.

¹¹⁹ Bkz. Case 139/77 Denkavit, para. 6.

¹²⁰ Bkz. Case 139/77 Denkavit, para. 15.

¹²¹ Bkz. Case 139/77 Denkavit, para. 17.

¹²² Bkz. Case 139/77 Denkavit, para. 18.

İdareler, yürürlükteki düzenlemelere dayanarak her olayı ayrı ayrı, açık ve dikkatli bir şekilde değerlendirmelidir. Düzenlemeler olayların kendi koşulları çerçevesinde değerlendirilmesine engel olmayacak şekilde hazırlanmalıdır.¹²³

Her ilkede olduğu gibi bu ilkeye ilişkin bazı sınırlamalar da bulunmaktadır.

Hiçkimse, hukuka aykırı bir uygulanmanın gerekçelendirilmesi amacıyla kanun önünde eşitlik ilkesine başvuramaz. Takdir yetkisi kapsamında yer alan uygulanmalardan kaynaklanan farkı muameleler doğrudan bu ilkenin ihlaline neden olmamaktadır. Ancak takdir yetkisi, hukuka aykırılık anlamına da gelmemektedir.

Bu çerçevede takdir yetkisi ile kamunun keyfi davranışları arasındaki farka da dikkat edilmesi gerekir.

Takdir yetkisinin tanındığı durumlarda idari uygulamalar, meşru güven ile kazanılmış hakların korunması ilkesi kapsamında ve tanınan haklara bağlı olarak değişiklik gösterebilir.¹²⁴

Sonuç olarak, AB kurum, organ, ofis ve ajansları ile AB üyesi devletlerin AB Hukuku'nu uyguladıkları durumlarda iyi yönetimin en önemli unsurlarından biri olan bu ilkeyi yani Kanun önünde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ilkesini göz önünde tutmalıdır. Çünkü bu ilkenin ihlali aynı zamanda AB Hukuku'nun ihlali anlamına gelir (dolaylı ayrımcılığın, meşru bir amaçla gerekçeli olduğu olaylar hariç). Çünkü bu ilke iyi yönetimin gerçekleştirilmesi açısından AB Hukunu'nda temel öneme haizdir.

¹²³ Handbook, ss. 14-15.

¹²⁴ Handbook, s. 15.

D. Meşru Beklentiler İlkesi

Meşru beklentiler ilkesi genelde AB İdare Hukuku'nun temel ilkelerinden biri¹²⁵ olarak iyi yönetim açısından çok önemlidir.

Bu ilkenin kökenleri Alman kamu hukukunda bulunmaktadır. Alman idare mahkemeleri meşru beklentiler ilkesini (*Vertrauensschutz*) idari konularda verdiği kararlarında kullanmıştır.¹²⁶ Meşru beklentiler ilkesi AB Hukuku kapsamında 70'li yıllarda ABAD, kararların hukuka uygunluğunu denetlerken meşru beklenti kavramına yer verdiğinde gelişmeye başlamıştır.¹²⁷

Hukuk devletinde, meşru beklentiler ilkesi çerçevesinde kamu idaresi amaç ve hedeflerini gerçekleştirirken kişisel beklentileri koruyacaktır. Kamu yararı ile kişisel beklentiler arasında denge kurulması gerekir.

John Usher, ABAD'ın kararında meşru beklentiler ilkesine yer verirken başlangıçta bu ilkeyi Fransızca "*Protection de la confiance legitime*" (meşru güvenin korunması) ifadesi şeklinde yer verdiğini belirtmiştir. ABAD daha sonra "*Protection de la confiance legitime*" ifadesini İngilizce olarak "meşru güveni" şeklinde çevirmiştir. Fakat İngiliz hukukunda "güven" kelimesi spesifik bir anlama sahip olduğundan "meşru güven" ifadesini, "meşru beklentiler" olarak değiştirdiğini belirtmiştir.¹²⁸

Thomas da, ABAD'ın "*idarenin hedeflerin ulaşmasını sağlarken kişilerin adaletsizlik oluşturabilen siyasetlerden korunmasını da sağladığını*" bildirmiştir.¹²⁹

Meşru beklentiler ilkesi hukuk devleti ilkesinin doğal bir sonucudur. Bunun dışında yasal kesinlik ilkesiyle de yakın bir ilişki içerisinde. Yukarıda belirttiğimiz gibi yasal kesinlik ilkesi vatandaşlara, kendi hak ve çıkarlarını etkileyen AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının işlemleri karşısında güvende olmaları için duruma uygun

¹²⁵ Bkz. Case 112/80 Firma Anton Dürbeck [1981] ECR 1095, para 48; Craig, s. 549; Robert Thomas, **Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law**, Hart Publishing, Oxford, 2000, (Law), s. 41.

¹²⁶ Birutė Pranevičienė and Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė, "Guarantee of Principles of Legitimate Expectations, Legal certainty and legal security in the territorial planning process", **Jurisprudence**, Cilt:19, Sayı:2, 2012, s. 647.

¹²⁷ Bkz. Case 112/77 August Topfer and Co GmbH v. Commission [1978] ECR 1019.

¹²⁸ Pranevičienė and Mikalauskaitė-Šostakienė, s. 647.

¹²⁹ R. Thomas, s. 42.

hareket etme imkânı sağlamaktadır. Keza, yasal kesinlik ilkesi vatandaşların kendi hak ve çıkarlarını etkileyen AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının işlemlerini öngörebilmelerini ve onlara uygun hareket etmelerini güvence altına almaktır. Dolayısıyla, yasal kesinlik ve meşru beklentiler ilkesi öngörülebilirlik ve güvenlilik bakımında ortak bir gerekçeye sahiptir.

ABAD, meşru beklentiler ilkesi uyarınca karar verirken “belli bir alanda bir kuralın uygulanması sırasında onun hukuka uygunluğu veya adilliği ile ilgili herhangi bir şüphenin olamayacağını” belirtmiştir.¹³⁰ Diğer bir ifadeyle bu ilke hukuki tasarrufun, özellikle herhangi bir ceza öngören düzenlemelerin, geriye yürümesini de önlemektedir.¹³¹

Meşru beklentiler ilkesinin önemli bir özelliği de tasarrufun beklenen yönde gerçekleştirilmesi zorunluluğudur. Kısaca bu ilke uyarınca kurum, organ, ofis ve ajansların önceki davranışlarından dolayı onların gelecekteki faaliyetlerine ilişkin beklentilere sahip olan kişi, kamu yararının zorunlu kıldığı haller dışında beklentilerinin gerçekleşmesini isteyebilir.¹³²

Bir kurum gerekçesiz olarak olağan uygulamalarından ayrılırsa bu durum onun AB Hukukun’un genel ilkelerine, eşit muamele ve meşru beklentiler ilkesine ve aynı zamanda ABTHŞ’nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendinden kaynaklanan yükümlülüğe karşı hareket ettiğini gösterir.

Diğer bir ifadeyle, bu ilke, vatandaşları takdir yetkisine dayanılarak kabul edilen yeni kural ve kararların hukuka aykırı etkilerinden korumaktadır.

Örneğin ATAD tarafından *Mavrides davasında* meşru beklentilerin korunmasının, geçmişteki idari davranışlar nedeniyle meşru ve makul beklentiler

¹³⁰ Bkz. Case C-331/88 R. v. Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Fedesa [1990] ECR I-4023.

¹³¹ Bkz. Case C-161/06 Skoma-Lux [2007] ECR I-10841, para. 5.

¹³² Bkz. Case T-44/00 Mannesmannröhren-Werke A.G; Case T-23/99 L.R. A.F. 1998; Case T-15/99 Brugg Rohrsysteme GmbH v. Commission [2002] ECR II-1613; Case T-15/02 B.A.S.F. A.G. v. Commission [2006] ECR II-497; Case C-196/99 P, Aristrain v. Commission [2003] ECR I-11005; Case C-189/02 P and o., DanskRørindustri v. Commission [2005] ECR I-5425; Case C-397/03 P, Archer Daniels Midland et Archer Daniels Midland Ingredients; Case T-224/00 Archer Daniels Midlandand Archer Daniels Midland Ingredients; Case T-279/02 Degussa A.G. v. Commission [2006] ECR II-897; Case T-59/02 Archer Daniels Midland Co.

içerisinde olan herkesin bu kapsamda değerlendirilmesi ve beklentilerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini tespit etmiştir.¹³³

Meşru beklentiler ilkesine, ABAD'ın içtihatları dışında Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 10. maddesinde de yer verilmektedir. Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 10. maddesine göre, kamu üyelerinin, meşru ve makul beklentilerine kurumun geçmişteki uygulamaları ışığında saygı gösterilecektir.¹³⁴

Böylece, bir kurumun önemli bir pratiği sadece tek olaydan kaynaklanamaz. Fakat önceki olaylarda bir kurumun belirli bir şekilde hareket etmesi her zaman kurumu yeni karar ya da tedbirler kabul ederken aynı şekilde hareket etmek zorunda bırakamaz.¹³⁵

Bu tutum özellikle kurumun geniş takdir yetkisine sahip olduğu alanlar açısından geçerlidir. Mesela rekabet kurallarının ihlalinden dolayı yaptırımın belirtilmesi durumunda olduğu gibi.

Bu tür olaylarda, tedbirin içeriği somut olayın niteliklerine bağlı olarak değerlendirilmelidir.¹³⁶ Örneğin Komisyon, geçmişteki ihlallerde farklı yaptırım ya da cezalar uygulamış olsa bile, bu durum yeni bir ihlalde somut olaya göre yaptırımın ya da cezanın seviyesinin yükseltilmesine ya da yeni metodların uygulanmasına engel olamaz.

Yaptırımın ya da cezanın yükseltilmesine yönelik karar, eğer yaptırım ya da ceza yürürlükte var olan kuralların belirttiği sınırlar içinde kalıyorsa hukuka aykırı değildir.¹³⁷ Avrupa rekabet siyasetinin uygulanmasını korumak ya da sağlamak için gerekliyse, Komisyon'a yaptırımın ya da cezanın büyüklüğünü değiştirme için izni verilmektedir.¹³⁸

¹³³ Soren Schönberg, **Legitimate expectations in Administrative Law**, Oxford Press University, Oxford, 2000, s. 118; Case 289/81 Vassilis Mavridis v EP [1983] ECR 01731, para. 21

¹³⁴ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 10. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

¹³⁵ Bkz. Case T-329/01 Archer Daniels Midland Co. v. Commission [2006] ECR II-3255, Case T-44/00 Mannesmannröhren-Werke A.G and Case C-196/99 P Aristrain.

¹³⁶ Bkz. Case C-189/02 P and o., Dansk Rørindustri and o. v. Commission; Case C-238/99 P and o. Limburgse Vinyl Maatschappij N.C. (L.V.M.) and o. v. Commission.

¹³⁷ Bkz. Case T-23/99 L.R. A.F. 1998 v. Commission; Case C-189/02 P and o. Dansk Rørindustri and oth.; Case C-76/06 P Britannia Alloys & Chemicals Ltd.

¹³⁸ Bkz. Case C-189/02 P and o. Dansk Rørindustri and oth., para. 169

Komisyon'a her zaman bir yaptırımın ya da cezanın ağırlığını değiştirmeye izin verilmesine rağmen Komisyon'un böyle bir hareketi takdir yetkisinin sınırlar içerisinde yapması gerekmektedir.

Meşru beklentilerin aynı zamanda gerekçeli beklentiler olması gerekmektedir. Böylece makul bir beklentinin olduğu yönünde karar alınırken, kurumun gerekçeli bir davranışın bulunup bulunmadığına ve kişinin böyle bir beklentiye dayanıp dayanmadığına bakılması gerekmektedir.¹³⁹

Makul beklentiler ile ilgili *CNTA davasında*¹⁴⁰ Mahkeme, Komisyon'un kuralları yürürlükten kaldırmak suretiyle, işletmelerin beklenmedik zararlara maruz kalmasına sebep olduğunu, kuruluşların zararlar görmemesini sağlayacak geçici hükümler ya da tedbirlerin alınmadığını tespit etmiştir. Böylece, bu davada Mahkeme Komisyon'un meşru beklentiler ilkesini ihlal ettiğini belirtmiştir.

Meşru beklentiler ilkesi AB Hukuk düzeninin bir parçası olduğundan bu ilkeye aykırı hareket ettiklerinde AB kurum, organ, ofis ya da ajansları aynı zamanda Antlaşmaları da ihlal etmektedirler.¹⁴¹

ABAD, AB kurumlarının olağan pratiklerinden uzaklaşmama yükümlülüğünü meşru beklentilerin korunması ilkesi çerçevesinde kabul etmiş olmasına rağmen meşru beklentiler ilkesini ihlali iddiasıyla idari kararların iptal edilmesi çok nadir istenmiştir. Kurum takdir yetkisi içerisinde hareket etmiş ise kararın farklı içeriğinden iptali sadece gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün ihlali nedeniyle istenebilir.¹⁴²

Nihayetinde, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının hiçbir hareketinin AB vatandaşlarının bu kurumlara yönelik meşru beklentilerini ihlal etmemeleri gerekmektedir.

¹³⁹ Bkz. Case 108/81 *Amylum v Council* [1982] ECR 3107, para. 13.

¹⁴⁰ Bkz. Case 74/74 *CNTA v Commission* [1975] ECR 533.

¹⁴¹ Bkz. Case 112/77 *August Töpfer*, para. 19.

¹⁴² Anna Simonati, "The Principles of Administrative Procedure and the EU Courts: an Evolution in Progress?", **Review of European Administrative Law**, Cilt:4, Sayı:1, 2011, s. 60.

E. Tarafsızlık İlkesi

AB kurum, organ, ofis ve ajansları tarafsızlık ilkesine uygun olarak hareket etmeleri ve işlem yapmaları gerekmektedir.

Kurumların sadece uygun unsurları göz önüne alarak hareket etmeleri, tek taraflı bir şekilde hareket etmemeleri gerekir. Kurumlar, aynı zamanda kamu memurlarının kişisel çıkarları ve inançlarından bağımsız olarak görev ifa etmelerini sağlamalıdır.

Hiçbir hakim kendi davasında hakim olamaz (Nemo Judex In sua Causa).¹⁴³ Vatandaşların hak ve çıkarlarını etkileyen olayda kurum çalışanları kendilerini ilgilendiren, herhangi bir menfaatlerinin olduğu kararların kabulü sürecinde yer almamalıdır. Aksi halde karara etkileri ile ilgili bir şüphe bulunabilir.

Memurun karar alma sürecinden çıkarılması tarafsızlık gereksiniminin karşılanması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Temel hedef tarafsız davranması beklenmeyen kişinin karar alma sürecine katılımını önlemektir.

Aksi yönde bir uygulama, hukuka uygun bir usulün gerçekleştirilmesini tehlikeye atar. Kanun önünde eşitlik ve eşit muamele ilkesi açısından tehlike oluşturur.

Tarafsızlık ilkesi çerçevesinde AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kurumsal yapısına ve işlevlerin gerçekleştirilmesinde objektif standartlara odaklanılmaktadır. Tarafsızlık, özellikle idarenin takdir yetkisine sahip olduğu durumlarda iyi yönetimin temel bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Belirtilen durumlarda yargısal denetim sınırlı olduğu için bu garanti özel öneme sahiptir.

Diğer ilkelere olduğu gibi bu ilke de ABAD içtihatlarıyla geliştirilmiştir. Fakat başlangıçta dinlenilme hakkı ve savunma hakkına ilişkin olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁴

Bu ilkeye göre, hukuki tasarrufun kabulü sürecinde, somut olaya ilişkin bütün faktörlerin göz önünde tutulması gerekmektedir.

AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kararlarının önyargılardan, kişisel veya özel çıkarlardan etkilenmemesi gerekir. Dolayısıyla AB kurum, organ, ofis ve ajanslarındaki hiçbir görevli, kendisinin veya ailesinin menfaatlerini ilgilendiren

¹⁴³ Adriane Vermeule, “Contra Nemo Judex in Sua Causa: The Limits of Impartiality”, **The Yale Law Journal**, Cilt:122, Sayı:2, 2012, s. 386.

¹⁴⁴ Bkz. Case T-450/93 Lisretal v Commission [1994] ECR II-1177; Case T-167/94 Nölle.

kararların kabulü sürecine katılmamalıdır.¹⁴⁵ Arkadaşlarını ya da rakiplerini ilgilendiren durumlarda, daha önce aldığı kararlara karşı yapılan başvurular üzerine alınacak kararlarda veya olayın koşulları tarafsızlığını şüpheyne düşürecek nitelikteyse karar alma sürecinde yer almamalıdır. Görevlinin tarafsızlığı konusunda bir önyargının ortaya çıkmasının engellenmesi de gerekir.¹⁴⁶

Tarafsızlığa Avrupa İyi Yönetim Kodu'nda da yer verilmektedir. Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 8. maddesi memurların özgürlüğü ve tarafsızlığına yöneliktir.

Kodun 8. maddesinin 1. fıkrası, yetkili makamların tarafsız ve bağımsız olacağını, kamu üyelerini olumsuz yönde etkileyecek keyfi işlemlerden ve gerekçesi ne olursa olsun ayrıcalıklı muamelelerden kaçınacaklarını düzenlemektedir. Maddenin 2. fıkrasında ise yetkilinin asla kişisel, ailevi ya da milli menfaatler doğrultusunda hareket etmeyeceği, politik baskılarla yönlendirilemeyeceği, yetkilinin kendisinin ya da yakın aile üyesinin maddi menfaatlerini ilgilendiren kararların kabulü sürecine katılamayacağı öngörülmektedir.¹⁴⁷

Takdir yetkisi alanındaki tarafsızlık ilkesi kamu otoritelerinin karar almadan önce olaya ilişkin bütün koşulları objektif bir şekilde değerlendirmesi anlamına gelmektedir. Kurumlar süreç içerisinde yeterli bilgileri toplamalıdır. Karar alırken olaya ilişkin bütün unsurlar dikkate alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle kurumlar karar almadan önce olayı detaylı bir şekilde incelemeli ve değerlendirmelidir.¹⁴⁸

Olaya ilişkin unsurlar göz ardı edilmemelidir. Olayla bağlantısı olmayan unsurlar ise dikkate alınmamalıdır.

İyi yönetim açısından temel bir gereklilik olan tarafsızlık ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrasında da düzenlenmiştir. Vatandaşlara, işlerinin tarafsız bir şekilde

¹⁴⁵ Article 11a of Staff Regulation of Officials of the European Communities and Conditions of employment of other servants of the European Communities, (Avrupa Toplulukları Memurlarının Statüsü ve Toplulukların Diğer Çalışanlarının İstihdam Koşulları'nın 11a. maddesi).

Bkz. http://ec.europa.eu/civil_service/docs/toc100_en.pdf, (erişim tarihi 10.12.2014). Söz konusu düzenlemenin son hali için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32013R1023>, (erişim tarihi 10.12.2014)

¹⁴⁶ Handbook, s. 17.

¹⁴⁷ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 8. maddesinin 1. ve 2. fıkraları.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

¹⁴⁸ Julio Ponce, "Good administration and European public Law", **European Review of Public Law**, Cilt:14, Sayı:4, 2002, s. 1520.

görülmesini isteme hakkı tanınmıştır. Böylece kurumlara tarafsızlığı sağlama yükümlülüğü de yüklenmiştir.

Tarafsızlık, iyi yönetim hakkının bir unsuru olarak çalışmanın ikinci bölümünde daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

F. Ölçülülük İlkesi

Ölçülülük ilkesi, hukuk devletinin en önemli unsurlarından biridir. Avrupa otoritelerinin bu ilkeye uygun bir şekilde hareket etmeleri gerekir.

Kişilerin hak ve çıkarlarını etkileyen tedbirler ancak gerekli ve ulaşılacak istenen amaçla orantılı iseler kabul edilebilirler.

Aslında bu ilke yorum açısından da önemlidir. AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının bütün faaliyetlerinin iyi niyet ve ölçülülük ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekir.¹⁴⁹

Ölçülülük ilkesinin temelleri Alman kamu hukukuna dayanmaktadır¹⁵⁰ ve bu ilkenin gelişimi için en büyük katkı *Carl Gottlieb Svarez*'den gelmiştir.¹⁵¹

Bu ilke ortaya ilk çıktığında üye devletlerce kabul edilen ortak ilkeler arasında değildi. Ölçülülük ilkesinin uygulanması bazı ülkelerde sadece olağanüstü olaylarla sınırlanmıştı. Fakat günümüzde durum değişmiştir.

Ölçülülük ilkesi uyarınca, bir yandan, tedbirler ile ulaşılacak istenen amaç arasında orantı olmalı, öte yandan ise Birliğin genel çıkarları ile kişilerin şahsi çıkarları arasında doğru bir denge kurulması sağlanmalıdır.¹⁵²

Ölçülülük ilkesinin üç temel gereği bulunmaktadır. Birincisi, tedbirlerin ulaşılacak istenen amaca uygun olmaları gerekir. İkincisi, hedeflenen amaca ulaşmak

¹⁴⁹ Ponce, 2002, s. 1515.

¹⁵⁰ Aurelien Portuese, "Principle of Proportionality as Principle of Economic Efficiency", **European Law Journal**, Cilt:19, Sayı:5, 2013, s. 614.

¹⁵¹ Aharon Barak, **Proportionality- Constitutional rights and their Limitations**, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 177.

¹⁵² Tor-Inge Harb, "The Function of the Proportionality Principle in EU Law", **European Law Journal**, Cilt:16, Sayı:2, 2010, s. 164.

için bu tedbirlerin alınmasının gerekli olması gerekir. Üçüncü ise, tedbirin getirdiği sınırlamalarla orantısız olmaması gerekir.¹⁵³

Prensipte, bu ilke, kamu otoritelerinin işlemlerine uygulanır.

Ölçülülük ilkesine göre, tedbirin ulaşılmak istenen amaçla orantılı olmasından başka, aynı zamanda kesin bir şekilde, seçilen tedbir ile hedeflenen amaç arasında makul bir ilişki olması gerekir. Aksi takdirde kişinin üzerine yüklenen yükümlülük ile söz konusu tedbir arasında makul bir ilişki bulunmazsa ilkenin ihlalinin varlığı kabul edilecektir.

Bunun anlamı, vatandaşların hakları sınırlandırılırken tedbirin sadece yasa koyucu tarafından belirlenen amaca uygun olması yeterli değildir. Sınırlamanın ulaşılmak istenen amaç için gerekli sayılacak seviyede olması da gerekmektedir. Çünkü amaca, kişilerin şahsi çıkarları ve hakları üzerine daha az sınırlamaları getiren başka bir tedbir aracılığıyla ulaşılamayacak olması gerekir.

Fakat diğer taraftan, hedeflenen amaca ulaşmak için daha kısıtlayıcı tedbirlerin kullanılması gerekli değilse, yasaktır.¹⁵⁴

Hukukta ölçülülük ilkesi en çok uygulama alanı bulan ilkelerdendir. Bu ilke iki unsurdan oluşmaktadır: bunlardan biri “uygunluk” (*Geeignetheit*), yani bu kritere göre tedbirin hedeflenen amaca ulaşmayı sağlayacak nitelikte olması gerekir. Amacı aşan ya da amaca ulaşmak açısından uygun olmayan bir tedbir, orantısız ve aşırı bir tedbirdir. Bu durum “gereklilik-zorunluluk” (*Erforderlichkeit*) kriteri (unsuru) için de geçerlidir. Temel hak ve özgürlüklere müdahale gerekliyse, yetkili otoritelerin, vatandaşların hak ve çıkarlarını en az etkileyen tedbiri alması gerekir.

Bu ilkeye, yetkili makamlar takdir yetkisine sahip iseler daha fazla önem verilmektedir. Ölçülülük ilkesi uyarınca otoritelerin aldığı kararların kişilerin hak ve çıkarlarına etkisi ile ulaşılmak istenen amaç arasında denge sağlanabilmesi için çok dikkatli olunması gerekir. Kabul edilen bir tedbir aşırı olmamalıdır.

Bu ilke idari otoritelerin, kişilerin özel hayatına müdahale etmelerini de sınırlamaktadır.

¹⁵³ Jürgen Schwarze, “Enlargement, the European Constitution and Administrative Law”, **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt:53, Sayı:4, 2004, s. 952.

¹⁵⁴ Handbook, s. 17.

AB düzeyinde de bu ilke, mahkemelerin içtihatları ile geliştirilmiştir.

ABAD, büyük ölçüde Alman Hukukunu'ndan esinlenerek ölçülülük ilkesini geliştirmiştir.¹⁵⁵

1950 ve 60'lı yıllarda ATAD ölçülülük ilkesine uygun kararlar vermiştir. Fakat 70'li yıllarda “*Internationale Handelsgesellschaft*” kararıyla birlikte ölçülülük ilkesi daha hızlı ve tamamen geliştirilmiştir.¹⁵⁶

ATAD, ölçülülük ilkesine ilk defa açıkça 1979 yılında “*Liselotte Hauer v. Land Rheinland-Pfalz*” davasında¹⁵⁷ yer verilmiştir. Bu kararda AT'nin kısıtlayıcı tedbirlerin, vatandaşların haklarını orantısız ve kabul edilmeyecek şekilde sınırlamaması gerektiği, ulaşılmak istenen hedefler çerçevesinde, Birliğin genel çıkarı ile orantılı olması gerektiği belirtilmiştir.

Keza, *Schrader*¹⁵⁸ ve *Massimiliano*¹⁵⁹ kararlarında, idari otoritelerin, kendi hedeflerine ulaşmak amacıyla kendi hareketleriyle, genel çıkar için gerekli olan yükümlülükler haricinde kişilere yükümlülük yükleyemeyecekleri kabul edilmiştir.

İyi bir yönetimden söz edilebilmesi için, her olayda seçilen araçlar ile ulaşılmak istenen hedef arasında rasyonel bir ilişki olması gerekir.

Mahkeme, ölçülülük ilkesine ilişkin denetleyici işlevini öncelikle genel normalar üzerinde, sonra birel işlemler sırasıyla Komisyon'un tedbirleri üzerinde gerçekleştirmiştir. Mahkeme, AB Hukuku'nu uygulamaya koyan üye devletler işlemlerini da denetlemektedir¹⁶⁰

ABAD'ın, üye devletlerin idari tedbirleri ve işlemleri ile ölçülülük ilkesinin uygunluğunu değerlendirdiği çok sayıda kararı bulunmaktadır.

¹⁵⁵ Lorena Bachmaier Winter, “The Role of the Proportionality Principle in Cross-Border Investigations Involving Fundamental Rights”, **Transnational Inquiries and the Protection of Fundamental Rights in Criminal Proceedings**, (Ed. Stefano Ruggeri), Springer, 2013, s. 88

¹⁵⁶ Barak, s. 185.

¹⁵⁷ Bkz. Case C-44/79 Hauer v Land Rheinland-Pfalz [1979] ECR 3727.

¹⁵⁸ Bkz. Case C-265/87 Schrader v Hauptzollamt Gronau [1989] ECR 2237.

¹⁵⁹ Bkz. Case C-338/04 Masimiliano Placanica v others [2007] ECR I-1891.

¹⁶⁰ Zoran Lončar and Dejan Vučetić, “Принцип соразмерности у европском и српском праву: управноправни аспекти” (The Principle of Proportionality In European And Serbian Law. Administrative and Law Aspects), **Themes Journal for Social Research**, Cilt:37, Sayı:4, 2013, s. 1628.

Mahkeme “*Eugen Schmidberger v Avusturya*” davasında¹⁶¹ AB Hukuku’nun temel özgürlüklerinden birisi olan malların serbest dolaşımının sınırlanmasında ölçülülük ilkesine saygı gösterilip gösterilmediği değerlendirmiştir. Avusturya, motorlu araçların yol açtığı Alp dağlardaki hava kirliliğine karşı düzenlenecek protesto için uluslararası karayolunun bir bölümünü kapatmıştır. Alman nakliye şirketi, bu tedbir nedeniyle malların serbest dolaşımının engellendiğini ileri sürmüştür. Bu olayda AİHS¹⁶² (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ve Avusturya Anayasası tarafından garanti edilen hak ve özgürlükler ile AB Antlaşmaları’nda garanti edilen temel özgürlüklerden biri olan malların serbest dolaşımı arasında çatışma ortaya çıkmıştır.

Olayın bütün koşullarını göz önünde tutan Mahkeme, çıkarlar arasında doğru bir dengenin olup olmadığını değerlendirmiştir. Karara konu olayda, malların serbest dolaşımı gerekçeli olarak sınırlandırılmıştır. Avusturya otoriteleri yasal bir şekilde protestoya izin vermiştir. AB İç Pazar’ına doğru daha az kısıtlayıcı tedbirlerin alınması durumunda protestonun amacına ulaşamayacaktı. Protestonun gerçekleşeceği yer (mesela otoyolun yanında) ya da zaman açısından (mesela birkaç saat) farklı bir şekilde hareket edilseydi protesto temel niteliklerinden mahrum olacaktı. Protestonun, kamuoyunun dikkatini konuya çekilmesine yönelik etkisi azalacaktı.

ABAD’a göre olayın koşullarına bağlı olarak AİHS ve AB üyesi devletlerin Anayasaları tarafından garanti edilen bazı hak ve özgürlüklere saygı göstermek amacıyla AB Antlaşmaları ile güvence altına alınan bazı hak ve özgürlüklerin kısıtlanabilmesi mümkündür.

Lizbon Antlaması ile ABA’nın 5. maddesinin 4. fıkrasında ölçülülük ilkesi şu şekilde düzenlenmektedir: *Orantılılık ilkesi gereğince, Birlik önlemlerinin içeriği ve şekli Antlaşmalar’ın amaçlarına ulaşmak için gerekli olanı aşamaz. Birlik organları, orantılılık ilkesini, “İkincilik ve Orantılılık İlkelerinin Uygulanmasına Dair Protokol”e uygun olarak uygularlar.*

Bu hüküm AB Hukuku’nda ölçülülük ilkesinin yerini göstermektedir.¹⁶³

¹⁶¹ Bkz. Case C-112/00 Schmidberger v Austria (Republik Österreich) [2003] ECR I- 5659.

¹⁶² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Bkz.

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, (erişim tarihi 04.02.2015).

¹⁶³ Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

İdarenin, ölçülülük ilkesini ABA'nın 5. maddesine uygun olarak uygulaması gerekir. İdarenin özellikle takdir yetkisi kapsamında faaliyette bulunduğu ölçülülük ilkesi özel bir öneme sahiptir. Ölçülülük ilkesi uyarınca, AB kurumları tarafından alınan tedbirlerin içeriği ve şekli ulaşılmak istenen amaç ile orantılı olmalıdır.

Dikkat çeken husus, ölçülülük ilkesi, Antlaşma'da yer alan ve idari usul ile doğrudan ilgilenen birkaç ilkedен biridir. Bu ilke ABA'nın 5. maddesinin 4. fıkrasına dayanmaktadır.

Ölçülülük ilkesi AB Antlaşmaları ile ABAD'ın içtihatları dışında, aynı zamanda Avrupa Konseyi¹⁶⁴ tarafından da kabul edilmiştir.

“İdari makamlar tarafından takdir yetkisinin kullanılmasına ilişkin R(80) 2 Sayılı Tavsiye Kararı”,¹⁶⁵ takdir yetkisi kapsamında karar alındığında uyulması gereken temel ilkeleri belirtmektedir. Bu karara göre, idare takdir yetkisine dayanarak karar alırken yetkinin veriliş amacına uygun kullanımı konusunda mutlaka çaba göstermelidir. Yetkili kişi nesnel ve tarafsız davranmalıdır. Yalnızca olaya ilişkin koşulları dikkate alarak karar vermelidir. Yetkilinin, kanun önünde eşitlik ilkesi uyarınca bir kararın ayrımcılık niteliğinde olmaması gerektiğini göz önünde tutarak, idari işleyişi için yasal hükümlerin devamlı bir şekilde uygulanması aracılığıyla ulaşılmak istenen amaç ile tarafların hak ve çıkarlarını etkileyen idari işlemin olumsuz etkileri arasında makul bir denge kurarak davayı çözmesi gerekir.

“Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin İdari Yaptırımlara İlişkin 91(1) Sayılı Tavsiye Kararı”,¹⁶⁶ idari yaptırımları sırasıyla çeşitli yaptırımları ve finansal cezalar öngören idari işlemlerin aşırı genişlenmesini sınırlandırmak amacıyla kabul edilmiştir.

¹⁶⁴ Bkz. Dipnot 17.

¹⁶⁵ CoE, **Recommendation No. R (80) 2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009056&SecMode=1&DocId=667512&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015).

¹⁶⁶ CoE, **Recommendation No. R (91) 1 on administrative Sanctions** (Adopted by Committee of Ministres on 13 february 1991 at the 452nd meeting of the Ministres' deputies). Bkz

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2011123&SecMode=1&DocId=392992&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015).

Tavsiye kararının girişinde, sadece ölçülülük ilkesine saygı gösterilmesi, daha etkin ve iyi yönetimin sağlanabilmesi için ya da kamu yararının gerçekleştirilebilmesi için, bu tavsiye kararının içerdiği ilkelerin değiştirilebileceği belirtilmektedir.

Benzer bir durum, “*Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin İdare Hukuku Alanında İdari Kararlar İle Mahkeme Kararlarının İcrasına İlişkin (2003) 16 Sayılı Tavsiye Kararı*”nda¹⁶⁷ da söz konusudur. Bu tavsiye kararına göre infaz sürecinde idari otoritelerin aşağıdaki ilkelere saygı göstermeleri gerekir:

- infazın kanunla açık bir şekilde öngörülmesi;
- acil durumlar hariç olmak üzere kararın muhatabı özel kişilere idari kararın gereğini makul süre içinde yerine getirme imkânı tanınması;
- infaz uygulamasının ve infaz gerekçesinin, kararın muhatabı özel kişilerin dikkatine sunulması;
- herhangi bir para cezası da dahil olmak üzere infaz tedbirlerinde ölçülülük ilkesinin gözetilmesi.

Ölçülülük ilkesinden İyi yönetim ile ilgili “*CM/ Rec (2007) 7 Sayılı Tavsiye Kararı*”nda¹⁶⁸ da bahsedilmiştir.

Bu Kararın 5. maddesine göre, idari makamların ölçülülük ilkesine uygun hareket etmeleri gerekir. Kişilerin hak ve özgürlükleri yalnızca ulaşılmak istenen amaç için gerekliyse sınırlandırılabilir. İdari otoritelerin, takdir yetkilerini uyguladıklarında, kararın kişilerin hak ve çıkarları üzerinde olumsuz etkisi ile ulaşılmak istenen amaç arasında denge sağlamaları gerekir.

Ölçülülük ilkesine, iyi yönetimin temel bir gereği olarak Avrupa İyi Yönetim Kodu’nda da yer verilmiştir. Kodun 6. maddesinin 1. fıkrasına göre yetkili makamlar, karar alırken alınan önlemlerin amaçla orantılı olmasına dikkat edecektir. Yetkili makamlar özellikle, sınırlama ya da yükümlülükler doğuran işlemin amacıyla orantılı

¹⁶⁷ CoE, **Recommendation No. R (2003) 16 concerning on the execution of administrative and judicial decisions in the field of administrative Law** (Adopted by the Committee of Ministers on 9 September 2003 at the 851st meeting of the Ministers' Deputies).

Bkz. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=65519&Site=CM>, (erişim tarihi 28.01.2015).

¹⁶⁸ CoE, **Recommendation CM/Rec (2007) 7 on good administration**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>, (erişim tarihi 25.01.2015).

değil ise, vatandaşların haklarını sınırlamaktan ya da onlara yükümlülük getirmekten kaçınacaktır. Maddenin 2. fıkrasında ise, yetkililerin, karar alırken özel kişilerin menfaatleri ile kamunun menfaatleri arasındaki adil dengeye saygı göstereceği belirtilmiştir.¹⁶⁹

Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 6. maddesinde de tedbir ile amaç arasında orantılılık aranmıştır. Birey haklarının sınırlandırılmasını gerektiren bir durum ortaya çıkması halinde, sağlanmak istenen düzen ile uygulanan tedbir arasında ölçülü davranma gereği ortaya konulmuştur. Kamu menfaatine uygun olduğu düşünülerek birey hakları ölçsüz olarak sınırlanamayacak, ölçü gözetilecektir.¹⁷⁰

Dolayısıyla, takdir yetkisinin kapsamında karar alındığında ya da bireysel çıkarlar ile kamu yararı çatıştığında, ölçülülük ilkesinin daha büyük bir öneme sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Ölçülülük ilkesine ABAD içtihatlarında ve ABA'da da yer verilmek suretiyle AB Hukuku'nda yer verilmektedir.¹⁷¹ İyi yönetimin en önemli ilkelerinden biridir. Bu çerçevede kamu otoritelerinden, her zaman kamu çıkarları ile özel çıkarlar arasında makul bir denge sağlanması mevcut hedeflerle orantılı bir şekilde karar alınması istenmektedir.

G. Şeffaflık İlkesi ve Belgelere Erişim Hakkı

Şeffaflığı, ilke olarak incelemeden önce şeffalık kavramının anlamını belirtmemiz gerekir. “Şeffaflık” kavramı farklı anlamlara sahiptir.

Geniş anlamda şeffaflık, iletişimi ve hesap verebilirliği kapsar. Şeffaflık ile hesap verebilirlik arasında bağlantı bulunmaktadır. Bu çerçevede şeffaflığın, kamu yetkililerini sorumlu tuttuğu ve iyi yönetimin en büyük önündeki engel olan rüşvete

¹⁶⁹ AB Ombudsman, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 6. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

¹⁷⁰ Abdullah Recai Akalan, “**Türk Kamu Hizmetinde İyi Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele**”, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi-SBE, Konya, 2006, s.26.

Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Tez No.189318, (erişim tarihi 15.10.2014).

¹⁷¹ Nolte, s. 193.

karşı savaşıran bir araç olduğu söylenebilir. Fakat şeffaflık ilkesinin hesap verebilirlikten farklı olduğunu da belirtmemiz gerekir. Dar anlamda şeffaflık ise kurumun işleyişı ile ilgilidir.¹⁷²

Şeffaflık kavramına ilişkin 1998 yılında AB Ombudsmanı *Jacob Sönderman* tarafından yapılmış olan tanıma göre şeffaflığın üç boyutu bulunmaktadır. Buna göre kararların anlaşılabilir ve açık olması, kararların gerekçeli olması ve kararlara esas teşkil eden bilgilerin mümkün olduğunca kamunun erişimine açık hale gelmesi gerekir.¹⁷³

AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının iyi bir yönetim için diğer ilkeler gibi şeffaflık ilkesine de uygun hareket etmeleri gerekir.

AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının aldığı kararları ve hareketleri hakkında kişilerin (vatandaşların) uygun araçlar aracılığıyla bilgi sahibi olduklarından emin olmaları gerekmektedir. Bu çerçevede şeffaflık, resmi belgelerin yayınlanmasını, açık toplantılar yapılmasını, finansal raporların yayınlanmasını, bilgi özgürlüğünü, bütçe şeffaflığını, idari faaliyetlerin şeffaflığını ve kamusal bilgilere erişimdeki şeffaflığı kapsar.

Toplantıların kamuya ve basına açık olması, kararlara ilişkin müzakerelerin tartışmaya açık bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Çünkü sadece bu şekilde sistemin otoritelerin çıkarları doğrultusunda suistimal edilmesi olasılığı azalır. Bu çerçevede şeffaflık gizliliğin karşıtıdır. Eğer bir faaliyet ile ilgili bütün bilgiler açık olursa faaliyet şeffaftır.

Şeffaflık, modern demokrasinin esas ya da temel bir unsuru olarak anlaşılmaktadır ve toplum kamuya ilişkin gerekli seviyede bilgili olursa demokrasinin etkili bir şekilde işleyebileceği genelde kabul edilir. Konu hakkında bilgi sahibi olmak, sisteme katılımın ve kabul edilmesinin önşartıdır.

Şeffaflık belgelere ya da bir olayın dosyasına erişim aracılığıyla gerçekleşir. Belgelere erişim, kurumlar tarafından alınan kararların sebeplerinin anlaşılabilmesi açısından çok önemlidir.

¹⁷² Sourcebook, s. 53

¹⁷³ Deirdre Curtin and Albert Jacob Meijer, “Does Transparency Strengthen Legitimacy?”, **Information Polity**, Cilt:11, Sayı:2, 2006, s. 111.

Kurumlar kendi işleyişinden sorumludurlar. Eğer bir olaya ilişkin bilgiler üzerinde tekel varsa, o zaman sorumluluğu tespit edebilmek çok zordur.

Bir olayla ilgili bilgilere erişim sağlanması durumunda kurumların faaliyetlerinin doğruluğunu belirtmesi yanısıra karar almasını da daha iyi bir hale getirebileceği düşünülmektedir.¹⁷⁴

Fortsakis'e göre, belgelere erişim, dinlenilme hakkıyla yakın bir ilişki içerisinde. O'na göre, belgelere erişim imkânı sağlanması ve taraflara bu belgelere ilişkin görüş açıklama imkânı tanınması idare açısından bir yükümlülüktür.¹⁷⁵

Başlangıçta bilgilere erişim, dinlenilme hakkına yardımcı bir unsur olarak ele alınmıştır. Esasen belgelere erişim imkânı tanınmadan dinlenilme hakkını tam olarak gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Fakat günümüzde, bunlar ayrı haklar olarak kabul edilmektedir.

Şeffaflık, öncelikle belgelere erişim hakkına ilişkin ABAD içtihatlarıyla daha sonra 90'lı yıllarda Antlaşma değişiklikleri ve ikincil mevzuatın kabulüyle ilerleyici bir şekilde AB Hukuku'na dahil olmuştur.

Belirttiğimiz gibi şeffaflık, ilke olarak başlangıçta karar alma süreci ve belgelere erişim hakkı çerçevesinde kabul edilmiştir. Bu ilkeye resmi olarak Maastricht Antlaşması'na ekli 17 numaralı bilgiye ulaşma hakkı ile ilgili bildirgede yer verilmiştir.¹⁷⁶

Bu bildirgeye göre, karar alma sürecinin şeffaflığı kurumun demokratik niteliğini ve idareye güveni güçlendirmektedir.

Daha sonra, belgelere erişim hakkına, şeffaflığın bir gereği olarak Amsterdam Antlaşması'nda yer verilmiştir. ATA'nın 255. maddesinde AP, Komisyon ve Konsey belgelerine erişim hakkı tanınmıştır. Böylece belgelere erişim hakkı AB'nin Anayasal hakları kategorisine yükseltilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Craig, s. 356.

¹⁷⁵ Fortsakis, s. 209.

¹⁷⁶ Treaty of the European Union. **OJ C 191**, 29 July 1992.

Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2838,maastrichttrpdf.pdf?0>, (erişim tarihi 16.11.2014).

¹⁷⁷ Bkz. ATA'nın 255. maddesi:

Bu dönemde belgelere erişim hakkı genel bir hak olarak ve sadece bazı AB kurumlarına yönelik olarak kabul edilmiştir. ATA'nın 255. maddesinde belirtilmeyen kurumlar açısından kabul edilmesi ve hakkın daha detaylı bir şekilde açıklanması amacıyla konuya ilişkin Tüzük çıkarılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 30 Mayıs 2001 tarihinde “AP, Konsey ve Komisyon Belgelerine Kamunun Erişimi Hakkında 1049/2001 Sayılı Tüzük” kabul edilmiştir.¹⁷⁸

Bu Tüzük ile AB kurumlarının işleyişine daha fazla şeffaflık getirilmiştir.

Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle şeffaflık ABİA'nın 15. maddesinde düzenlenmiştir.

ABİA'nın 15. maddesinin 1. fıkrasına göre Birlik kurum, organ, ofis veya ajanslarının, iyi yönetişimi desteklemek ve sivil toplum katılımını sağlamak amacıyla, çalışmalarını açıklık ilkesini mümkün olduğunca gözeterek yürütmeleri gerekir.

ABİA'nın 15. maddesinin ABA'nın 1. maddesinden daha spesifik ve net olduğu belirtilebilir. ABA'nın 1. maddesinde AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kararlarını mümkün olduğu kadar açık bir şekilde almaları gerektiği belirtilmektedir - (decisions **are taken** as openly as possible). ABİA'nın 15. maddesinde ise, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının çalışmalarını mümkün olduğunca açıklık ilkesini gözeterek yürütmek zorunda (Union's institutions, bodies, offices and agencies **shall conduct** their work as openly as possible)- oldukları belirtilmektedir. Dil açısından değerlendirildiğinde

“1. Birliğin her vatandaşı ve ikametgahı veya merkezi bir Üye Devlet'te bulunan her gerçek veya tüzel kişi, 2. ve 3. paragraflar uyarınca tanımlanacak ilkelere ve koşullara tabi olarak Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon dökümanlarına ulaşma hakkına sahiptir.

2. Dökümanlara ulaşma hakkını düzenleyen genel ilkeler ve kamu yararına veya özel çıkarlara dayanan sınırlamalar, Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde 251. madde'de belirtilen usul uyarınca hareket ederek Konsey tarafından belirlenir.

3. Yukarıda belirtilen her kurum, İç Tüzüğünde, kendi dökümanlarına ulaşılmasına ilişkin özel hükümleri ayrıntılı olarak belirler”. Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2843,amsterdamtrpdf.pdf?0>, (erişim tarihi 16.11.2014).

¹⁷⁸ **Regulation (EC) No. 1049/2001 of the European Parliament and of The Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents** (1049/2001 sayılı AP, Konsey ve Komisyon Belgelerine Kamunun Erişimi Hakkında Tüzük), **OJ L 145**, 31/05/2001. Bkz. http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf, (erişim tarihi 20.12.2014). Günümüzde söz konusu Tüzük, pratikteki sorunların giderilmesi ve mevzuatın incelenmesi amacıyla yeniden gözden geçirilmektedir. 2005 yılında Avrupa Şeffaflık Girişimi başlatıldıktan sonra, Komisyon Yeşil Kitabı kabul etmiştir. (Yeşil Kitap: Avrupa Topluluğu kurumlarının elinde bulunan belgelere kamu erişimi, COM(2007) 185 Final, Bruksel, 18.04.2007). Nisan 2008'de, AP, Konsey ve Komisyon'un belgelerine erişim sağlanmasına ilişkin AP ve Konsey Tüzüğü için bir öneri, COM (2008) 229 Final, sunulmuştur.

ABİA'nın 15. maddesinde kurumların yükümlülüğü "Shall" yardımcı fiili kullanarak vurgulanmıştır.

ABİA'nın 15. maddesinin 2. fıkrasında da - AP kamuya açık biçimde toplanır. Konsey'de, bir taslak yasama tasarrufu hakkında görüşme ve oylama yaparken kamuya açık biçimde yapılır ifadeleri yer almaktadır. AP ve Konsey'in işleyişinin kamuya açık olması gerektiği belirtilmektedir. Fakat şeffaflığın esas unsuru olarak belgelere erişim hakkı ABİA'nın 15. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenmektedir.

Söz konusu düzenlemeye göre her Birlik vatandaşı ve bir üye devlette ikameti bulunan her gerçek kişi veya sicilde kayıtlı merkezi olan her tüzel kişi, tanımlanacak ilkeler ve şartlar saklı kalmak kaydıyla, Birlik kurum, organ, ofis veya ajanslarının belgelerine erişim hakkına sahiptir. Bu hüküm, sadece AP, Komisyon ve Konsey'in belgelerine erişimi öngörüldüğü yukarıda bahsettiğimiz hükümlerden farklı olarak vatandaşlara AB tüm kurumlarının belgelerine erişim hakkını bağımsız bir hak olarak tanır.

Günümüzde bütün AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının şeffaflık ilkesine uygun hareket etmesi gerekir. ABİA, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarına faaliyetlerini kamuya açık tutmaları yükümlülüğü yükler.¹⁷⁹

ABİA'da, şeffaflık "iyi yönetimin teşvik edilmesi ve sivil toplumun karar alma sürecine katılmalarının sağlanması için" kabul edilmiştir.

ABİA'nın 15. maddesinin 3. fıkrası, AP ve Konsey'e, tüzüklerle belgelere erişim hakkının kullanılmasını düzenleyen genel ilkeleri ve kısıtlamaları belirleme yetkisi vermiştir.¹⁸⁰

Fakat ATA'nın eski 255. maddesi AP, Komisyon ve Konseyi belirtmesine rağmen pratikte o zamanda AB diğer kurumlarının çoğu 1049/2001 sayılı Tüzük'ün kapsamına alınmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Geliştirilmesine rağmen, bu ilkenin yine de şimdiye kadar sınırlı bir etkisi vardır. Örneğin, ABA'nın 16. maddesinin 8. fıkrasına göre Konsey sadece yasama işlemi taslağını müzakere ederken ve oylarken kamuya açık olarak toplanır. ABA'nın 16(8) maddesi için bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

¹⁸⁰ ABİA'nın 15(3). maddesi. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

Diğer kurum, organ, ofis ve ajansları Tüzüğün uygulama alanının genişlemesi sonucunda ve kendi iradeleriyle belgelere erişimi garanti eden kuralları kabul ederek Tüzüğün uygulama alanına dahil olmuştur.¹⁸²

Belgelere erişim hakkı ABTHŞ'nin 42. maddesinde de yer almaktadır.¹⁸³ Bu maddeye göre *“Birlik vatandaşları, bir üye devlette ikamet eden gerçek kişi veya tescilli bürosu bir üye devlette bulunan veya tüzel bir kişi, bu belgeler için kullanılan taşıyıcının şekli ne olursa olsun, Birlik kurum, organ, ofis ve ajanslarının belgelerine erişebilme hakkına sahiptir”*.

AB kapsamında “şeffaflık” ve “belgelere erişim” ile ilgili olarak bir “anayasallaştırma”dan söz edilebilir.

Bu ilke diğer ilkeler gibi bazı sınırlama ve istisnalara da tabidir. Fakat kamunun, her düzeydeki kurum, organ, ofis ve ajansların elde ettikleri genel çıkarlara bağlı önemli belgelere erişmesi gerekmektedir.

Belgelere erişim hakkı kamu yararının veya diğer meşru çıkarların korunması amacıyla sınırlanabilir.

1049/2001 sayılı Tüzük'te belgelere erişim hakkının istisnaları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.¹⁸⁴ Erişim talebinin reddedilmesi durumunda idari otoritelerin bunu gerekçelendirmeleri gerekir. Red kararının yargısal denetime veya herhangi bir bağımsız denetime konu olabilmesi için gerekli bir şekilde hazırlanması gerekir.

Belgelere erişim hakkı Avrupa Konseyi tarafından da düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi 25 Kasım 1981 tarihinde *“Kamu Otoritelerinin Sahip Olduğu Bilgiye Erişim ile ilgili R(81) 19 Sayılı Tavsiye Kararı”*nı kabul etmiştir.¹⁸⁵

¹⁸¹ **Regulation (EC) No. 1049/2001.** Bkz. http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf, (erişim tarihi 20.12.2014).

¹⁸² Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Sayıştay, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi aynı zamanda Europol ve Eurojust kendi iradeleriyle, belgelere erişim ile ilgili Tüzük ile aynı ya da benzer kurallar kabul etmişlerdir.

¹⁸³ ABTHŞ'nin 42. maddesi. (2012/C 326/02).

¹⁸⁴ Bkz. Article 4(1) and (2) of **Regulation (EC) No. 1049/2001, OJ L 145**, 31/05/2001 (1049/2001 sayılı Tüzük'ün 4(1) ve (2). maddesi). Bkz. http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf, (erişim tarihi 20.12.2014).

¹⁸⁵ CoE, **Recommendation No. (81) 19 of the Committee of Ministers to Member States on the access to information held by public authorities.** Bkz. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1981\)019_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1981)019_EN.asp), (erişim tarihi 17.11.2014).

Kararda belirtilen ilkeler gerçek ve tüzel kişiler için geçerlidir ve bunlar iyi ve etkili yönetim için gereklidir. Karara göre kişilerin bilgi edinme hakkı güvence altına alınmalı, eşitlik temeli üzerinde tanınmalı ve hakkın etkin kullanımı için gerekli olanaklar sağlanmalıdır. Karara göre herkes, yasama ve yargı organları hariç kamu otoritelerinin elindeki belgelere ulaşabilir.

Bilgiye erişme hakkı ulusal güvenlik, kamu düzeni, ülkenin ekonomik çıkarları, suçların önlenmesi, gizli bilgilerin yayınlanmasının önüne geçilmesi gibi meşru sebeplerle sınırlandırılabilir. Bilgi edinme talebinin reddedilmesi ülkelerin kanunlarında belirtilen sebeplere dayanmalı ve red kararları gerekçeli olmalıdır. Red kararına karşı başvuru yolları güvence altına alınmalıdır.¹⁸⁶

Belgelere erişim ile ilgili bir diğer düzenleme 25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından imzaya açılan ve 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren “*Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi*”dir.¹⁸⁷ Bu sözleşme yukarıda bahsettiğimiz belgelerden farklı olarak çevre ile ilgili belgelere erişimi düzenlemiştir.

Belgelere erişim hakkı şeffaflığın temel bir unsurudur ve AB düzeyinde usule ilişkin temel bir ilke olarak kabul edilmektedir.

ABAD içtihatlarına göre kişilerin kendi dosyalarına ulaşmalarını da sağlayan bu ilke, açık ve hesap verebilir bir yönetimin gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir.¹⁸⁸

Sonuç olarak, şeffaflık ve belgelere erişim hakkı AB Hukuku'nda çok büyük bir önemi haizdir. Vatandaşların kurumlara karşı güveninin artması mümkün olduğunca açık ve iyi bir yönetime ulaşılması için çaba gösterilmesine bağlıdır.

¹⁸⁶ Ramazan Şengül, “Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesi Karşısında Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:47, Sayı:3, 2014, s. 95.

¹⁸⁷ Bu sözleşme ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Güneş, “Aarhus Sözleşmesi üzerşne bir inceleme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2010.

¹⁸⁸ Kanska, s. 319.

H. AB Kurum, Organ, Ofis ve Ajanslarının Kararlarına İtiraz Hakkı

Herkes, kendi hakl ve çıkarlarını etkileyen AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kararlarının yargısal denetimini doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla isteme hakkına sahiptir. Bir Latin atasözüne göre: “Ubi jus ibi remedium- nerede hak (hukuk) varsa, orada hukuk yolu (çare) da vardır”.¹⁸⁹

Hiç kimse, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının kararlarına itiraz ettiği için herhangi bir olumsuz tutumla karşılaşmamalıdır. İtiraz nedeniyle kişi hakkında önyargının oluşumu kabul edilemez.

Yargısal denetim imkânı ve kurumların hesap verebilirliği, geneksel olarak kurumların keyfi davranışlarıyla mücadele açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla kararlara itiraz hakkı iyi yönetim için temel bir gerekliliktir.

Kararlara itiraz hakkı, kurumların kurallara uygun faaliyette bulunmalarını sağlamaktadır. Aksi takdirde karar geçersiz sayılacaktır.

Mahkemeler bu ilkeye dayanan kararlarıyla dolaylı olarak iyi yönetimin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Yargısal kontrol, yasal ve anayasal ilkelere uygun hareket etme zorunluluğunu garanti ederek kurumların hukuka aykırı ve dikkatsiz bir şekilde hareket etmelerini önlemektedir.¹⁹⁰

Diğer ilkeler ve haklar gibi bu hakka da AB’nin birincil ve ikincil mevzuatında yer verilmektedir.

Bunlardan biri de, belli bir alana spesifik olan AP ve Konsey’in “*Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesine ilişkin 1095/2010 sayılı Tüzüğüdür*”.¹⁹¹ Tüzüğün 60. maddesinin 1. fıkrasında “yetkili otoriteler dahil olmak üzere her gerçek ve tüzel kişi, gerek kendisine yönetilen gerekse başka kişilere yöneltilen bir karar şeklinde olsun

¹⁸⁹ Tracy A. Thomas, “Ubi Jus, Ibi Remedium: The Fundamental Right to a Remedy Under Due Process”, *San Diego Law Review*, Cilt:41, 2004, s. 4.

Bkz. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=564302, (erişim tarihi 05.09.2014).

¹⁹⁰ Ponce, 2002, s. 1520.

¹⁹¹ **Regulation (EU) No. 1095/2010** of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), amending Decision No. 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/77/EC, **OJ L 331/84**, 15.12.2010. Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R1095>, (erişim tarihi 06.09.2014).

kendisini doğrudan ve bireysel olarak ilgilendiren [...] kararlara itiraz edebilir” hükmü yer almaktadır.

Bunun yanında, bu hakkın en sağlam ve en güçlü temellerinden biri ABİA’nın 263. maddesidir.¹⁹²

ABİA’nın 263. maddesinin 4. paragrafında da “*Her gerçek veya tüzel kişi [...], kendisine yöneltilen veya kendisini doğrudan ve şahsen ilgilendiren tasarruflar ile kendisini doğrudan ilgilendiren ve uygulama önlemleri alınmasını gerektirmeyen düzenleyici işlemlere karşı dava açabilir*” hükmü yer almaktadır.

İtiraz hakkına, ABTHŞ’nin 47. maddesinde de yer verilmiştir.¹⁹³

Maddenin 1. paragrafında “*Birlik hukuku tarafından teminat altına alınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, bu maddede belirtilen koşullara uygun olarak, mahkemeye başvuru hakkına sahiptir*” hükmü yer almaktadır.

Böylece yukarıda sayılan bu belgelerden, AB Hukuku’nda itiraz hakkı anayasal haklar arasında kabul edilmektedir.

İtiraz hakkı aynı zamanda AB Ombudsmanı’nın Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 19. maddesinde de düzenlenmiştir.

Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 19. maddesinin 1. fıkrası, kurumun yükümlülüğünü öngörmektedir. Kurumun, kişilerin hak veya menfaatlerini etkileyebilecek kararlarında, bu karara karşı başvuru yollarının gösterilmesi gerekir. Başvuruların niteliği, başvurulabilecek makamlar ve başvurulara ilişkin süreler de belirtilmelidir.¹⁹⁴

Maddenin 2. fıkrasında ise, kararların, aynı zamanda yargısal başvuru imkânına ve Avrupa Birliği Antlaşması’nın 195 ve 230. maddelerinde belirlenen şartlar çerçevesinde, Avrupa Ombudsmanı’na şikayet başvurusu yapabilme imkânına da atıfta bulunması gerektiği belirtilmiştir.

¹⁹² Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

¹⁹³ ABTHŞ’nin 47. maddesi. (2012/C 326/02).

¹⁹⁴ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 19. maddesinin 1. fıkrası
Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

Fakat, zamandan tasarruf ve masrafların azaltılması açısından yargısal başvuru yollarından önce idari başvuru imkânının olması önemlidir. Avrupa Konseyi¹⁹⁵ de, idari işlemler karşısında bireylerin korunmasına ilişkin düzenlemeler kabul etmiştir.¹⁹⁶ İdare ve mahkeme içtihatlarından bilindiği gibi, kişilerin haklarının etkin bir şekilde korunabilmesi için, söz konusu hakları, özgürlükleri ve çıkarları olumsuz bir şekilde etkileyebilecek kararların, bu kararlara karşı mevcut başvuru yolları hakkında da bilgileri içermesi gerekir. Başvuru yollarını gösteren bölümün söz konusu yollara başvurmak için gerekli bütün bilgileri içermesi gerekir. Özellikle dilekçeyi inceleyecek kurumun ve başvuru sürelerinin belirtilmesi gerekir.

AB kurum, organ, ofis ve ajansları kararı alırken AB birincil ve ikincil hukukundan kaynaklanan bazı yükümlülöklere uyulmalıdır. Bu yükümlölüklerden biride kararda başvuru yollarının gösterilmesidir. Söz konusu başvuru yolları kötü bir yönetimle mücadele açısından önemlidir.

İ. Dinlenilme Hakkı

Dinlenilme hakkı, hukuk devletinin bir gereğidir. Hukuki durumunu sınırlayan ya da düzenleyen idari işlemin yapılışı öncesinde kişiye, işlemin dayanağı olan vakalarla ilgili görüş açıklama fırsatı verilmesi, o kişi için önemli bir haktır. Araştırma ve soruşturmalarda ise, dinlenilme hakkı aynı zamanda vakaların açıklığa kavuşturulmasını sağlayan önemli bir araçtır.¹⁹⁷

Kişilerin haklarını ya da çıkarlarını doğrudan ve olumsuz bir şekilde etkileyecek kararların kabul öncesinde ilgili kişilere kendi görüş ve düşüncelerini açıklama fırsatı verilmelidir. Bu fırsat verilmemiş ise, bu kişi daha sonra makul bir süre içinde ve hukuki tasarruflarda öngöröldüğü şekilde görüşlerini belirtebilir.

¹⁹⁵ Bkz. Dipnot 17.

¹⁹⁶ Örneğın bkz. CoE, **Resolution (77) 31**.

<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=2009032&SecMode=1&DocId=752646&Usage=2>, (erişim tarihi 06.12.2014).

¹⁹⁷ Bahtiyar Akyılmaz, **İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemlerin Yapılış Usulleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000, s. 141

Dinlenilme hakkı belli bir idari ya da kurumun usulünün temel (esas) ilkelerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Fortsakis'e göre bu ilke kurum ya da idare tarafından kişilerin görüşlerini açıklaması ve dinlenilmesi amacıyla, kişilerin özellikle hak veya çıkarlarını olumsuz şekilde etkileyebilecek kararların kabulü öncesinde, davet edilmeleri hakkını içermektedir.¹⁹⁸

Dinlenilme hakkının usulün temel ilkesi olarak ikili bir temeli vardır. Birincisi, bu hak kişisel açıdan doğal hukuka dayanmaktadır.¹⁹⁹ İkincisi ise, bu ilke karar alma sürecinde verimliliği amaçlamaktadır.²⁰⁰ İlgili kişi bu hakkı kullanarak karar alacak otoriteye yararlı bilgiler verebilir. Bu ilkeye aslında bu hakka AB'nin iyi yönetimle ilgili belgelerinde tesadüfen yer verilmemiştir; Bu ilkenin önemi ayrıca doktrinde de vurgulanmıştır.

Audi alteram partem ilkesi (diğer tarafı da dinleyin)²⁰¹ Roma Hukuku'ndan kaynaklanmaktadır. Bu ilke günümüzde bütün AB üyesi devletlerin hukuk sistemlerinde yer almaktadır.

ABAD, bu ilkenin Avrupa'nın her köşesine yayılmasında çok büyük bir rol oynamıştır. ABAD kararlarında bu ilkeye başvurmuştur.²⁰²

Kamu otoriteleri karar almadan önce ilgili kişiler dinlenilmelidir. İçtihatlarda, bu ilkenin çok önemli olduğu vurgulanırken: dosyaya erişim hakkını, gerekçeleri belirtme yükümlülüğünü, usulün makul sürede sonuçlandırılması da içerdiği kabul edilmiştir.

¹⁹⁸ Fortsakis, s. 209.

¹⁹⁹ Ashish Makhija, "Principles of natural justice", Bkz. <http://www.Lawpact.org/uploads/PRINCIPLES%20OF%20NATURAL%20JUSTICE.pdf>, (erişim tarihi 21.03.2015); Bkz. <http://www.decd.sa.gov.au/docs/documents/1/NaturalJusticeandProcedur.pdf>,

²⁰⁰ Ariana Andreangeli, **EU Competition Enforcement and Human Rights**, Edward Elgar, United Kingdom, 2008, s. 34. Bkz.

https://books.google.com.tr/books?id=9lXzX2F-4FUC&pg=PA32&lpg=PA32&dq=right+to+be+heard+natural+justice+in+eu&source=bl&ots=nuFiO-aDOy&sig=vuZ872LtQfl1HB_GRlRNcMsXn-U&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=right%20to%20be%20heard%20natural%20justice%20in%20eu&f=true, (erişim tarihi 10.12.2014)

²⁰¹ Jamie Flattery, "Balancing Efficiency and Justice in EU Competition Law: Elements of Procedural Fairness and their Impact on the Right to a Fair Hearing", **The Competition Law Review**, Cilt:7, Sayı:1, 2010, s. 54.

²⁰² Bkz. Case 17/74 Transocean Marine Paint Association v Commission [1974] ECR 1063.

El kitabı'nda,²⁰³ bu ilkenin ilgili kişilerin yetkili otoritelere delil, kanıt ya da argümanlar sunmasını da güvence altına aldığı belirtilmiştir.

İlke, kişinin haklarını, çıkarlarını ya da özgürlüklerini olumsuz şekilde etkileyebilecek belli bir usul için girişimde bulunulduğunda adil yargılama hakkının bir parçasıdır. Ayrıca bu ilke bir kuruma mümkün olduğunca en iyi kararı alabilme yani delilleri ve kanıtları dengeli ve doğru bir şekilde değerlendirerek karar alabilme imkânı sağlamaktadır.

İlgili kişiler her türlü kanıtı, delili ya da olguları sunma hakkına sahiptir. Bununla birlikte, ilgili makamlar sunulan olguların bazılarının geçersiz olduğu yönünde değerlendirme yapabilirler. Bu durumda söz konusu olgular, kararlara dayanak oluşturamazlar.

Dinlenilme hakkı Avrupa Konseyi tarafından da kabul edilmiştir. 28 Eylül 1977 tarihinde kabul edilen (77) 31 sayılı *“İdarenin İşlemleri Karşısında Bireyin Korunması Hakkında Karar”* da:²⁰⁴

“1.Haklarını, özgürlüklerini veya çıkarlarını zedeleyici türdeki bütün idari işlemler hakkında ilgili kişi, idarenin dikkate almak durumunda olduğu, olay ve argümanları ileri sürebilir ve varsa deliller sunabilir.

2. Durumun elverişli olduğu hallerde, ilgili, zamanında ve durumun niteliğine en uygun biçimde, yukarıdaki fıkrada belirtilen haklardan haberdar edilir” hükmü yer almaktadır.

Dinlenilme hakkı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nda da yer almaktadır. Kodun “Dinlenilme ve Görüş Bildirme Hakkı” başlıklı 16. maddesinde²⁰⁵ şöyle ifade edilmiştir:

“1. Vatandaşın hak ve menfaatlerinin söz konusu olduğu durumlarda, görevli, karar alma sürecinin her aşamasında savunma hakkına saygı gösterilmesini gözetir.

²⁰³ Handbook, s. 23

²⁰⁴ CoE, **Resolution (77) 31**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009032&SecMode=1&DocId=752646&Usage=2>, (erişim tarihi 06.12.2014).

²⁰⁵ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 16. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

2. Kişilerin hak ve menfaatlerini etkileyen bir karar alınmak zorundaysa, toplumun her üyesi kararın kabulü öncesinde yazılı görüş bildirme hakkına ve gerekiyorsa sözlü olarak bildirimde bulunma hakkına sahiptir”.

Dinlenilme hakkı bu iki belge haricinde hak olarak ABTHŞ’nin 41. maddesinin 2. fıkrasının a. bendinde de düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemede “herkesin, kendisini olumsuz biçimde etkileyecek önlemler alınmadan önce, dinlenilme hakkına sahip olduğu” belirtilmiştir.²⁰⁶

Dinlenilme hakkı iyi yönetim hakkının bir parçası olarak daha ayrıntılı bir şekilde bu çalışmanın ikinci bölümünde incelenecektir.

J. Makul Süre İlkesi

Makul süre AB Kamu Hukuku’nda kamu otoritelerinin işleyişi ve performansı ile ilgili bir ilke olarak kabul edilmiştir. Eşitlik ilkesinden sapmaları değerlendirirken de bir araç olarak kullanılmıştır.

“Yavaş yönetim kötü yönetimdir”. Faaliyetlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi iyi yönetim açısından temel bir gerekliliktir.²⁰⁷

Makul süre ilkesine göre, AB kurum, organ, ofis ve ajansları istenmeyen ve gereksiz gecikmelerden kaçınarak, yükümlülüklerini makul bir süre içinde gerçekleştirmeleri gerekir.

Eğer belli bir otorite makul süre içerisinde karar alma konusunda başarısız olmuş ise o zaman yetkili başka bir otorite –idari ya da adli olsun- olayı inceyebilir.

ABİA’nın 265. maddesinde²⁰⁸ de karar alma sürecindeki gereksiz gecikmeler üzerine dava açma imkânı tanınmıştır.

²⁰⁶ ABTHŞ’nin 41(2)(a). maddesi. (2012/C 326/02).

²⁰⁷ Kanska, s. 313. Ayrıca bkz. Jacobs AG in Case C-270/99 P Zv Parliament [2001] ECR I-9197, para. 40; ABTHŞ’nin 41. maddesine başvurmuştur ve “genellikle kabul edilen bir ilke olduğunu” belirtmiştir.

²⁰⁸ ABİA’nın 265. maddesi.

Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

ABAD, iyi yönetim ilkesine açık bir şekilde başvurarak AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının karar alma sürecinde gereksiz gecikmelerden kaçınması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁰⁹

Bu ilke uyarınca, işlemlerin mümkün olduğunca en hızlı şekilde bitirilmesi ve mümkün olduğunca hızlı şekilde bir cevap alması başvuru yapan kişi için çok önemlidir.

Eğer makul süre içerisinde karar alma yükümlülüğü olmasaydı başvuru belirsiz bir süre istenmeyen bir durum içerisinde kalabilirdi. Böyle bir durum kişi üzerine büyük bir yük yüklenmesine ve keyfi uygulamalara neden olabilirdi.

AB Hukuku'nda genellikle bir usulün belli bir süre içerisinde bitirilmesine ilişkin bir süre bulunmamaktadır. Fakat kurumların makul bir süre içerisinde hareket etmeleri yükümlülüğü mahkemeler tarafından da kabul edilmiştir.²¹⁰

*Lorenz davasında*²¹¹ ATAD, Komisyon, devlet yardımı konusunda karar vermesi için tanınan makul azami sürenin iki ay olduğunu belirtmiştir.

Fakat belli bir idari veya adli hususun çözülmesi, çeşitli faktörlerin etkili olduğu ve bu faktörler belli bir süre içinde konunun çözülmesini engelleyebildiği için net ve belli bir süre öngörülmesi ilk bakışta imkânsız olabilir.

ATİDM'ye göre belli bir olayda makul sürenin belirlenmesinde olayın karmaşıklığı, süreç içerisinde atılması gereken adımlar, ilgili kişi açısından anlaşmazlığın önemi, olayla ilgili kişilerin davranışları, karar alınması aciliyeti, olaya katılanların sayısı, gibi faktörler önemli bir rol oynamaktadır.²¹²

Fakat vatandaşların hak ve yükümlülükleri açısından sürecin mümkün olduğunca hızlı sonuçlanması AB Hukuku'nun esas ve çok önemli bir gereğidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatlarında da belli olaylarda makul sürenin belirlenmesinde dikkate alınacak hususlar belirtilmiştir.²¹³

²⁰⁹ Bkz. Case T-81/95 Interhotel v. Commission [1997] ECR II-1265, para. 65; Case 282/95 Guérin v. Commission [1997] ECR I-1503, para. 37.

²¹⁰ Bkz. Case 120/73 Lorenz v. Germany and Rheinlad-Pfalz [1973] ECR 1471; Case T-81/95 Interhotel; Case 223/85 RSV v. Commission [1987] ECR 4617.

²¹¹ Bkz. Case 120/73 Lorenz.

²¹² Bkz. Case T-144/02 Eagle v. Commission [2004] ECR II-3381, para. 57

²¹³ AİHM'nin içtihadında makul süre için ayrıca bkz. Hüseyin Turan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, 2012.

Bu ilke sürecin bir kişinin dilekçesi üzerine ya da kurum tarafından resen başlatılmış olup olmadığından bağımsız olarak uygulanır. Bu ilkeye uygun hareket edilip edilmediği yargısal denetim ya da iç denetim aracılığıyla belli bir süre sonra değerlendirilir.

ATAD, birçok kararında makul sürenin ihlalinin bir işlemin iptaline neden olabilecek usulün bir hata ya da ağır bir ihmâl olduğu değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²¹⁴

Imperial chemical Industries davasında makul süre ilkesi Komisyon kararının iptali için bir dayanak olarak önerilmiştir.²¹⁵ ATAD, Komisyon’un rekabet politikası çerçevesinde - cezai yaptırım kararı alınmasında - gerçekleşen idari usullerde ve sonraki yargılama prosedürlerinde de makul süre ilkesine saygı göstermesi gerektiğini belirtmiştir.²¹⁶

Ayrıca Mahkeme bu ilkenin ihlalinin, sadece ilgili şirketlerin savunma hakkının ihlaline de neden olması durumunda işlemin iptal edilebileceğini açıklamıştır.²¹⁷

Söz konusu kararda Mahkemenin yaklaşımı sadece cezai yaptırım içeren kararlar için değil ilgili şirketlerin savunma hakkını ihlal eden her tür karar için geçerlidir.

Diğer bir davada ATİDM rekabete ilişkin idari prosedürlerde makul süre ilkesine saygı gösterilmesinin “iyi yönetimin bir gereği olduğunu” vurgulamıştır. Ancak makul süreye aykırılığın sadece savunma hakkının ihlali durumunda kararın iptal edilmesine neden olabileceği ve bu şekilde AB mahkemeleri önünde makul sürenin bir dayanak olarak kullanılabileceğini tekrarlamıştır.²¹⁸

Makul süre içerisinde işlerin görülmesi iyi yönetimin çok önemli bir unsuru olarak AİHS’in 6. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan,*

²¹⁴ Bkz. Case 120/73 Lorenz; Case T-81/95 Interhotel; Case 223/85 RSV.

²¹⁵ Bkz. Case T-66/01 Imperial Chemical Industries v Commission [2010] ECR II-2631.

²¹⁶ Bkz. Case T-66/01 Imperial Chemical Industries, para. 99

²¹⁷ Giuseppe Tesaro, “Reasonableness in the European Court of Justice Case-Law”, **Court of Justice of European Union: Analysis and Perspectives on Sixty years of Case Law**, (Ed. Allan Rosas and Others), Asser Press Springer, Hollanda 2013, s. 325

²¹⁸ Bkz. Case T-579/08 Eridania Sadam v. Commission [2011] ECR II-366.

yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir”.²¹⁹ Fakat bu hüküm idarelere değil mahkemelere yöneliktir.

ABA’nın 6. maddesinin 3. fıkrasında da “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakları, genel ilkeler olarak Birlik hukukunun parçasıdır” hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla kişiler ABA’nın 6. maddesinin 3. fıkrasına dayanarak da işlerinin makul bir süre içerisinde görülmesini isteyebilirler.

Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 17. maddesinde de açık bir şekilde makul süre içerisinde karar alınması zorunluluğu düzenlenmiştir.²²⁰

Maddenin 1. fıkrasına göre yetkili, kuruma yapılan talep ya da şikâyetler ile ilgili kararın, makul bir süre içerisinde gecikmeksizin ve her halükârda talebin ya da şikâyetin kuruma ulaştığı tarihten itibaren en geç iki ay içerisinde verilmesini sağlar. Aynı kural dilekçeler ile verilecek kararlar ilgili talimatlar için amirlere gönderilen yazılara verilecek yanıtlar için de geçerlidir.

Maddenin 2. fıkrasına göre kuruma ileten herhangi bir talep ya da şikâyetin yukarıda belirtilen süre içerisinde yanıtlanması, konunun karmaşıklığı nedeniyle, mümkün değil ise, talep ya da şikâyet sahibi en kısa zamanda bilgilendirilecektir. Böyle bir durumda, talep ya da şikâyet sahibine mümkün olan en kısa sürede kesin karar tebliğ edilecektir.

ABTHŞ’nin 41. maddesinin 1. fıkrasında da “Herkes, kendisiyle ilgili işlerin Birlik kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından makul bir süre içinde görülmesi hakkına sahiptir” hükmü yer almaktadır.

Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 17. maddesi ile ABTHŞ’nin 41. maddesi makul süre açısından birbirinden farklıdır. Kod iki aylık belli ve net bir süreden söz ederken ABTHŞ’de böyle bir net süre öngörülmemektedir.

²¹⁹ AİHS’in 6. maddesinin 1. fıkrası. Bkz.

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, (erişim tarihi 04.02.2015).

²²⁰ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 17. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

Söz konusu düzenlemeler arasındaki ilişki ve iyi yönetim hakkının bir parçası olarak makul süre içinde işlerin görülmesi konusundaki değerlendirmeler bu çalışmanın ikinci bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

K. Kararların Gerekçelerini Belirtme Yükümlülüğü

Kararın gerekçesini belirtme yükümlülüğü, makamların alınan kararın, özellikle kişilerin hak ve çıkarlarını etkileyen kararların gerekçelerinin olgusal ve yasal dayanaklarının belirtilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Gerekçe, vatandaşların kararların uygunluğu ve meşruiyeti ile ilgili kanaatlerinin oluşması açısından önemli bir unsurdur.²²¹

Kişilerin hak ve çıkarlarını olumsuz şekilde etkileyebilecek bütün kararlarda gerekçelerin kesin bir şekilde yazılı olarak bildirilmesi gerekmektedir. Karar metninde gerekçelere yer verilmesi veya gerekçelerin nerede bulunabileceği hakkında açık bir şekilde yol gösterilmesi gerekir. Söz konusu yükümlülüğe aykırılık, kararı geçersiz hale getirir.²²²

Gerekçelerin uygun, açık ve yeterli bir şekilde belirtilmesi gerekir. Kararın dayanağı olan bütün olguların, delillerin, kanıtların, yasal dayanağın belirtilmesi gerekir.²²³

²²¹ European Parliament- Directorate General for Internal Policies, **The General Principles of EU Administrative Procedural Law- In depth Analysis**, Brussels, June 2015, s. 26. Bkz. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA\(2015\)519224_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA(2015)519224_EN.pdf), (erişim tarihi 20.10.2014). Ayrıca bkz. https://www.claytonutz.com/docs/GDMG_ReasDec.pdf, (erişim tarihi 20.10.2014).

²²² Bkz. Case T-168/01 GlaxoSmithKline Services Unlimited v. Commission [2006] ECR II-2969; Case T-95/03 Asociación de Empresarios de Estaciones de Servicio de la Comunidad Autónoma de Madrid and o. v. Commission [2006] ECR II-4739; Case T-13/99 Pfizer Animal Health S.A. v. Council [2002] ECR II-3305; Case T-155/04 SELEX Sistemi Integrati S.p.A. v. Commission [2006] ECR II-4797; Case T-303/02 Westfalen Gassen Nederland B.V; Case T-176/01 Ferriere Nord S.p.A. v. Commission [2004] ECR II-3931; Case C-17/99 France v. Commission [2001] ECR I-2481; Case C-114/00 Spain v. Commission [2002] ECR I-7657. Ayıca bkz. Simonati, s. 53

²²³ Handbook, s. 27.

ABAD'ın kararlarına göre, belirtilmesi gereken gerekçenin kapsamı kararın niteliği ile bağlantılıdır. Gerekçede yer alması gereken hususlar, somut olayın niteliğine, sırasıyla kararın niteliğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.²²⁴

Gerekçeleri belirtme yükümlülüğü genelde yazarlar arasında kabul edilen bir ilkedir ve neredeyse bütün AB üyesi devletlerin hukuk sistemlerinde yer almaktadır.²²⁵ Bu yükümlülük, AB Hukuku'nun kapsamında temel bir ilke olarak öngörülmektedir ve böylece anayasal seviyede kabul edilmektedir. AB Antlaşmaları'na dayanağı olan ilkeler grubunda yer almaktadır.

ABİA'nın 296. maddesinin 2. paragrafında gerekçeleri belirtme yükümlülüğü şu şekilde düzenlenmiştir: *"Hukuki tasarruflar gerekçeli olur ve Antlaşmalar'da öngörülen öneri, girişim, tavsiye, talep veya görüşlere atıfta bulunur"*.²²⁶

Günümüzde, AB Hukuku ile AB üyesi devletlerin ulusal hukukları arasında bu yükümlülük açısından hiçbir çelişki bulunmamaktadır.

Son yıllarda birçok üye devlet mevzuatlarına her konu ya da olaya ilişkin alınan kararlar için gerekçe belirtme yükümlülüğünü dahil etmiştir. Almanya'da ise usul hukukunda bu yükümlülüğe çok daha önce yer verilmiştir.²²⁷

Bu değişimde ATAD kararları etkili olmuştur. ATAD, *Heylens Kararı*nda,²²⁸ gerekli yasal korumanın garanti edilmesi ve iç pazarın dört temel özgürlüklerin korunması amacıyla önkoşul olarak gerekçelerin belirtme yükümlülüğünü vurgulamıştır.

²²⁴ Bkz. Case 5/76 Beus GmbH v Hauptzollamt München [1968] ECR 83; Ayrıca bkz. Joined Cases T-44, 119 & 126/01 Eduardo Vieira and others v Commission [2003] ECR II-1209, para. 193; Case T-213/00 CMA DGM and others v Commission [2003] ECR II-913, para. 80; Case T-245/03 R FNSEA and others v Commission [2004] ECR II-271, para. 48; Case T-251/00 Lagardere and Canal+ v Commission [2002] ECR II-4825, para. 155; Case C-304/01 Spain v Commission [2004] ECR I-7655, para. 51.

²²⁵ Fortsakis. s. 210.

²²⁶ ABİA'nın 296. maddesinin 2. paragrafı. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

²²⁷ Mahendra P. Singh, **German Administrative Law**, Springer, 1985, s. 38. Ayrıca bkz. Herwig C.H. Hofmann ve diğerleri, **Administrative Law and Policy of the European Union**, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 199. Bkz.

https://books.google.com.tr/books?id=CXrfURLqsdgC&pg=PA196&lpg=PA196&dq=reasonable+time+i+n+eu+administration&source=bl&ots=VCTzbPfoBq&sig=_1NAGLxFpP3qlu2bLufMzbx-g0o&hl=en&sa=X&ved=0CDgQ6AEwBWoVChMIa2n_eOjxwIVp6tyCh35owyB#v=onepage&q=reasonable%20time%20in%20eu%20administration&f=false, (erişim tarihi 18.05.2015).

²²⁸ Bkz. Case C-222/86 Unectef v Heylens [1987] ECR 4097, para. 7.

Gerekçeleri belirtme yükümlülüğü yalnızca şekli bir gereksinim değildir. Aynı zamanda kurumların dikkatli bir şekilde karar almalarını sağlayan bir güvenlik tedbiridir. Gerekçe aracılığıyla kişiler kararın hukuka uygun olup olmadığını denetleme imkânına sahip olmakta karar için şeffaflık sağlanmaktadır. Böylece mahkeme tarafından gerçekleştirilecek yargısal denetime zemin oluşturulmaktadır.²²⁹

Bu yüzden, ilgili makamın karar alırken dikkate aldığı kriterleri, olgular ile yasal dayanağı net bir şekilde belirtmesi gerekir.²³⁰

Bu yükümlülük, kişiler ya da taraflar için Avrupa kurum, organ, ofis ve ajanslarının takdir yetkilerini kullandığı durumlarda daha da önemlidir.²³¹

Gerekçenin kapsamı ve şekli ile ilgili karar verme yetkisinin kimin olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Genellikle, bu konuda karar verme yetkisinin kuruma ait olduğu kabul edilmektedir.

Gerekçenin şekline ilişkin olarak makam, gerekçenin ölçüleri (şekli) kararlarla bağlantılı olarak karar vermektedir. Gerekçenin kapsam ve şekil açısından nasıl olması hususu ile ilgili ABAD'ın içtihadına değinmemiz gerekir. Mahkeme *Papiers Peints* davasında²³² aynı veya bağlantılı konular söz konusu olduğunda önceki kararlara başvurarak özet şeklinde gerekçelendirme yapılabileceğini kabul etmiştir.

Gerekçenin şekli ile ilgili bir düzenleme Avrupa İyi Yönetim Kodu'nda yer almaktadır. Kod'un 18. maddesinin 3. fıkrasına göre benzer kararların çok sayıda kişiyi ilgilendirmesi nedeniyle, kararın gerekçesinin ayrıntılı bir şekilde bildirilmesinin mümkün olmaması ve buna bağlı olarak standart yanıtların gönderilmesi durumunda açıkça talep eden vatandaşa sonradan kararın bireysel gerekçesi bildirilecektir.²³³

Gerekçe belirtme yükümlülüğüne AB'nin birincil mevzuatı ile ABAD'ın içtihatları dışında, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nda da yer verilmektedir.

²²⁹ Jürgen Schwarze, "Judicial Review of European Administrative Procedure", **Law and Contemporary Problems**, Cilt:68, Sayı:1, 2004, s. 93. Ayrıca bkz. Herwig C.H. Hofmann ve diğerleri, 2011, s. 201

²³⁰ Ponce, 2002, s. 1521.

²³¹ Bkz. Case T-613/97 U.F.EX., D.H.L. International S.A., Federal express international (France) S.N.C. and CRIE S.A. v. Commission [2006] ECR II-1531; and Case T-413/03 Shandong Reipu Biochemicals Co. Ltd v. Council [2006] ECR II-2243.

²³² Bkz. Case 73/74 Groupement des fabricants de papiers peints and others v Commission [1975] ECR-1491.

²³³ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 18. maddesinin 3. fıkrası.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

Kod'un 18. maddesinin 1. fıkrasında gerçek kişilerin hak ve menfaatlerini olumsuz şekilde etkileyebilecek kurum kararlarında, ilgili olayları ve kararın hukuki dayanağını belirten gerekçeyi yer verilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

ABİA'nın 296. maddesi²³⁴ ile Kod'un 18. maddesi karşılaştırıldığında, gerekçeleri belirtme yükümlülüğü, Kod'un 18. maddesine göre sadece kişilerin hak ve çıkarlarını etkileyebilecek kararları kapsarken, ABİA'nın 296. maddesine göre gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün bütün hukuki tasarrufları kapsadığı görülmektedir. Ayrıca, Kodun 18. maddesinde yetersiz veya belirsiz gerekçe içeren ya da somut gerekçe içermeyen kararların alınmasından kaçınılacağı belirtilmiş iken, ABİA'nın 296. maddesinde kaçınma yükümlülüğüne değil yalnızca gerekçeyi belirtme yükümlülüğüne yer verilmiştir.

İyi yönetim hakkı başlıklı ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendinde de yönetimin, kararlarında gerekçe belirtmek zorunda oldukları düzenlenmiştir.²³⁵ Gerekçe belirtme yükümlülüğünün iyi yönetim hakkı kapsamında olduğu kabul edilmiştir.

Yukarıdaki belirtilen belgelerden farklı olarak söz konusu düzenlemede, kişilerin hak ve çıkarlarını olumsuz bir şekilde etkilenip etkilenmeyeceğinden bağımsız olarak, sadece idare açısından gerekçe belirtmesi yükümlülüğü düzenlenmiştir. ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendi çalışmanın ikinci bölümünde daha detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

²³⁴ ABİA'nın 296. maddesi. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

²³⁵ ABTHŞ'nin 41(2)(c). maddesi. (2012/C 326/02).

L. Tazminat İlkesi

İdare, hukuka aykırı işlemlerden ya da idarenin veya görevlilerinin kursurlarından zarar gören özel kişilere tazmin yolları sağlar.²³⁶

ABİA'nın 340. maddesinin 2. paragrafında "Birlik zararları tazmin eder"²³⁷ hükmü yer almaktadır. AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının hukuka aykırı karar ya da faaliyetleri nedeniyle zarara uğrayan kişiler, söz konusu düzenlemeye dayanarak yargı yoluyla zararının tazminat isteme hakkına sahiptir.

Fakat burada, zarara uğrayan kişinin, tazminat talebini kime karşı ileteceği sorusu ortaya çıkmaktadır.

*Werhan davasında*²³⁸ ATAD zararın tazmini için sorumlu olan kurumlara başvurulması gerektiğini belirtmiştir. Birden çok kurumun sorumluluğu söz konusu ise tazminat istemini içeren dilekçe sorumlu tutulan tüm korumlara iletebilecektir. Bir kurumun işlemi yüzünden Birliğin sorumluluğu ileri sürüldüğünde Mahkeme önünde Birlik söz konusu kurum tarafından temsil edilmelidir.

ABİA'nın 340. maddesinin 2. paragrafında Birliğin sözleşme dışı sorumluluğu düzenlenmektedir. Söz konusu düzenlemeye göre "*Birlik, kurumlarının veya memurlarının görevlerini yerine getirirken neden oldukları zararları üye devletlerin hukuklarında ortak olan genel ilkelere göre tazmin eder*".

Zararların tazmini konusunda kurumları sorumlu tutan mahkeme kararlarının makul bir süre içerisinde ifa edilmesi gerekir.

Zararların tazmini yükümlülüğü aynı zamanda Avrupa Konseyi²³⁹ tarafından da kabul edilmiştir. Konuya ilişkin tavsiye kararlarında, bir karardan ya da hukuku tarafından belli bir otoritenin hukuken kendisinden beklenen belli bir işlemin alınmasında başarısız olduğundan dolayı ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu başarısızlık, kamu otoritesinin sorumluluğunun

²³⁶ CoE, **Recommendation CM/Rec (2007)7 on good administration**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>, (erişim tarihi 25.01.2015).

²³⁷ ABİA'nın 340. maddesinin 2. fıkrası. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

²³⁸ Bkz. Cases 63-69/72 Werhahn v Commission and Council [1997] ECR 1229.

²³⁹ Bkz. Dipnot 17.

doğması için belli bir kuralın ihlalinin ortaya çıkması gerekir.²⁴⁰ Kurumların, mutlaka devamlı bir şekilde görevlerini yerine getirebilecek ve vatandaşlara hizmet sağlayabilecek durumda olmaları gerekmektedir.

İdarelerin gerçekleştirecekleri faaliyetlerin hukuken düzenlenmiş olması gerekmektedir. Söz konusu düzenlemelere aykırılık nedeniyle uğranılan zararların giderilmesi için zarara neden olan görevlinin sorumluluğu yoluna gitme zorunluluğu olmaksızın söz konusu kurumun sorumluluğu yoluna gidilebilmelidir.

Sonuç olarak, kurumlar, herhangi bir hukuka aykırı karar veya faaliyet ile vatandaşlara verilen zararlardan sorumludurlar.

M. Katılım İlkesi

Katılımın sağlanması diğer ilkelerde olduğu gibi hukuk devleti için temel bir gerekliliktir.

Kişilerin, kurumların çeşitli faaliyetleri ile ilgili görüş ve düşüncelerini açıklayabilmeleri için çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür.²⁴¹

İdari işlemlerdeki katılım, AB hukuk sisteminde savunma hakkının bir ifadesi olarak güvence altına alınmıştır. Karardan olumsuz şekilde etkilenebilecek herkese, en azından alınan kararların dayanağına ilişkin, düşünce ve görüşlerini etkili bir şekilde açıklama imkânı sağlanmalıdır.²⁴²

ATİDM kararlarında katılım, vatandaşların bilgiye erişimi ve kendilerini olumsuz yönde etkileyebilecek kararlar alınan olaylarda görüş açıklayabilmeleri için

²⁴⁰ CoE, **Recommendation No. R (84) 15**. Bkz.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009362&SecMode=1&DocId=683180&Usage=2>, (erişim tarihi 25.01.2015).

²⁴¹ Sourcebook, s. 54.

²⁴² Bkz. Case T-46/00 Kvitsjoen A/S v. Commission [2000] ECR II-3713, para. 8; Case T-205/99 Hyper S.r.l. v. Commission, [2002] ECR II-3141, para. 50.

öngörülen bir araç kabul edilmiştir.²⁴³ Bu hak, kurum ceza verirken veya kişinin hukuki durumu üzerinde olumsuz etkileri olabilecek tedbirler kabul edilirken tanınmalıdır.²⁴⁴

Diğer bir ifadeyle ilgili kurumların aciliyet gerektiren durumlar dışında kişilere kendi hak veya çıkarlarını etkileyen kararların hazırlık ve uygulama süreçlerine uygun araçlarla katılma imkânı sağlaması gerekir. Katılım konusunda aşağıda belirtilen istisnalar saklıdır.

Bununla birlikte, AB kurumları her zaman daha ortak bir şekilde çalışarak ve prosedürde vatandaşların katılımını artırarak, otoriter ve hiyerarşik yaklaşımından kaçınma eğilimindedir.

Son yıllarda Komisyon vatandaşların, derneklerin, çıkar gruplarının ve genellikle karar alma sürecinde dahil edilen herkesin katılımını arttırmaya yönelik bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri de Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitabın kabulüdür.²⁴⁵

Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın önsözünde²⁴⁶ de katılımın önemi vurgulanmaktaydı. Söz konusu metinde Avrupa'nın demokratik ve şeffaf yapıyı geliştirme arzusunda olduğu belirtilmişti. Taslağın I-47 maddesinde *"1. Birlik kurumları, uygun yollarla, vatandaşlara ve temsilci derneklere, Birlik faaliyetlerinin tüm alanlarında kendi görüşlerini bildirme ve açıkça tartışma fırsatını tanırlar. 2. Birlik kurumları, temsilci derneklerle ve sivil toplumla açık, şeffaf ve düzenli bir diyalog kurarlar"* hükmü yer almıştı.

²⁴³ Bkz. Case T-147/97 Champion Stationery Mfg Co. Ltd., Sun Këong Metal Manufacturer Co. Ltd and U.S. Ring Binder Corporation v. Council [1998] ECR II-4137; Case T-72/97 Proderec - Formaço and Desinvolvimento de Recursos Humanos, A.C.E. v. Commission [1998] ECR II-2847.

²⁴⁴ Bkz. Case C-48/96 Windpark Groothusen GmbH & Co. v. Commission [1998] ECR I-2873; Simonati, s. 47.

²⁴⁵ Commision, **A White Paper**.

Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0428>, (erişim tarihi 15.02.2015). Ayrıca bkz. Decision No.1904/2006 of the European Parliament and the Council, of 12 Decembre 2006, establishing for the period 2007 to 2013 the programme 'Europe for Citizens' to promote active European citizenship, http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/lexuriserv_en.pdf, (erişim tarihi 17.02.2015).

²⁴⁶ T.C Adalet Bakanlığı, "Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma", **Ankara Barosu Başkanlığı**, Ankara, 2004. Bkz.

<http://www.ankarabarosus.org.tr/siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/until2007/avrupaicin.pdf>, (erişim tarihi 20.02.2015).

Katılım konusu Avrupa Konseyi²⁴⁷ tarafından da ele alınmıştır. Konseyin tavsiye kararında,²⁴⁸ ilgili kişilerin kurumun önerildiği işlemin ana özellikleri veya nitelikleri konusunda mutlaka bilgi sahibi olmaları gerektiği belirtilmiştir.

İlgili kişilere işleminden etkilenip etkilenmeyeceklerini değerlendirme imkânı sağlanmalıdır. İşlemin niteliğine ve etkilenebilecek kişilerin sayısına bağlı olarak bilgilendirme genel veya bireysel yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Bilgilendirme kamuya açık yerlerde, kamu ilanlarında, bireysel bildirilerde ve bunlara benzer şekillerde olabilir.

Karardan etkilenebilecek kişilerin karar alma sürecine katılımı içim sürecin gelişimi hakkında bilgilendirme yapmak kararı çıkaran kurumun yükümlülüğüdür.

Fakat, bu ilkenin istisnalarına ilişkin ise tarafların ilgili olguların kurum tarafından doğru bir şekilde tarif edildiğini, son kararın kabulü sırasında dayanan belgelerin içeriğinin tam ve doğru olduğunu, prosedürün parçası olsalardı bile durumun değişmeyeceğini bildirebilecekleri kabul edilmiştir.

ATAD da, spesifik olayın özelliklerine göre kişilerin katılımının sınırlandırılmasına veya reddedilmesine yönelik kurum kararına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁹

Fakat son yıllarda, katılım ilkesine gittikçe daha fazla önem veren mahkemeler konuya ilişkin tutumlarını değiştirmişler ve savunma hakkına saygı gösterilmeden kabul edilen kararları iptal etmeye başlamışlardır.²⁵⁰

ATİDM bir kararında kişinin prosedüre katılım hakkına sahip olduğunu, bu katılımın güçlü bir takdir yetkisine sahip kuruma karşı savunmanın tek aracı olduğunu belirtmiştir.²⁵¹

²⁴⁷ Bkz. Dipnot 17.

²⁴⁸ CoE, **Recommendation No. R (87) 16 of the Committee of Ministers to member states on administrative procedures affecting a large number of persons** (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies). Bkz. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608104&SecMode=1&DocId=694390&Usage=2>, (erişim tarihi 21.02.2015).

²⁴⁹ Bkz. Case T-111/01 Saxiona Edelmetalle v Commission [2005] ECR II-1579.

²⁵⁰ Simonati, s. 48

²⁵¹ Bkz. Case T-329/00 Bonn Fleisch Ex - und Import v. Commission [2003] ECR II- 287.

Bununla birlikte prosedüre katılım hakkı, kamu yararının gerektirdiği durumlarda ve ölçülülük ilkesine saygı gösterilmesi koşuluyla, acil durumlarda sınırlanabilir.²⁵²

Katılım hakkı hukuka uygun bir gerekçe olmaksızın sınırlandırıldığında mahkeme, hakkın ihlalinin kararın içeriği üzerinde etkili olup olmadığını değerlendirecektir. Karara etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılması durumunda karar iptal edilmeyecektir.²⁵³

Katılım hakkının idari faaliyetlere etkisi iki bakış açısından değerlendirilebilir: idari ve vatandaş bakış açısından. İdari bakış açısına göre, katılım, faaliyetlere kamunun desteğini sağlayabilir. Vatandaşın bakış açısına göre ise, katılım, kişilere kararları etkileyebilme imkânını sağlamaktadır.²⁵⁴

Sonuç olarak, ilgili taraf ya da onun yasal temsilcisine kendisi ile ilgili konularda katılım hakkı tanınması, dayanakları tartışma imkânı verilmesi ve böylece kendisini olumsuz şekilde etkileyebilecek bir kararın kabulü öncesinde tutumunu açıklayabilme imkânı tanınması hem hukuka uygun kararların çıkarılması, hem de iyi yönetimin gerçekleştirilebilmesi açısından önemlidir.

N. Etkililik İlkesi

Etkililik daha önce yasal bir sorumluluk olarak tanınmadığından, aslen ulusal düzeydeki hukukçular etkililik ilkesinin kapsamı ile ilgili tartışmalara pek ilgili değillerdi.

Fakat günümüzde etkililik: kamu otoritelerinin hedeflerine ulaşmalarında ve hukukun (yasanın) onlara belirttiği sorunların giderilmesinde başarılı olma

²⁵² Simonati, s. 50.

²⁵³ Bkz. Case T-237/00 Patrick Reynolds vParliament [2005] ECR P.I., I-A-385 and ECR II-1731 and Case T-290/97 Mehibas Dordtselaan vCommission [2000] ECR II-15.

²⁵⁴ Jose A. Fadul, **Epicity**, Lulu Press, USA, 2010, s. 15. Bkz.

https://books.google.com.tr/books?id=m3A3AgAAQBAJ&pg=PA15&lpg=PA15&dq=From+the+administrative+viewpoint,+participation+can+build+public+support+for+activities&source=bl&ots=bmPWfd8jSu&sig=XfgSF606HJxm4-DJzSGb-Kn7uB4&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=From%20the%20administrative%20viewpoint%20%20participation%20can%20build%20public%20support%20for%20activities&f=false, (erişim tarihi 05.02.2015).

yükümlülüğünü ifade etmektedir. Kamu kaynaklarını hedeflenen sonuçlarla orantılı bir şekilde kullanılmaları gerekir. Kamu otoritelerinin, geçmişteki tecrübeleri geliştirerek ve kararların (hareketleri) geleceğe etkisini dikkate alarak hedeflerini belirlemeleri gerekmektedir.²⁵⁵

Uluslararası hukukta ve özellikle de AB Hukuku'nda etkililik ilkesi kabul edilmiştir. Bu ilke diğer ilkeler gibi iyi yönetimin bir gereği olarak ele alınmıştır.²⁵⁶

Etkililik ilkesi, Avrupa'da iyi yönetimin bir gereği olarak şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik ilkeleri ile birlikte, AB'nin bütün işlem ve hareketlerinde geçerli olmalıdır. Bu açıdan etkililik işlemin sonuçlarıyla bağlıdır.

AB'nin, hedeflerine ulaşabilmesi için mevzuatının basit, etkili, açık ve uygun olması gerekir.

AB kurumlarında iyi yönetimin gerçekleştirilmesine yönelik bazı ilkeler üzerinde çeşitli gelişmeler olmuştur. Etkililiğe ilişkin kurallar sadece Avrupa düzeyinde değil ulusal ve uluslararası düzeyde de sık sık idarenin işleyişi için parametre olarak öngörülmüştür.²⁵⁷

Bu üç düzey için önemli olan diğer bir nokta ise etkililik ilkesinin maddi ve şekli yönleri arasında ayırım yapılması gerekliliğidir. Bu çok önemlidir çünkü bu ilkenin sadece idari otoritelerin faaliyetleri için değil aynı zamanda kurumların kararları için de sonuçları vardır.

Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitap'ta etkililik ilkesi ele alınmıştır.²⁵⁸ Beyaz Kitap'ta Komisyon, politikaların etkin ve zamanında sunulması gerektiğini belirtmektedir. İhtiyaç duyulan politikaların açık seçik belirlenmiş hedefler doğrultusunda, gelecekte yapacakları etki ve eğer mümkünse geçmiş tecrübeler de dikkate alınarak gerçekleştirilmesi istenmektedir.

²⁵⁵ Wolfgang Rusch, "Citizens First- Good Administration Through General Administrative Procedures", **Modernising Administrative Procedures, Meeting EU Standards**, ReSPA, s. 6. Bkz.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uujQhOxN16EJ:www.respaweb.eu/download/doc/Modernising%2BAdministrative%2BProcedures%2BMeeting%2BEU%2BStandards.pdf/abba43c63e77c186dfb4e18fd5b500cf.pdf+&cd=9&hl=en&ct=cln>, (erişim tarihi 14.02.2015)

²⁵⁶ Sourcebook, s. 84.

²⁵⁷ Sourcebook, s. 85

²⁵⁸ Commision, **A White Paper**, Bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0428>, (erişim tarihi 15.02.2015).

Böylece sadece ABAD'ın ve Avrupa Ombudsmanı'nın değil, Avrupa idaresinin de iyi yönetim ilkelerine ve onlardan biri olan etkililik ilkesine saygı göstermekle yükümlü olduğu sonucuna varılmaktadır. Etkililik ilkesinin prosedürel bir ilke olarak mı yoksa maddi bir ilke olarak mı değerlendirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar yapılmıştır. Yazarların çoğu bu ilkenin prosedürel bir ilke olduğu fikrini savunmuştur. Prosedürel açıdan, etkililiğinden söz edebilmek için usuli haklara tanınması gerekir.

Etkililik ilkesinin gelişimi AB Hukuku'nun diğer ilkelerinden az çok farklıdır. Çünkü bu ilke doğrudan AB üyesi devletlerin hukuklarına dayanmamaktadır. Bu ilkenin ayırt edici karakteri AB Hukuku'ndan kaynaklanmasıdır. Yani bu ilke doğrudan AB Hukuku'nun bir ilkesidir.²⁵⁹ AB'de iyi yönetimin kuralları düzenli ve etkili uygulanmasına bağlı olduğu kabul edilmektedir.

Etkililik ilkesinin diğer AB Hukuku'nun ilkeleriyle ilişkisine çok dikkat etmek gerekir. Çünkü diğer ilkelerle arasında her zaman net bir ayrım bulunmamaktadır.

Bazı, ilkeler diğer ilkelere kısmen uygun olabilirler. Bazılar daha fazla ya daha az temel ya da genel niteliğe sahip olabilirler. Etkililik ilkesi bazen hukuk devleti ilkesinin arka planında yer alan bir ilke olarak görülebilir. Çünkü idare hukukunda idarenin sorumluluğu çerçevesinde tazminat elde edilmesinde veya kararın gözden geçirilmesinde çok önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁰

Etkililik ilkesi hukuki koruma alanındaki bazı gelişmelerin temeli olarak öngörülmektedir. ABAD tarafından da AB Hukuku'nun genel bir ilkesi olarak tanınmaktadır.²⁶¹

ABAD'ın uygulamasında bu ilkenin kaynağı ABAD'ın yorum tekniklerinde bulunmaktadır. Direktiflere doğrudan etki tanımak için Antlaşma hükümlerinin esnek yapısından destek almıştır.

Ayrıca Mahkeme, AİHS'in 6. ve 13. maddelerinde²⁶² ve ABTHŞ'nin 47. maddesinde²⁶³ düzenlenen adil yargılama hakkı ile etkili bir kanun yoluna başvuru hakkı gibi hukuki koruma sağlayan temel haklar ile bu ilkenin yakınlığını vurgulamıştır.

²⁵⁹ Tridimas, s. 418.

²⁶⁰ Sourcebook, s. 94.

²⁶¹ Tridimas, s. 418

²⁶² AİHS'in 6 ve 13. maddesi. Bkz.

Etkililik ilkesinin AB Hukuku uygulamalarında dikkate alınması gerekir. Genelde, etkililik ilkesi genel bir ilke olarak öngörülmektedir. Fakat etkililik bazen arka plan ilkesi, bazen de diğer ilkeler açısından temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak bütün AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının bu ilkeye uygun olarak faaliyette bulunmaları gerekir.

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, (erişim tarihi 04.02.2015).

²⁶³ ABTHŞ'nin 47. maddesi. (2012/C 326/02).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU'NDA İYİ YÖNETİM HAKKI

I. GENEL OLARAK

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Antlaşması insan hak ve özgürlüklerinin korunması ile ilgili hiçbir hüküm içermemektedir.²⁶⁴

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşmaları (AETA) insan hak ve özgürlüklerinin koruma mekanizmalarının gelişmesinde bir başlangıç noktası olarak algılanabilir. Çünkü kurucu üye devletler bu Antlaşmanın önsözünde net bir şekilde “barışı ve özgürlüğü sağlamak” ve Birliği “Avrupa halklarına daha yakın bir Birlik” haline getirmeye hazır olduklarını ifade ettiler.²⁶⁵

AETA, ekonomik bir antlaşma olarak ortak bir pazarın kurulması amacıyla imzalanmıştır. Bu antlaşma, yaşam standartlarının yükseltilmesi, ırk üzerinden ayrımcılıktan uzaklaşmak hatta onu durdurmak, çalışma koşullarında kadın ve erkekler arasında eşitlik, göçmen işçilere eşit davranılması, yerleşme ve serbest dolaşım özgürlüğü sağlamak gibi hükümler içermektedir.²⁶⁶

Daha sonra, 1986 yılında kabul edilen Avrupa Tek Senedi'nin önsözünde “Üye devletlerin Anayasa ve hukukları tarafından tanınan temel haklar bazında, özellikle özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet konularında demokrasiyi teşvik etmek için beraber çalışmak” konusunda üye devletlerin iradeleri ifade edilmektedir.²⁶⁷

²⁶⁴ **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma.** Bkz.

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaKömürveÇelikToplulugunuKuranAntlaşma.pdf, (erişim tarihi 03.04.2015).

²⁶⁵ **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma.** Bkz.

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaEkonomikToplulugunuKuranAntlaşma.pdf, (erişim tarihi 03.04.2015).

²⁶⁶ AETA'nın 2, 3, 7, 52 ve 119. maddeleri. Bkz.

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaEkonomikToplulugunuKuranAntlaşma.pdf, (erişim tarihi 03.04.2015).

²⁶⁷ **Avrupa Tek Senedi.** Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2835,atstrpdf.pdf?0>, (erişim tarihi 03.04.2015).

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nda, o zamana kadar temel haklar ilkesinin geliştirilmesi üzerinde en önemli olan antlaşma olarak *“Birlik, 4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Avrupa Konseyi ile garanti altına aldığı ve Topluluk hukukunun genel ilkeleri şeklinde üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden yararlandığı hali ile temel haklara saygı gösterir”* düzenlenmesi yer almaktadır.²⁶⁸

Bundan daha önemlisi ise, bu Antlaşma'nın Avrupa vatandaşlığı kavramını ilk defa ortaya çıkarmasıdır. Avrupa vatandaşlığı kavramını bu Antlaşmanın 8. maddesi *“Bir üye devletin uyrukluğundan olan herkes Birlik vatandaşıdır”* şeklinde düzenlenmiştir.

Fakat temel insan hak ve özgürlükleri kapsamında en önemli değişiklikleri yapan hatta devrim niteliğinde olduğunu söyleyebileceğimiz 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması *“Birliğin, özgürlük, demokrasi, temel haklar ve özgürlüklere saygılı, hukuk devleti, üye devletlerdeki ortak anayasal ilkeler üzerinde kurulduğunu”* bildirmiştir.²⁶⁹

Bu dönemde çok önemli rol oynayan ABAD, verdiği kararlar aracılığıyla temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması ilkesinin geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır.

ABAD o zamanki adıyla ATAD, *Stauder* davasında ilk defa insan hakları meselesine değinmiştir.²⁷⁰ Bu davada ATAD ilk defa temel haklar ve özgürlüklerin korunmasını Topluluk Hukuku'nun genel ilkelerinden biri olarak beyan ederek mahkemeler tarafından korunan bir ilke olduğu kararını almıştı.

Bu dava, genel ilkelerin geliştirilmesinin temellerini atmış olsa bile, ATAD önceki Antlaşmaların hükümlerine ve aynı zamanda üye devletlerin yasal kesinlik ilkesi,

²⁶⁸ Maastricht Antlaşması'nın 6. (F.2) maddesi. 11.1 (J.1) ve K.2(1). maddede Temel Hakların ve Özgürlüklerin Korunması ile ilgili bir referans daha bulunmaktadır.

Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2838,maastrichttrpdf.pdf?0>, (erişim tarihi 28.09.2015).

²⁶⁹ Amsterdam Antlaşması'nın F. maddesi.

Bkz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2844,amsterdamenpdf.pdf?0>, (erişim tarihi 03.04.2015).

²⁷⁰ Bkz. Case 29/69 Stauder vs. Ulm, [1969] ECR 419. Bu dava ile ilgili ayrıca bkz. Nial Fennelly, “Pillar Talk: Fundamental Rights Protection in the European Union”, **Judicial Studies Institute Journal**, Sayı:1, 2008, s. 98.

ölçülülük ilkesi ve gerekli işletim ilkesi gibi ortak anayasal ilkelerine dayanarak bireylerin korunmasına yönelik genel ilkelerin geliştirilmesine özen göstermiştir.

3-4 Haziran 1999 yılında yapılan Köln Zirvesinde Avrupa Konseyi²⁷¹ ABTHŞ'nin hazırlanmasına dair karar almıştır. Bu karar 12 aydan fazla süren görüşme ve tartışmaların sonucudur.

Köln Avrupa Konseyi temel hakların korunmasının sağlanması için AB taahhüdünün güncellenmesini siyasi hedef olarak önermişti. Aynı zamanda Şart'ın tasarısının hazırlanması için gerekli yöntemi kabul ederek sorumluluğunu Avrupa çıkarları ve ulusal devletlerin meşruluğunu temsil edecek bir organa (Konvansiyon) devretmişti.

Bu zirvede görevlendirilen Konvansiyon'un, var olan haklara ek olarak haklar ya da kısaltmalar oluşmadan Topluluk Hukuku'nda korunan, uluslararası belgelerde bulunan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinde olan hakların tek bir belgede toplamasına karar verildi.

Daha sonra 15-16 Ekim 1999 tarihli Tampere zirvesinde, Şart'ın hazırlanması için görevlendirilen Konvasiyon'un oluşumuna ve çalışma yöntemine ilişkin karar alındı.²⁷²

Konvansiyon 17 Aralık 1999 tarihinde başlayan çalışmaya 2 Ekim 2000 tarihinde son verdi. Biarritz'de 13-14 Ekim 2000 tarihli devlet ve hükümet başkanları toplantısında (Avrupa Konseyi) Şart tasarısı kabul edildi.²⁷³

Konvansiyon'un üyeleri, kendi kurumları adına 7 Aralık 2000 tarihinde Nice Hükümetler arası zirvesinde Şart'ı imzalayıp resmi olarak yayınladı ve böylece iyi yönetim hakkı da garanti edildi.

Fakat bazı üye devletlerin büyük itirazlarından dolayı Şart, Nice Antlaşması'na dahil edilmemişti. Bu olayların sonucunda 14-15 Aralık 2001 tarihinde Leaken zirvesinde Anayasa Antlaşması'nın hazırlanması için bir Konvansiyon oluşturulması

²⁷¹ ABTHŞ'nin hazırlanmasına karar veren Avrupa Konseyi. Avrupa Birliği'nin bir kurumudur. Bkz. Can, 2013, s. 118.

²⁷² Bkz. Presidency Conclusion, http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm, (erişim tarihi 15.04.2015).

²⁷³ A. Füsün Arsava, "Avrupa Temel Haklar Şartı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2005, s. 4.

teklifinde bulunuldu. Bu Konvansiyon 13 Haziran 2003 tarihinde Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nı sundu ve Avrupa Konseyi²⁷⁴ tarafından 19-20 Haziran 2003 tarihinde kabul edildikten sonra resmi olarak 18 Temmuz 2003 tarihinde Konvansiyon'un başkanı Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın son metnini sundu. Daha sonra 2004 yılında, Avrupa liderleri Anayasaya ilişkin anlaşmaya vararak Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı 17-18 Haziran 2004 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edildi. Son olarak 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da üye devletlerin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır.²⁷⁵

Avrupa vatandaşlığı konusuna geniş olarak odaklanan bu Anayasal Antlaşma, Avrupa vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini net ve açık bir şekilde tanımlayıp bir belge haline getirmiş, ayrıca Şart'ı da onun bir parçası olarak metnine dahil etmiştir.

Fakat Fransa ve Hollanda'da onaylama süreci zorluklarla karşılaşmıştı ve bu iki ülkede gerçekleştirilen referandumlarda alınan olumsuz sonuçlar nedeniyle Anayasal Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi başarısız olmuştu.²⁷⁶

Şart'ın hukuki statüsü AB hukuk düzeninde 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle değişikliğe uğramıştır. Şart, Anayasa Antlaşması'na dahil olurken Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Avrupa Birliği Antlaşmasına dahil edilmemiştir. Fakat ABA'nın 6. maddesinin 1. fıkrasına göre Şart, diğer Antlaşmalar ile aynı hukuki statüyü kazanmıştır yani ABTHŞ ile Antlaşmalar, hukuken eşdeğerdir. Bu şekilde ABTHŞ, AB birincil hukuku'na dahil edilmiştir.²⁷⁷ Bunun sonucunda, Aralık 2007'de Şart değişikliklere uğrarken ikinci defa ilan edilmiştir ve yeniden 2010 yılında yayınlanmıştır.²⁷⁸

²⁷⁴ Bkz. Dipnot 271.

²⁷⁵ G. Özlem Oğuzlar, "Avrupa Anayasası", **TBB Dergisi**, Sayı:65, 2006, s. 174; T.C Adalet Bakanlığı, "Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma". Bkz. <http://www.ankarabaru.org.tr/site/1940-2010/Kitaplar/pdf/until2007/avrupaicin.pdf>, (erişim tarihi 20.02.2015).

²⁷⁶ Hasan Erdoğan, "Avrupa Birliği'nde Anayasal Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:3, 2008, ss. 360-361.

²⁷⁷ Eduardo Gianfrancesco, "The Charter of Fundamental Rights of the Union as a Source of Law", **The European Union After Lisbon**, (Ed. Herman-Josef Blanke and Stelio Mangiameli), Springer, Verlag Berlin Heidelberg, 2012, s. 301.

²⁷⁸ Bkz. **OJ C 83/399** (2010/C 83/02) EN 30.3.2010.

ABTHŞ'nin yürürlüğe girmesiyle Birliğin kurum, organ, ofis ve ajanslarının ve Birlik hukukunu uyguladıkları durumlarda üye devletlerin, Şart'ın içerdiği haklara saygı göstermeleri bunun hukuki bir yükümlülüktür.²⁷⁹

Diğer bir hukuki sonuç ise Şart'ın hükümlerinin ikincil hukukun tasarruflarınca (Tüzükler, Yönergeler ve Kararlar) çiğnenmesi durumunda, ABİA'nın 263. maddesi gereğince bunların iptal edilmesine neden olabilmesidir.²⁸⁰ Bu açıdan, AB, onun kurum, organ, ofis ve ajanslarının ve üye devletlerin Birlik hukukunu uyguladıkları durumda Şart'ın içerdiği haklara ve ilkelere saygı göstermek ve Şartın uygulanmasını teşvik etmekle yükümlüdürler. Başka bir deyişle, üye devletlerin kurumları, kararları ve faaliyetlerini AB'nin bir direktifinin kapsamında var olan (var olduğu) ulusal mevzuatı ya da bir Birlik düzenlemesini (Tüzükler, Yönergeler ve Kararlar) doğrudan uyguladıklarında, Şart'ın hükümlerine uymaları ve buna göre düzenlemeleri ve yorumlamaları gerekir.²⁸¹

AB bütünleşme tarihinde Şart birçok yönden yenilik olarak algılanabilir çünkü birçok bireysel hakkı (sivil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları) tek bir belgede toplayan ilk belgedir.²⁸² Bu haklar esas olarak, AİHS tarafından tanınan temel haklar ve özgürlüklere, üye devletlerin uluslararası ortak yükümlülükleri ve anayasal

²⁷⁹ ABTHŞ'nin 51. maddesinin 1. fıkrası. (2012/C 326/02).

²⁸⁰ Can, 2013, s. 258.

²⁸¹ Ulusal otoritelerin, AB Hukuku'nu değil ulusal hukuku uyguladıkları durumlarda ulusal anayasal hükümleri ve onaylanan uluslararası antlaşmalar uygulanmaktadır. Böyle durumlarda Komisyon'un temel hakları koruma yetkisi yoktur ve koruma, AİHM de dahil olmak üzere ulusal mekanizmalar tarafından garanti edilmektedir. Aksi takdirde AB hukuku uygulandığında, Şart'ın hükümlerinin ihlali durumunda Komisyon mühadale edebilir ve ABAD'da dava açabilir. Ek denetleme ise Avrupa Birliği Temel Hakları Ajansı (ABTHA) tarafından yapılmaktadır. Bu organ 2007 yılında kurulmuştur ve bir danışma organıdır. (Council Regulation (EC) No.168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights [2008] **OJ L** 53/1). Bu Ajans, AB kapsamında yaşayan kişilerinin haklarının korunmasının sağlanması için yardım etmektedir. Bunu AB'de temel hakların durumlarıyla ilgili deliller ya da kanıtlar toplayarak ve topladığı delillere dayanarak durumun nasıl çözüleceğine ilişkin gerekli tavsiyeleri vererek yapmaktadır.

ABTHA aynı zamanda kişileri kendi temel hakları ile ilgili bilgilendirmektedir. ABTHA'nın kendi çalışmasında, ABTHŞ'nin ek açıklamaları ve hukuki statüsünü göz önünde bulundurması ve AİHS'e başvuran ABA'nın 6. maddesinin 2. fıkrası kapsamında temel haklara başvurusu gerekmektedir. Ayrıca bkz. <http://fra.europa.eu/en/about-fra/what-we-do>, (erişim tarihi 16.12.2014).

²⁸² Ivan Koparic ve diğerleri, "Good Administrative as a ticket to the European Administrative Space", **Zborik PFZ**, Cilt:61, Sayı:5, 2011, s. 1528.

geleneklerine, Avrupa Konseyi²⁸³ tarafından kabul edilen Sosyal Şart'a ve AİHM ile ABAD içtihatlarına dayanmıştır.²⁸⁴

Şart bir dizi temel hak ve özgürlükleri kapsayarak bir başlangıç kısmı, 7 bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır.²⁸⁵

İlk üç bölüm sivil ve siyasi haklar ile ilgilidir ve çok net bir şekilde yazıldığı için hiç bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Birinci bölüm, İnsan onuru hiç bir şekilde ihlal edilemez (md.1), Herkes yaşama hakkına sahiptir (md.2), Vücut dokunmazlığı Hakkı (md.3), İşkence ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Cezalar ve Böyle Muamelelere Yasağı (md.4) ile Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı (md.5) gibi haklar ve yükümlülükler içermektedir.

Özgürlükler (Bölüm II) ile ilgili bölüm haklar ve özgürlüklerin uzun bir listesini içermektedir. Bunları: Özgürlük ve Güvenlik Hakkı (md.6), Özel ve Aile Yaşamına Saygı (md.7), Kişisel Verilerin Korunması (md.8), Evlenme ve Aile Kurma Hakkı (md.9), Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü (md.10) Düşünceyi Açıklama ve Bilgilenme Hakkı (md.11), Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü (md.12), Bilim ve Sanat Özgürlüğü (md.13), Eğitim Hakkı (md.14), Meslek Serbestisi ve Çalışma Hakkı (md.15), Teşebbüs Serbestisi (md.16), Mülkiyet Hakkı (md.17), İltica Hakkı (md.18), Ülkeden Çıkarma, Sürgün veya İade durumlarında Korunma Hakkıdır (md.19).

Eşitlik (Bölüm III) ile ilgili bölüm, Kanun Önünde Eşitlik (md.20), Ayrımcılık Yapmama (md.21), Kültür, Din ve Dil Çeşitliliği (md.22), Kadın ve Erkek Arasında Eşitlik (md.23), Çocuk Hakları (md.24), Yaşlıların Hakları (md.25), Engelli İnsanların Entegrasyonu'nu (md.26) kapsamaktadır.

Dayanışma (Bölüm IV) ile ilgili bölümün hazırlanmasında ya da tasarlanmasında birtakım zorluklar yaşanmıştır. Dayanışma başlığı "sosyal haklar" başlığının yerine kabul edilmiştir. Çünkü Konvansiyon içinde farklı görüşler ortaya çıkmıştı; şöyle ki güney Avrupa ülkeleri bu hakların Şart'a dahil edilmesini isterken kuzey Avrupa

²⁸³ Bkz. Dipnot 271.

²⁸⁴ Bkz. ABTHŞ'nin önsözü. (2012/C 326/02).

²⁸⁵ ABTHŞ'nin Bölümleri: I. Saygınlık (mad.1-5), II. Özgürlükler (mad.6-19), III. Eşitlik (mad.20-26), IV. Dayanışma (mad.27-38), V. Vatandaş Hakları (mad.39-46), VI. Adalet (mad.47-50), ve VII. General Hükümler (mad.51-54).

lkeleri bu tür olayların sadece işveren ile işçi arasındaki biçimsel diyaloga bırakılmasını tercih etmişlerdi. Büyük Britanya ve İrlanda, Şart'ta bulunan grev yapma hakkı ve ticari birliği kurma hakkının da Şart'ın içeriğinde bulunmasına itiraz girişiminde bulundular.

Tartışmanın sonucu olarak bu bölüm genel terimlerle (şartlarla) tasarlanıp temel ilkelerin ötesine geçmeden İşçilerin İşyerinde Bilgilenme ve Danışma Hakkı (md.27), Toplu Görüşme ve Önlem Hakkı (md.28), İş Bulma Hizmetlerine Erişim Hakkı (md.29), Haksız İşten Çıkarmaya Karşı Koruma (md.30), Adil ve Makul Çalışma Saatları (md.31), Çocukların Çalışma Yasağı ve Gençlerin İşyerinde Korunması (md.32), Aile ve Meslek Yaşamı (md.33), Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımı (md.34), Sağlık Koruması (md.35), Genel Ekonomik Yarara İlişkin Hizmetlere Erişim (md.36), Cevrenin Korunması (md.37) ve Tüketicinin Korunması (md.38) haklarını içermektedir.

Vatandaş hakları ile ilgili bölüm (Bölüm V) AB'nin kapsamında Avrupa vatandaşlarının –aslında üye devletlerin vatandaşları- Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Oy Verme ve Aday Olma Hakkı (md.39), Yerel Seçimlerinde Oy Verme ve Aday Olma Hakkı (md.40), **İyi Yönetim Hakkı (md.41)**, Belgelere Erişim Hakkı (md.42), Ombudsman (md.43), Dilekçe Hakkı (md.44), Serbest Dolaşım ve İkamet Özgürlüğü (md.45) ve Diplomatik ve Konsolosluk Koruması (md.46) haklarını içermektedir.

Adalet bölümü (Bölüm VI) temel ilkelerin tekrarlanmasıyla ibarettir. Buradaki haklar şunlardır: Etkili bir Kanun Yoluna Başvuru ve Adil Yargılanma Hakkı (md.47), Masumiyet Karinesi ve Savunma Hakkı (md.48), Suç ve Ceza Bağlamında Kanunilik ve Orantılılık İlkeleri (md.49) ve Aynı Suçtan Dolayı İki Kere Yargılanmama veya Cezalandırılmama Hakkı (md.50).

Şart'ın yorum ve uygulanmasına ilişkin genel hükümler bölümünde (Bölüm VII) Şart'ın Uygulama Kapsamı (md.51), Hak ve İlkelerin Kapsamı ve Yorumu (md.52), Koruma Düzeyi (md.53) ve Hakların Kötüye Kullanılması Yasağı (md.54) maddeleri bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan 51. maddenin 1. fıkrası *“Şart, ikincillik ilkesinin muhafaza edilmesi altında Birlik kurum, organ, ofis ve ajansları ve sadece Birlik hukukunu uyguladıkları sırada üye devletler için uygulanır. Buna göre, bunlar, kendi yetkilerine uygun olarak ve Antlaşmalar'da Birliğe verilen yetkilerin sınırlarına saygı*

göstererek, haklara saygı saygı gösterirler, ilkeleri gözetirler ve bu hak ve ilkelerin uygulanmasını teşvik ederler” ve 52. maddenin 2. fıkrası “*Antlaşmalar’da düzenlenip bu Şart’ta tanınan hakların kullanılması, söz konusu Antlaşmalar’da hükme bağlanan koşul ve sınırlar dahilinde gerçekleşir”* şeklinde belirterek diğer maddelerdeki fıkralarla aynı önemde olduğunu altını çizmiştir. Çalışmanın devamında bu iki fıkra bu bölümdeki diğer fıkralardan daha fazla odaklanacağımız için ayrıca belirtilmiştir.

Böylece Şart insan hak ve özgürlükleri alanında gerçekleştirmiş olduğu ilerleme sayesinde büyük ölçüde değerlere sahip olurken bu alanda bugüne kadar en modern belge olarak tanınmaktadır.

Bu belgede tanınmış bütün hakların içinde çalışmanın devamında daha detaylı ve ayrıntılarıyla anlatacağımız konu yukarıda bahsettiğim gibi **iyi yönetim hakkı** yer almaktadır.

II. AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR ŞARTI’NDA İYİ YÖNETİM HAKKI

A. İyi Yönetim Hakkının Tarihsel Gelişimi

İyi yönetim hakkının temellerine ilk insan hakları ve özgürlükleri bildirilerinde ve insan hak ve özgürlükleri ile ilgili bahsedildiği kadar ilk uluslararası standartlarında rastlanmaktadır. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 15. maddesinin “Toplum tüm kamu görevlilerinden, görevleriyle ilgili olarak hesap sorma hakkına sahiptir”,²⁸⁶ ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 2. maddesinin 3. fıkrasının b. bendi ulusal yetkili diğer kurumların arasında, insan hakları ile ilgili idari makamların karar verebilecek yetkili kurumlar olduğu belirtilmiştir. Bu hususta “*Bu tür bir hukuki yola başvurmak isteyen kişinin hakkının yetkili yargısal, idari ve yasama organları veya Devletin hukuk sisteminin öngördüğü başka bir yetkili makam tarafından*

²⁸⁶ İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 15. maddesi. Bkz. <http://www.dusuncetarihi.com/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789>, (erişim tarihi 09.03.2015).

karara bağlanmasını sağlama imkânını geliştirmek”²⁸⁷ hükümleri örnek olarak verebiliriz.

Genel olarak söylenmek gerekirse iyi yönetim hakkı tasarım açısından yenilik olarak algılanabilir ama yaklaşım olarak yenilik olduğunu söylemek biraz güçtür.²⁸⁸

AB Hukuku kapsamında yukarıda belirttiğimiz gibi, AB’deki ilk antlaşmaların iyi yönetim hakkı ile ilgili doğrudan hükümler içermediği fakat genel olarak iyi yönetim yönünde izlere rastlandığı gözlenmektedir.

Bu yönde belli bir hamle olarak Maastricht Antlaşması ile AB Ombudsmanı kurumu kurulduğunda ve Avrupa vatandaşlığı kavramı meydana getirildiğinde iyi yönetime ilişkin temel ilkeler rastlamak mümkündür.

Bütün bunlardan başka Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmanın konsolide edilmiş Versiyonu’nda²⁸⁹ günümüzde iyi yönetim hakkının kapsamında yer alan bazı hükümler görülebilir (rastlanabilir). Örneğin, gerekçelendirme yükümlülüğü ATA’nın 253. maddesinde, tazminat hakkı ATA’nın 288. maddesinin 2. fıkrasında, dil garantisi veya iletişim hakkı ATA’nın 21. maddesinin 3. fıkrasında güvence altına alınmıştır, fakat günümüzde yukarıda bahsettiğimiz haklar ABA ve ABİA’nın, farklı maddelerinin içinde yer almış bulunmaktadır.²⁹⁰

ABTHŞ’nin içinde yer alan iyi yönetim hakkının kodifikasyon tarihinde, 7 Aralık 2000 tarihinde, hükümetler arası Nice zirvesinde ABTHŞ’nin imzalanması ve resmi olarak yayınlanması ile en önemli adım atılmıştı. Fakat bazı üye devletlerin büyük itirazlarından dolayı Şart, Nice Antlaşması’na dahil edilmemiştir. Bu tür muameleler Şart’ın Antlaşmaya dahil edilmesini imkânsızlaştırmıştı.

Şart, AB demokrasi açığı eleştirisine karşı bir cevap olarak AB vatandaşlarına gereken temel hak ve özgürlükler verilmesi fikrini gerçekleştirmiştir ve sonradan

²⁸⁷ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 2.(3)(b). maddesi.

Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, (erişim tarihi 09.03.2015).

²⁸⁸ Nicolae Pavel, “The Right to Good Administration”, **Contemporary Readings in Law and Social Justice**, Cilt:4, Sayı:2, 2012, s. 920.

²⁸⁹ Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.CE.2006.321.01.0001.01.ENG>, (erişim tarihi 20.05.2015).

²⁹⁰ ABİA’nın 296. maddesi (ATA’nın eski 253. maddesi), ABİA’nın 340. maddesi (ATA’nın eski 288.maddesi) ve ABA’nın 24. maddesi (ATA’nın eski 21. maddesi). Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın tasarlanmasında bir başlangıç olarak AB bütünleşmesine ilişkin büyük bir adım olmuştur.

İyi yönetim hakkı, Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın 2. bölümünde yer alan 101. maddede düzenlenmişti.²⁹¹ Avrupa Anayasası'nın 2. bölümünde AB'nin temel haklar kataloğunda iyi yönetim hakkı şöyle düzenlenmişti:

(1) Herkes, işlerinin Birlik kurumları, organları ve diğer mercileri tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

(2) Bu hak özellikle şunları kapsar:

a. Herkesin kendisini olumsuz biçimde etkileyecek bireysel bir önlem alınmadan önce, dinlenilme hakkı,

b. Herkesin, gizlilik meşru yararları ve mesleki ve ticari sırların gizliliği muhafaza edilmek şartıyla, dosyasına erişme hakkı,

c. Yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğü

(3) Herkes, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerini ifası sırasında sebep oldukları zararların üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere uygun bir şekilde tazmin edilmesi hakkına sahiptir.

(4) Herkes, Birliğin kurumlarına, Antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biriyle yazabilir ve kendisine aynı dilde cevap verilmek zorundadır” hükümlerini içermektedir.

Bu düzenleme esas olarak ABTHŞ'nı hazırlamakla görevlendirilen Konvansiyon'un tasarısına dayanmıştır.

Avrupa Anayasası 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da gerçekleştiren referandumlardan çıkan olumsuz sonuçlar nedeniyle yürürlüğe girmemişti.

Şart'ın tasarlanması ve onaylanması ve Onun AB Antlaşmaları'na dahil edilmesinin tarihçesi daha detaylı bir şekilde yukarıda incelenmiştir.

²⁹¹ Bkz. T.C Adalet Bakanlığı, “Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma”. Bkz. <http://www.ankarabarasu.org.tr/siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/until2007/avrupaicin.pdf>, (erişim tarihi 20.02.2015).

Bu gelişmelerde yani iyi yönetim hakkının ABTHŞ'ne dahil edilmesinde AB Ombudsmanı *Jacob Söderman* da çok önemli rol oynamıştır. *Söderman*'ın düşüncesine göre, iyi yönetim hakkının ABTHŞ'ye dahil edilmesi yurttaşlar ve kamu yönetimi arasındaki ilişkilere ve insan hakları normlarına ilişkin modern gelişmelerin dikkate alınması için önemli bir belirtidir. AB Ombudsmanı Şart'ın hazırlanması sürecinde verdiği uyarıların yanında, aynı zamanda “İlkelerin pratiğe koyulması için iyi yönetim davranışı ve bilgilere erişime dair bir tüzük çıkarılması gerekmektedir” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.²⁹²

Bu çerçevede AB Ombudsmanı, 1999 yılın Temmuz ayında AB kurum, organ, ofis ve ajanslarına Avrupa İyi Yönetim Kodu taslağını önermişti. 6 Eylül 2001 tarihinde AP'nin kamuoyuyla ilişkilerinde uyması gereken bu kodun taslağı AP tarafından değiştirilerek kabul edilmiştir.²⁹³

Aynı şekilde iyi yönetim hakkının kodifikasyonunun tarihçesinde Komisyon tarafından çıkarılan Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitap ve onun içinde yer alan iyi yönetim temel ilkelerinin kabul edilmesi büyük katkı sağlamıştır.²⁹⁴

İyi yönetim hakkının tanımlamasına ve gelişmesine en büyük etkiyi sağlayan kurumlardan birisinin de ABAD olduğunu söylemek gerekir. Bu kurum, ABTHŞ'nin yürürlüğe girmesinden önce, iyi yönetim hakkını AB Hukuku'nun genel bir ilkesi olarak ele almıştır.²⁹⁵

Uzun yıllar süren bir çalışma olarak iyi yönetim hakkının tasarlanması, geliştirilmesi ve AB'nin en önemli belgelerinde yer alması ve AB Hukuku'nun genel bir ilkesi olmaktan anayasal karakterli bir hakka dönüştürülmesi, 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle sağlanmıştır. İyi yönetim hakkını içeren Şart,

²⁹² The European Ombudsman, **Annual Report for 2001**, EO AR 2001.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3438/html.bookmark>, (erişim tarihi 09.05.2015).

²⁹³ European Parliament, “Code of good administrative behaviour”, OJ C 72 E/332, 21.03.2002. Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001IP0245&qid=1442851891232&from=EN>, (erişim tarihi 10.05.2015).

²⁹⁴ Commision, **A White Paper**. Bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0428>, (erişim tarihi 15.02.2015).

²⁹⁵ ABAD'ın, iyi yönetime ilke olarak başvurduğu ya da içerdiği kararlara ilişkin bkz. Dipnot 42.

ABA'nın 6. maddesinin 1. fıkrasıyla hukukten bağlayıcılık kazanıp antlaşmalarla hukukten eşdeğer nitelik kazanmıştır.²⁹⁶

İyi yönetim hakkının anayasal sübjektif²⁹⁷ ve usule ilişkin haklar kategorisine yükselmesi bireylerin AB kurum, organ, ofis ve ajansları ile ilişkilerinde güçlü dayanak oluşturmuştur.

B. ABTHŞ'de İyi Yönetim Hakkı'nın Tanımı

ABTHŞ, diğer insan hakları belgeleriyle kıyasladığımızda insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına dair en modern belgelerden biri olduğundan dolayı genelde insan haklarının gelişim tarihinde ve özel olarak iyi yönetim hakkının gelişiminde büyük bir değere sahiptir.

“İyi yönetim hakkı” olarak adlandırılan ABTHŞ'nin 41. maddesi idari usullerde hatta mahkemelerde gerçekleştirilen işlemler kapsamında bireyler tarafından kullanılabilecek idare hukukunun bazı spesifik gereksinimlerini hatta bazı haklarını içermektedir. ABA'nın 2. maddesinde²⁹⁸ ve Şart'ın önsözünde²⁹⁹ bahsedildiği gibi hukuk devleti ilkesi AB Hukuku'nun bir temel ilkesidir ve daha önce belirttiğimiz gibi iyi yönetim hakkı da hukuk devleti ilkesinin bir parçasıdır.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrasında esas olarak iyi yönetim hakkının çekirdek içeriğine yer verilmiş ve herkes, kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde yapılmasını yani görölmesini isteme hakkı garanti edilmektedir.

²⁹⁶ ABA'nın 6. maddesinin 1. paragrafı. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

²⁹⁷ Eva Nieto-Garrido, “Possible Developments of Article 298 TFEU: Towards an Open, Efficient and Independent European Administration”, **European Public Law**, Cilt:18, Sayı:2, 2012, ss. 383-384.

²⁹⁸ ABA'nın 2. maddesine göre, “Birliğin dayandığı değerler, insan onurunun dikkate alınması, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve azınlık hakları da dahil olmak üzere insan haklarının korunmasıdır. Bu değerler, coğuculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın – erkek eşitliği ile şekillenen bir toplumda tüm üye devletler için ortaktır”.

Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

²⁹⁹ Bkz. ABTHŞ'nin önsözü, (2012/C 326/02).

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasında ise bu hakkın özellikle, herkesin kendisini olumsuz şekilde etkileyebilecek bir tedbir alınmadan önce dinlenilme hakkı; herkesin, gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek kaydıyla dosyasına erişme hakkı ve yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğü belirtilmektedir.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 3. fıkrasında, herkes, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerinin ifası sırasında neden oldukları her türlü zararların üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelerine uygun bir şekilde Birlik tarafından tazmin edilmesini isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde 41. maddenin 4. fıkrasında ise Birliğin kurumlarına antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biri ile yazılabileceği ve kendisine aynı dilde cevap verilmesi zorunluluğu düzenlenmektedir.³⁰⁰

ABTHŞ'nin 41. maddesinin içeriğinden, iyi yönetim hakkının bir şemsiye hak olduğu tespit edilebilir. Zira bu hak AB kurumları, organları, ofisleri ve ajansları tarafından kişiler lehine veya aleyhine başlatılan bir idari işlem durumunda kişilerin haklarını ve çıkarlarını savunmak amacıyla gerekli olan çeşitli idari kuralları içermektedir.³⁰¹

ABTHŞ'nin yürürlüğe girmesinden önce, tarafların iyi yönetim hakkına sık sık dayanma çabalarında bulunmalarına rağmen AB mahkemeleri içtihatlarında bu hakkın içerdiği hakların yalnızca ilke olarak ayrı ayrı işlendiğini ifade etmemiz gerekir. Görüldüğü üzere iyi yönetim hakkının içerdiği hakları, sadece ilke olarak tanıdığından dolayı bir kişinin iddiasının güçlü bir dayanak olmadığını da belirtmemiz gerekir.

³⁰⁰ ABTHŞ'nin 41. maddesi. Bkz. (2012/C 326/02).

³⁰¹ Martina Lais, "Das Recht auf eine gute Verwaltung unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs, Zeitschrift für Europarechtliche Studien", **Heft**, 3/2002, (<http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>), (erişim tarihi 20.10.2014).

C. ABTHŞ'nin 41. maddesinin Uygulama Alanları

1. Kişi Bakımından Uygulama Alanı

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan iyi yönetim hakkı, Şartın V. "vatandaş hakları" olarak adlandırılan bölümünde ve 41. maddesinde de yer almaktadır.

Ancak iyi yönetim hakkı vatandaş hakları bölümünde yer alan diğer haklardan farklı olarak sadece AB vatandaşlarına değil AB vatandaşı olmayan gerçek ve tüzel kişilere de tanınmış bir haktır.³⁰² 41. maddenin içeriğinde yer alan "herkes" ifadesi böyle bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

ABTHŞ'ni hazırlayan kurulun "vatandaşlar" kelimesinin yerine "herkes" kelimesine yer vermesinin de iki sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan biri, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajanslarının yönetim kapsamı içinde yaptığı davranışları ve işlemlerinde tarafların kendi milliyetine bağlı olmamalarıdır. Çünkü iyi yönetim hakkı bir temel haktır ve dolayısıyla bu hak kişilerin farklı muameleye tabi tutulmamaları gayesine dayanmıştır.³⁰³

İkinci ise, "vatandaş" kelimesi tüzel kişiden daha çok gerçek kişileri kapsayan bir kelimedir. Fakat tüzel kişilerin de Birliğin idari usullerine konu olmasını³⁰⁴ göz önünde tutarak ortaya çıkabilen şüphelerin giderilmesi amacıyla ABTHŞ'nin 41. maddesinin uygulama kapsamının "herkese" karşı uygulanabilecek tanımlanmasının daha doğru olduğu ifade edilebilir. Bu sebepten dolayı tüzel kişilerin bu hakkı kullanabilecek yetkili kişiler alanından çıkarılması doğru (rasyonel) olmayacaktı. Çünkü ABTHŞ'nin 43. maddesine³⁰⁵ göre, tüzel kişiler de Birlik kurum, organ ve diğer birimlerin faaliyetlerinde kötü idare olaylarını Avrupa Kamu Denetçisine (AB Ombudsmanı) iletme (başvurma) hakkına sahiptir.

³⁰² Şimşek, s. 99.

³⁰³ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

³⁰⁴ Jacob Söderman, "The Citizen, the Administration and Community Law", **General report prepared for the 1998 FIDE CONGRE**, Stockholm 1998, s. 9. Bkz. <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-b/omb/07/fide-1-eng.pdf>, (erişim tarihi 05.03.2015).

³⁰⁵ ABTHŞ'nin 43. maddesi. (2012/C 326/02).

Şart'ın 41. maddesinin 1. fıkrasında “kendisiyle ilgili” ifadesiyle işlerin tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesi hakkının sadece idari usulün taraflarına yönelik bir hak olduğu ifade edilmektedir.

Hâlbuki bu düzenlemenin amacına ve ABAD içtihadına³⁰⁶ dayanarak üçüncü kişilerin bu hakkı kullanabilecek yetkili kişilerin alanından çıkarılmaması gerekir.³⁰⁷ Böylece tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde işlerin görülmesi hakkı bir işlemde kendi çıkarları bulunan ya da etkilenen üçüncü kişilere de -Avrupa vatandaşları olmayanlara da - tanınmıştır.

Fakat dinlenilme hakkı alınan bireysel tedbirlerden olumsuz şekilde etkilenecek kişilere tanınmıştır.

“Olumsuz etki”, bir kişinin üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan bir tedbir anlamına gelmektedir. Mesela para ödeme ile ceza yükümlülüğü gibi tedbirler, olumsuz etki eden tedbirleri kapsamaktadır.³⁰⁸

Bir kişinin dinlenilme hakkına başvurabilmesi için bir bireysel tedbirin sadece ona yönelmesi yetmez ayrıca bu kişinin haklarını veya çıkarlarını olumsuz şekilde etkilemesi de gerekmektedir.³⁰⁹ Fakat usule ilişkin bu haktan sadece tedbirlere yönelen kişiler değil üçüncü kişiler de yararlanabilir. Ancak bu husus sadece bu tedbirin onların haklarını veya çıkarlarını olumsuz şekilde etkileyeceği durumlarda söz konusudur.³¹⁰

Dosyaya erişme hakkı Şart'ın farklı dil versiyonlarında farklı formülasyonlar şeklinde belirtilmiştir. Bazı Şart'ın dil versiyonlarında “his or her file” (dosyasına) ifadesi kullanılmıştır. Fakat diğer dil versiyonlarında mesela Almanca “zu den sie betreffenden Akten”³¹¹ ve Fransızca “a dossier qui la concerne”³¹² olarak eğer bu

³⁰⁶ Bkz. Case T-167/94 Nölle, para. 76.

³⁰⁷ Kanska, s. 309.

³⁰⁸ Commission Decision C (2008) 926 final of 11 March 2008; Commission Decision C(2006) 5700 final of 29 November 2006; Commission Decision 2003/6/EC of 13 December 2000.

³⁰⁹ Kanska, s. 316.

³¹⁰ Kamila Milecka, “The Right to Good Administration in the light of Article 41 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union”, **Contemporary Legal and Economic Issues III**, 2011, s. 47.

³¹¹ Almanca versiyonu için bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>, (erişim tarihi 18.09.2014).

³¹² Fransızca versiyonu için bkz.

dosyalar onlarla ilgiliyse kişilerin dosyalara erişim hakkına sahip olduğu şeklinde öngörülmüştür. Eğer dinlenilme hakkı sadece idari usul taraflarına tanınırsa-çünkü o dosya onların (tarafların) dosyasıdır- bir dosyanın üçüncü kişiler tarafından onlarla ilgili olup olmadığının öğrenilmesi zordur. Bu hakkın, sadece idari usul taraflarına mı yoksa üçüncü kişilere de mi tanınan bir hak olup olmadığı daha ayrıntılı bir şekilde dosyaya erişim hakkı “İyi Yönetim Hakkı’nın Kapsamı” bölümünde incelenecektir.

İyi yönetim hakkının diğer bir unsuru olarak yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğü, kararın yöneldiği kişiye ilişkindir. Böylece Şart’ın bütün dil versiyonlarında aynı şekilde ifade edilmesi nedeniyle bu unsur ile ilgili tartışmalara fırsat verilmemiştir.

Tazminat hakkına ilişkin bu hak, AB kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerinin ifası sırasında neden oldukları her türlü zararlara uğrayan kişilere tanınmıştır.³¹³

ABTHŞ’nin 41. maddesinde 4. fıkrasında yazışma hakkı “*Herkes, Birliğin kurumlarına, Antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biriyle yazabilir ve kendisi aynı dilde cevap verilmelidir*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu hakkın içeriğine dayanarak vurgulamamız gerekir ki, bu fıkra “herkes” kelimesini içerip ve bu hak AB kurumlarıyla temasta bulunan her kişiye tanınmasına rağmen ABTHŞ’nin 52. maddesinin 2. fıkrasına baktığımız zaman yazışma hakkı, herkese tanınan bir hak değildir. Çünkü ABTHŞ’nin 52. maddesinin 2. fıkrasına göre “*Antlaşmalar’da düzenlenip bu Şart’ta tanınan hakların kullanılması, söz konusu Antlaşmalar’da hükme bağlanan koşul ve sınırlar dahilinde gerçekleşir*”³¹⁴. Böylece bu hakkın sadece AB vatandaşlarına tanınan bir hak olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu hak (yazışma hakkı) ABİA’nın 24. maddesinin 4. paragrafına³¹⁵ dayanan bir haktır ve bu maddede yazışma hakkı “*Her Birlik vatandaşı, Avrupa Birliği Antlaşması’nın 55. maddesinin 1. fıkrasında belirlenen dillerden birinden işbu maddede veya söz konusu Antlaşma’nın 13. maddesinde*

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>, (erişim tarihi 18.09.2014)

³¹³ Milecka, s. 48.

³¹⁴ ABTHŞ’nin 52(2). maddesi, (2012/C 326/02).

³¹⁵ ABİA’nın 24. maddesinin 4. paragrafı. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

belirlenen her organ veya kuruma yazılı olarak başvurulabilir ve aynı dilde cevap alabilir” şeklinde düzenlenmiştir.

Sonuç olarak bu iki maddeye (ABTHŞ’nin 52(2) ve ABİA’nın 24(4)) dayanarak bu hakkın sadece AB vatandaşlarına tanınmış (yönetilen) bir hak olduğu tespit edilebilir.

AB üyesi devletler, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarıyla olan ilişkilerinde ABTHŞ’nin 41. maddesine dayanarak iyi yönetim hakkına başvuramazlar çünkü bu madde sadece kişiler ile AB arasındaki ilişkilere yöneliktir.³¹⁶

2. Konu Bakımından Uygulama Alanı

AB Hukuku kapsamında, yasama ve idari kuvvetler arasında belli bir ayırım bulunmadığından, iyi yönetim söz konusu olduğunda idari bir faaliyetin gerçekleştiği kurum dikkate alınmaksızın her zaman idari faaliyet göz önünde bulundurulur. Başka bir ifadeyle kurumun niteliği yerine işlemin niteliği daha büyük bir önem taşımaktadır. Böylece, ABTHŞ’nin 41. maddesinin 3. ve 4. fıkraları geniş bir uygulama alanına sahiptir. Çünkü bu düzenlemeler sadece idari işlemler değil AB’nin bütün faaliyetleri için geçerlidir. Bundan dolayı 41. maddede bunların yer alması ilk bakışta pek mantıklı gözükmebilir.

ABTHŞ’nin 41. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “kendisiyle ilgili işlerin” ifadesi, bu fıkranın uygulama alanını ya da kapsamını belirtmek için kullanılmıştır. ABTHŞ’nin 41. maddesi kapsamında kendisiyle ilgili işlerin ifadesinin kullanımı daha geniş bir uygulama alanına sahip olan 3. ve 4. fıkralarından ayrılarak iyi yönetim hakkını sadece bireysel olaylara doğru sınırlamaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi “kendisiyle ilgili işlerin” ifadesi bu hakkın uygulama alanından üçüncü kişilerin çıkarlarını çıkarması bu düzenlemenin amacına ve ruhuna aykırıdır ve aynı zamanda AB Mahkemelerinin içtihatlarıyla aynı yönde de değildir.³¹⁷ Çünkü *Nölle davasında* Adalet Divanı, “*bir bağımsız ithalatçının üçüncü taraf olarak olayda kendi çıkarının*

³¹⁶ Ayrıca bkz. Ralf Bauer, **Das Recht auf eine gute Verwaltung im Europäischen Gemeinschaftsrecht**, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2002, ss. 141, 109-110.

³¹⁷ Kanska, s. 310.

bulunduğunu çok başarılı bir şekilde ispat ettiğinden” dolayı olayda özen yükümlülüğünün (duty of care) temel nokta yani dayanak noktası olduğunu doğrulamıştı.³¹⁸ Yani, bu hükmün uygulama alanının sadece olayın taraflarıyla sınırlandırılması pek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz olayda olduğu gibi bir olay sadece olayla doğrudan ilişkili olan tarafların çıkarlarını etkileyebilir, ayrıca üçüncü kişilerin çıkarlarını da etkileyebilir.

“Kendisiyle ilgili işleri” kavramının dar bir yorumu da delege (devredilen) tasarrufları (tedbiri)³¹⁹ 41. maddesinin uygulama alanının dışında bırakacaktı.

İlk bakışta, genel bir tedbirin ve yasama karakterine sahip olmayan genel tedbirlerin de “kendisiyle ilgili işi” olarak sınıflandırılması mümkün olmayabilir.

Böylece, 41. maddenin uygulama alanının sadece bireysel kararlar yönünde daraltılması ABAD’nın içtihadına ters yönde düşmektedir.

Nölle kararında, ABAD iyi yönetime ilişkin Birlik ilkesinin kişilerin hakları ve çıkarlarını etkileyen genel kararların çıkarılmasına ilişkin usullere de uygulanmasını net bir şekilde belirtmişti.

Ziller’in “*iyi yönetimle ilgili olan ABTHŞ’nin 41. maddesinin kural koyma (rule making) usullerinde Komisyon’un danışma usulleri de dahil olmak üzere uygulanmasını hiçbir şey engelleyemez*” ifadesinin, ABAD’ın, daha önce belirlenen kararları ile aynı yönde olduğunu söyleyebiliriz.³²⁰

ABTHŞ’nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendinin uygulama alanını sadece idari kararlarla sınırlandırması ABAD’nın içtihadına ve ABİA’nın 296. maddesine ters düşmektedir. Çünkü bu maddenin 2. fıkrası, gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün AB hukukunun bütün yasal düzenlemelerine yönelik bir yükümlülük olduğunu öngörmektedir.³²¹ Fakat böyle bir görüş ABAD’nın iyi yönetime ilke olarak başvurduğu dönem boyunca iyi yönetim ilkesinin, Birliğin genel ilkesi olarak genel kararları kapsayan bir ilke olduğunu belirtmişti.

³¹⁸ Bkz. Case T-167/94 Nölle, para. 76.

³¹⁹ Devredilen yetkiler ile ilgili bkz. Jürgen Schwarze, “European Administrative Law in the Light of the Treaty of Lisbon”, European Public Law, Cilt:18, Sayı:2, 2012, ss. 294-296.

³²⁰ Jacques Ziller, “Is a Law of Administrative Procedure for the Union Institutions Necessary?”, **Rivista italiana di diritto pubblico comunitario**, Sayı:3-4, 2011, s. 718.

³²¹ Bkz. Case C-221/09 AJD Tuna Ltd v Direttur tal-Agrikoltura u s-Sajd [2011] ECR I-1655.

Yukarıda açıklana hususlar değerlendirildiğinde iyi yönetim hakkı AB hukukunun genel bir ilkesi anlamına geldiğinden sadece bireysel olaylarda alınan kararlara yönelik bir ilke olmadığını söyleyebiliriz.

ABAD devamlı bir şekilde iyi yönetime ilişkin Birlik ilkesini kişiler tarafından iptal edilmesi amacıyla başlatılan bir işlemin kapsamında yasama niteliğinde olmayan hukuki düzenlemelerin meşruluğunun değerlendirilmesinde kriter olarak uygulamıştır.³²²

Aynı şekilde uluslararası antlaşmalar başka bir örnek olarak gösterilebilir. Bu antlaşmaların uygulanması iyi yönetim ilkesi bakımından yorumlanmıştır.³²³ Zira burada “kendisiyle ilgili bir iş” değil genel nitelikli belgeler söz konusudur. Böyle bir tutum AB mahkemeleri tarafından *Alliance for Natural Health* davasında³²⁴ da alınmıştır.

Monsanto davasında da Mahkeme bir tüzüğün ekinde³²⁵ bir aktif maddenin içeriğine dair bir Komisyon kararını denetlerken “böyle bir kararın Komisyon tarafından sağlık yönetim ilkesine ve özen yükümlülüğü ilkesine uygun bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini” belirtmişti.³²⁶ Böylece yasa koyucudan Komisyon’a delege edilen bir yetkinin komitoloji prosedürünün uygulanmasıyla gerçekleşmesi gerekiyordu.³²⁷

³²² Bkz. Case T-211/02 Tideland Signal Limited v Commission [2002] ECR II-3871; Case C-154/04 and C-155/04 Alliance for Natural Health [2005] ECR I-6451.

³²³ Opinion of Savcı Trstenjak in Case C-204/07 P C.A.S. SpA v. Commission [2008] ECR I-6135, para. 146; Joined Cases T-186/97, T-187/97, T-190/97 to T-192/97, T-210/97, T-211/97, T-216/97, T-217/97, T-218/97, T-279/97, T-280/97, T-293/97 and T-147/99 Kaufring e.a. v. Commission [2001] ECR II-1337, para. 257.

³²⁴ Bu davada Savcı Geelhoud inter alia sağlık ilkesinin çiğinenmesi gerekçesiyle Komisyon Tüzüğüne iptal edilmesini istemiştir. (Joined Case C-154/04 and C-155/04 Alliance for Natural Health [2005] ECR I-6451, Opinion AG Geelhoud, para. 111). Fakat Mahkeme, Savcının görüşünü takip etmemesine rağmen yine de Tüzüğün meşruluğunu bu ilkenin kriterlerine göre denetlemişti (Joined Case C-154/04 and C-155/04 Alliance for Natural Health [2005] ECR I-6451, Opinion AG Geelhoud, para. 111 (Joined Case C-154/04 and C-155/04 Alliance, para. 82).

³²⁵ Regulation No.1331/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 Decembre 2008 establishing a common authorization procedure for food additives, food enzymes and food flavouring. OJ [2008] L 354/1.

Bkz. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2008.354.01.0001.01.ENG, (erişim tarihi 07.03.2015).

³²⁶ Bkz. Case C-248/99 P France v Monsanto and Commission [2002] ECR I-1, paras. 91-93.

³²⁷ Comitology (Komitoloji) bir dizi prosedürler ifade ederek AB üyesi devletleri bu tür prosedürler aracılığıyla Komisyonu’nun AB Hukuku’nu nasıl uyguladığını kontrol etmektedir. Bkz. <http://ec.europa.eu/transparency/regcomitology/index.cfm?do=implementing.home>.

Buna karşın dinlenilme hakkı ile ilgili yani ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasını a. bendine ilişkin düzenlemelerin sadece bireysel tedbirlere yönelik uygulanması gerektiği belirtilmiştir.³²⁸

Hatta ATAD, Birliğin geniş takdir yetkilerine sahip olduğu alanlardaki hukuki düzenlemelerin kabul edilmesi sırasında *“özellikle idari usullerde Topluluğun hukuk düzeni tarafından teminat altına alınan haklara saygı göstermesinin daha da büyük bir öneme sahip”* olduğunu değerlendirmiştir.³²⁹

Yukarıda bahsettiğimiz olayların Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önceki döneme ait olduklarını vurgulamamız gerekir. Buna rağmen ATAD'ın, iyi yönetime ilke olarak başvururken, ABTHŞ'nin 41. maddesinin konu bakımından uygulama alanına ilişkin tutumu, Lizbon Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra da değişmemiştir, sadece ilke kavramın yerine hak kavramına başvurmaya başlamıştır.³³⁰

ABTHŞ'nin 41. maddesinin konu bakımından uygulama alanı ile Avrupa İyi Yönetim Kodu'nu kıyaslarken kodun konu bakımından uygulama alanının daha geniş terimler içerdiği³³¹ ve kamuyla kurumlar arasındaki “bütün ilişkilerde” uygulandığı sonucuna varabiliriz.

ABTHŞ'nin 41. maddesi sadece bireysel olaylarla sınırlıyken (örnek; dinlenilme hakkı), Kod'un bütün kurumların ve bu kurumlara bağlı idarelerin davranışlarını ve bu kurumlar ile kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kod olarak tasarlandığını söyleyebiliriz³³²

Yukarıda görüldüğü gibi, ABTHŞ'nin 41. maddesinin konu bakımından uygulama alanına ilişkin farklı tutumlar söz konusudur fakat bunların en önemlisi ve en ağırlıklı olanının ABAD'ın tutumunun olduğu sonucuna varılabilir. ABAD'a göre ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrası (Tarafsız ve Adil Davranılma Hakkı ve Makul Süre İçerisinde İşlem Hakkı), 2. fıkrasının c. bendi (Kararların Gerekçelerini Belirtme

³²⁸ Bkz. Case C-221/09 AJD Tuna Ltd.

³²⁹ Bkz. Case T-167/94 Nölle, para 73.

³³⁰ Bkz. Case C-221/09 AJD Tuna Ltd, paras. 56-60.

³³¹ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun konu bakımından uygulama alanına ilişkin.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

³³² AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 3(1). maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

Yükümlülüğü), 3. fıkrası (Tazminat İsteme Hakkı) ve 4. fıkrası (Dil Garantisi) genel nitelikli kararlara (işlemlere) yöneliktir; fakat 41. maddesinin 2. fıkrasının a. Bendi (Dinlenilme Hakkı) genel nitelikli kararlara değil, sadece bireysel idari işlemlere yöneliktir.

3. Kurumsal Uygulama Alanı

Kurumsal uygulama alanına ilişkin olarak ABTHŞ'nin 41. maddesi hükümlerinin uygulanmasında AB kurum, organ, ofis ve ajansları sorumludur.

ABA'nın 13. maddesinde³³³ bütün AB kurumları sayılmış bulunmaktadır. Buna ilişkin ABTHŞ ile ilgili Açıklamalarda³³⁴ ABTHŞ'nin 41. maddesinde belirtilen organlar, ofisler ve ajanslar gibi birimlerin Antlaşmalar ve ikincil mevzuata uygun olarak kurulacağı belirtilmektedir.

Buna karşılık 41. maddenin 3. fıkrasında belirtilen “zararın tazmin edilmesi hakkı” ve 4. fıkrasında yer alan “yazışma hakkı”na ilişkin düzenlemeler, maddenin diğer hükümleri ile karşılaştırıldığında daha farklı ve sınırlı olarak görülebilir. Çünkü bu maddenin 3. ve 4. fıkrasındaki hükümler sadece “Birliğin kurumları ve memurlarına” yöneliktir.³³⁵

ABTHŞ'nin 51. maddesine göre Şart, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları ile Birlik hukukunu uyguladıkları takdirde üye devletler için geçerlidir.³³⁶

Burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Acaba ABTHŞ'nin 41. maddesinde Birlik kurum, organ, ofis ve ajansları ifadesi yer almasına rağmen bu maddedeki

³³³ ABA'nın 13. maddesinin 1. fıkrasına göre, Birliğin kurumları şunlardır: *Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Konsey, Avrupa Komisyonu “Komisyon”, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası, Sayıştay.*

Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

³³⁴ Explanations relating to the Charter were initially provided by the Presidium of the Convention which drew up the Charter. Bkz. **OJ C** 303, 14.12.2007, ss. 17-35.

³³⁵ ABİA'nın 340. maddesinin 2. fıkrası, ABTHŞ'nin 41(3). maddesine benzer bir üslup içermektedir. “*Birlik, kurumlarının veya memurlarının görevlerini yerine getirirken neden oldukları zararları, üye devletlerin hukuklarında ortak olan genel ilkelere göre tazmin eder*”.

Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

³³⁶ ABTHŞ'nin 52 (1). maddesi, (2012/C 326/02).

düzenlemeler AB Hukuku'nu uyguladıkları durumlarda AB üyesi devletlerin kurumlarına yönelik midir?

Bu soruyla ilgili doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar, ABHTŞ'nin 51. maddesinin 1. fıkrasının yatay bir özelliğe sahip olduğunu ve böylece Şart'ın bütün hükümlere yönelik olduğunu ABTHŞ'nin 51. maddesinin bütün hükümler için geçerli olduğunu iddia etmektedir. Bundan, ABTHŞ'nin 41. maddesinde AB üyesi devletlerin kurum ve kuruluşları ifadesi yer almamasına rağmen yine de AB Hukuku'nu uyguladıkları durumlarda üye devletlerin kurum ve organlarının 41. maddesindeki düzenlemelere muhatabı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.³³⁷

Fakat bazı yazarlar ABTHŞ'nin 41. maddesinin bu sorunu net bir şekilde düzenlemediğinden AB üyesi devletlerin AB Hukuku'nu uyguladıkları durumlarda iyi yönetim hakkını göz önüne alma bakımından sorumlu olmadıkları iddiasını savunmaktadırlar.³³⁸

Böylece doktrinde konuya ilişkin farklı görüşler bulunduğundan ABAD'ın içtihatlarına bakılması gerekmektedir.

Mellor davasında,³³⁹ *Savcı Kokkot* davaya ilişkin görüşünde³⁴⁰ “ABTHŞ'nin 41. maddesinin kapsamlı içeriğinden ve ATA'nın 253. maddesinden kaynaklanan gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün sadece Topluluk kurumlarına yönelik bir yükümlülük olduğunu” belirtmiştir. Bu durumda böyle bir yükümlülüğün AB Hukuku'nun uygulandığı durumlarda AB üyesi devletlerin kurumlarına da kolay ve hiç tartışmasız bir şekilde yüklenemeyeceğini vurgulamıştır.

Fakat aynı savcının diğer bir görüşünde bu konuyla ilgili tutumunu değiştirmesi şaşırtıcı bir husustur.

Commission v. Spain davasında Savcı Kokkot davaya ilişkin görüşünde ABHTŞ'nin 41. maddesi gereğince kamu otoritelerinin “kendi sorumluluklarını iyi yönetim ilkesine uygun olarak makul bir süre içerisinde gerçekleştirmeleri ve aynı

³³⁷ Bauer, s. 142; Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

³³⁸ Milecka, ss. 48-49.

³³⁹ Bkz. Case C-75/08 Mellor v. Secretary of State for Communities and Local Government [2009] ECR I-3799.

³⁴⁰ Opinion of AG Kokott in Case C-75/08 Mellor, para. 25.

şekilde bu ilkeye saygı göstererek (dikkate alarak) Topluluk Hukuku’nu uyguladıklarında Topluluk üyesi devletlerin de kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği” şeklinde beyanda bulunmuştur.³⁴¹

Böyle bir yorum, sadece AB mahkemelerinin Lizbon Antlaşması’ndan önceki içtihadıyla aynı yönde değil, ayrıca bazı ulusal hâkimlerin kendi devletlerinin hukuk düzenlerinde ABTHŞ’nin 41. maddesini uygulamak için hazır olduklarını bildirmeleri gerçeğiyle de uyumludur.³⁴² Böylece artık bazı üye devletlerde bu maddenin doğrudan hukuki sonuçlar doğuracağına açıklandığı görülmektedir.³⁴³

ABTHŞ’nin 51. maddesinin içeriğinin ve formülasyonunun eksikliğine ilişkin farklı görüşler ve tartışmaların olmasına rağmen yine de belirsizliğe ilişkin bu iddiaların AB Hukuku’nu uyguladıkları durumlarda temel hakların korunması da dahil olmak üzere Şart’ın ulusal otoritelere yönelik uygulanmalarına engel olmadığı görülmektedir.³⁴⁴ Aynı şekilde burada AB Hukuku’nun uygulanması kapsamında temel haklara saygı göstermek için bağımsız bir yükümlülüğün olduğu görülmektedir.

³⁴¹ Opinion of AG Kokott in Case C-392/08 Commission v. Spain [2010] ECR I-2537, para. 16.

³⁴² Bkz. Case C-482/10 Cicala [2011] ECR I-14139, para.11. Bu olayda, önkararı açıklayan ulusal hakim, ABİA’nın 296. maddesinin 2. fıkrası ve ABTHŞ’nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendinden kaynaklanan gerekçeleri berlitme yükümlülüğünün, AB Hukuku’nu uyguladığında ya da onun idari mevzuatı kapsamında hareket ettiğinde İtalyan İdaresine de uygulandığının göz önünde tutulmasını belirtmişti.

³⁴³ Bkz. Romanya Yüksek Mahkemesi’nin 20 Mayıs 2010 tarihli 2668 Sayılı Kararı ve 21 Ocak 2011 tarihli 118 Sayılı Kararı. Bu kararlarda Mahkeme Romanya Anayasası’nın 20.maddesini göz önünde alarak iyi yönetim hakkının ABTHŞ’nda tasarlandığı gibi ve bu Şart’ta yer aldığından dolayı ulusal hukuk düzeyinde doğrudan uygulanacağını belirtmiştir. Bkz.

<http://www.scj.ro/en/1093/Jurisprudence-details?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=57128>. Romanya Anayasası’nın 20. maddesi “*Vatandaşların hakları ve özgürlükleri ile ilgili anayasal hükümler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine ve Romanya’nın tarafı olduğu antlaşma ve konvansiyonlara uygun olarak yorumlanacak ve uygulanacaktır*” hükmünü içermektedir

Bkz. http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=2#t2c1s0sba20; ABTHŞ’nin 41.maddesine Hollanda ve Macaristan Mahkemeleri tarafından doğrudan etki verildiğini bildirilmiştir. Bkz. Newsletter ACA Europe, No. 27, April 2012, General Report on the Implementation of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Seminar in The Hague on 24 Nov. 2011), s. 21. Bkz. <http://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars/396-seminar-in-the-hague-on-24-november-2011>, (erişim tarihi 15.04.2015).

³⁴⁴ Xavier Groussot and Laurent Pech, “Fundamental Rights Protection in the EU post Lisbon Treaty”, **Fondation Robert Schuman, European Issue no.173**, 2010, s. 6.

AB Hukuku ile ulusal hukuk arasındaki ilişki konusunda bu hükmün yorumunun geliştirilmesine ilişkin son adım *Akerberg davası*ndaki³⁴⁵ ABAD'ın kararında ortaya çıkmıştır.

İlk olarak mahkeme ABTHŞ'nin 51. maddesinin 1. fıkrasının geniş yorumunu desteklemişti. Bu yorum mahkeme görüşüne ya da tutumuna göre bu maddenin uygulama alanıyla ilgili mahkemelerin içtihadını doğrulamaktadır. Bu içtihada göre üye devletlerin hareketlerinin AB hukuk düzeni tarafından teminat ya da garanti altına alınan temel haklardan çıkan gereksinimlere uygun olmaları gerekmektedir.³⁴⁶

Bundan sonra mahkeme, AB Hukuk düzeninde garanti altına alınan temel hakların AB Hukuku tarafından düzenlenen bütün durumlarda uygulanması gerektiğini bildirmişti. Böylece eğer ulusal mevzuat AB Hukuku'nun uygulama alanının kapsamındaysa o zaman bu mevzuat ABTHŞ tarafından korunan haklar³⁴⁷ dahil olmak üzere AB Hukuku'nun garanti altına alınan temel haklara uygun olması gerekmektedir.³⁴⁸

*Akerberg davası*ndaki sonuçları göz önünde tutarak yani onları temel alarak, ulusal tedbirler AB Hukuku'nun uygulama alanının kapsamı altına alındığında ABTHŞ'nin hükümleri AB'ye üye devletlere uygulanabilir. Böylece bu hususun, aynı Şart'ın içeriğinde yer alan iyi yönetim hakkı için de geçerli olduğu sonucuna varabiliriz.

³⁴⁵ Bkz. Case C-617/10 Åklageren v. Hans Åkerberg Fransson, [2013] ECR- not yet published.

³⁴⁶ Bkz. Case C-617/10 Åklageren, para. 18.

³⁴⁷ Bkz. Case C-617/10 Åklageren, para. 21.

³⁴⁸ Bkz. Case C-617/10 Åklageren, para. 19.

D. İyi Yönetim Hakkı'nın Kapsamı

1. Tarafsız ve Adil Davranılma Hakkı

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrasına göre herkes, kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından, tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesi hakkına sahiptir.³⁴⁹

Bu hüküm idari prosedürlerin, 1. kalitesini, 2. idare ile kişiler arası ilişkilerini ve 3. kişilerin idareye güvenmelerini sağlamasını doğrudan etkileyen özelliklerini belirtmektedir.³⁵⁰

Bu özellikler (tarafsızlık, güvenilirlik, makul bir süre içinde hareket etmek) aynı zamanda mahkeme prosedürleri için de önemlidir ve bunların AİHS'in 6. maddesinde belirtilmesinin sebeplerinden biridir.

AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının tarafsızlığı, kendi içinde bu kurumların eylemlerini karakterize eden çok önemli bir özelliktir. Tarafsızlık, hukukun gerçek anlamda teşekkül etmesini sağlar ve böylece demokratik toplumlarda kamu otoritelerinin bağımsız olmaları gerektiğine karşı (doğru) inancın derinleştirilmesi ve sağlamlaştırılmasını sağlar. Kamu otoritelerinin tarafsız bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmesi için iç ve dış baskılardan, çıkar ve taraflı olmaktan uzak olmalıdır.³⁵¹

Mäenpää'ya göre tarafsızlık, objektif olma yükümlülüğü ile yakından ilişkilidir: idare bünyesi objektif ve sübjektif unsurlar dışındaki hedefler memurun davranışlarını etkilememeli ve idare tarafından alınan veya çıkarılan kararlar kişilerin düşüncelerinden, ulusal çıkarlardan ve siyasi baskılardan etkilenmemelidir.³⁵²

³⁴⁹ ABTHŞ'nin 41(1). maddesi, (2012/C 326/02).

³⁵⁰ Milecka, s. 49.

³⁵¹ AİHM'nin Kararı A 53, Piersack v Belgium, 1 Ekim 1982; AİHM'nin Kararı A 80, Campbell and Fell v The United Kingdom, 28 Haziran 1984.

³⁵² Paivi Leino- Sandberg, "Enforcing Citizens' Right to Good Administration: Time for Action", **Law of Administrative Procedure of the European Union**, European Added Value Assessment 1/2012, Brussels, 2012, s. I-12. Bkz.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure_/EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (erişim tarihi 13.05.2015).

Ancak organın faaliyetinde taraflılık veya kendi çıkarı ortaya çıkarsa bu kurumun tarafsızlığından bahsetmek çok zordur. Yukarda belirttiğimiz gibi tarafsızlık şüphesi memurun taraflardan biriyle kişisel, finansal, ulusal veya ailevi bağının olmasıyla ortaya çıkar. Bu şüpheden kaçınmak amacıyla memurun, prosedürlerin gelişimini etkilemeyecek şekilde prosedürlerden uzaklaştırılması gerekmektedir.

Genel olarak tarafsızlık, ABTHŞ'nin 21. maddesinde³⁵³ öngörüldüğü gibi "ayrımcılık yapmama"³⁵⁴ anlamına gelmektedir fakat bunun (ayrımcılık) farklı bir kavram olduğunu belirtmemiz gerekir.

Taraflardan birine karşı pozitif veya negatif tavır almak veya birinin tarafını tutmak veya birine ayrımcılık yapmak tarafsız olan bir organın yapacağı iş değildir.

Prosedürün taraflarına karşı pozitif veya negatif tavırların alınması sırasıyla taraflardan birine ayrımcılık yapılması diğer tarafın da lehine veya aleyhine bir durumun oluşması bir kurumun tarafsızlığının fonksiyonunda yer alması uygun değildir.

AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının tarafsız bir şekilde çalışması hedefi (işleyişi), mevzuatın bu kurumlara ve organlara idari takdir yetkisini uygulama imkânını verdiği (tanıdığı) durumlarda önemli bir rol oynar.

Technische Universität München davasında³⁵⁵ olduğu gibi, Topluluğa ithal edilen bilimsel bir aracın gümrükten muaf tutulmasına ilişkin bir ön karar çıkarılması istenildiğinde ATAD, şöyle açıklamıştır:

"Topluluğun kurumlarının [...] takdir yetkilerine sahip olduğu alanlarda, özellikle idari usullerde Topluluğun hukuk düzeni tarafından teminat altına alınan haklara saygı göstermeleri daha da büyük öneme sahiptir. Bu garantiler, yetkili kurumun olayın alakalı delillerini dikkatli ve tarafsız bir şekilde incelemesini, ilgili kişinin bakış açısını ve düşüncelerini ifade etme hakkını (dinlenilme hakkı) ve uygun bir şekilde gerekçelendirilen bir karar alma hakkını garanti eder. Mahkeme sadece bu şekilde takdir

³⁵³ ABTHŞ'nin 21. maddesine göre, "cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır", (2012/C 326/02).

³⁵⁴ Ponce, 2005, s. 567.

³⁵⁵ Bkz. Case C-269/90 TU München v Hauptzollamt München-Mitte [1991] ECR I-5469.

*yetkisinin uygulanmasının dayandığı yasal ve olgusal öğelerin mevcut olduğunu denetleyebilir”.*³⁵⁶

Tarafsızlık talebi veya gereksinimi Roma Hukuku’ndan kaynaklanan *nemo iudex in causa sua* (hiç kimse kendi davasında yargıç olmamalı) temel ilkesine dayanır.³⁵⁷

Yani bu ilke otoritelerin olayı objektif ve tarafsız bir şekilde incelemesi sorumluluğu anlamına gelmektedir ve aynı zamanda bireysel bir olay ile ilgili bütün yönleri dikkatli ve tarafsız bir şekilde incelemesi ve değerlendirmesini gerektir.³⁵⁸

Böylece organ, olayda sunulan bütün delilleri ve kanıtların tarafların lehine veya aleyhine olup olmadıklarına bakmaksızın değerlendirmelidir.³⁵⁹

Aynı şekilde 41. maddenin 1. fıkrası Birlik kurum, organ, ofis ve ajansları olayları adil bir şekilde görmelerini (işlemeleri) talep eder.

Birlik kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından olayın adil bir şekilde çözülmesi için gereksinim kuşkusuz çok geniş bir formülasyondur ve aynı zamanda prosedürü gerçekleşen otoritelerin yerine getirmeleri gereken çok sayıda ek talepler de içermektedir. Yani adil uygulama (muamele, davranış) tanımının yapılması zordur.

ABAD, kişilerin meşru çıkarlarının korunmasını öngören ve bağımsız kararların öneminin artmasına (iyileştirmesine) katkı sağlayan, “gereken yönetim için görev” in geniş bir kavramı olduğunu belirterek adil yargılama kavramını bu konseptin (gereken yönetim için yükümlülüğün) kapsamında değerlendirmiştir. Buradaki asıl nokta, özen yükümlülüğü ilkesi ve sağlam yönetim ilkesi bağlamındadır. Sırasıyla karar alma sürecinde (anında) nihai sonuca etkili olabilen³⁶⁰ ve tarafların lehine veya aleyhine olup olmadığına bakılmaksızın³⁶¹ mevcut olan bütün yasal ve gerçek olguları göz önünde bulundurulması idarenin karar alma yükümlülüğündedir.

³⁵⁶ Case C-269/90 TU München, para. 14.

³⁵⁷ Kanska, s. 313.

³⁵⁸ Bkz. Case T-286/09 Intel Corp. v Commission [2014] ECR not yet published, para. 359.

³⁵⁹ Bkz. Case C-255/90 P Burban; Case 222/86 Unectef.

³⁶⁰ Bkz. Case T-73/95 Establecimientos Isidoro M. Oliveira SA v Commission of the EC [1997] ECR II-381, para. 32.

³⁶¹ Milecka, s. 50.

Kamusal makam, olayı incelerken veya karar alırken sadece konuyla (olayla) ilgili topladığı delillerle (kanıtlarla) sınırlı kalmamalıdır, o kararın içeriğine etki edebilecek tüm bilgileri toplamalı ve incelemelidir.

Olayda bulunan olguların ya da bilgiler dışında diğer delillerin ve bilgilerin toplanmasının gerekliliğini, olayı işleyen kurumun değerlendirmesi gerekmektedir ve bu kurumun tam ve inandırıcı delilleri toplaması için gerekli adımların atılması gerekmektedir.³⁶²

ABAD'a göre kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından, adil bir şekilde görülmesi hakkı, yani her kişinin kurumda gerçekleşen prosedüre kişisel (şahsi) olarak katılması³⁶³ için imkân sağlanması ve kurumun bu kişi ile ilgili topladığı olgular ya da deliller hakkında kendi görüşünü açıklamasına izin vermesi gerektiği anlamına gelmektedir.³⁶⁴

AIHM'nin içtihadında olayların adil bir şekilde işlenmesi yükümlülüğü, gerekçeli karar çıkarma yükümlülüğü³⁶⁵ ve tarafların kendi görüşlerini açıklama imkânı (gibi) olarak tanımlamıştır.³⁶⁶

İyi Yönetim Kodu'nda da tarafsızlık, keyfiliğin ve iltimasın karşıtı olarak ele alınmıştır. İyi Yönetim Kodu'nun 8. maddesinde, memurların tarafsız ve bağımsız hareket etmeleri gerekliliği belirtildikten sonra, memurların kişilere zarar verecek her türlü keyfi davranıştan çekinmeleri gerektiği, memurların davranışlarının hiçbir zaman kişisel vb. yarar veya politik baskılar gibi sebeplerle gerçekleşmemesi ve memurun hiçbir zaman kendisinin veya ailesinin ekonomik çıkarını ilgilendiren bir karara katılamayacağı hususları belirtilmektedir. Yine İyi Yönetim Kodu'nun 10. maddesinde, memurların tutarlı davranışları ve bilgilendirmeleri gerekliliği düzenlenmektedir.³⁶⁷

³⁶² Bkz. Case T-81/95 Interhotel; Case T-231/97 NEC and Brown v. Commission [1999] ECR II-2403.

³⁶³ Bkz. Case 98/79, Opinion of AG Capatorti, s. 726.

³⁶⁴ Bkz. Case C-234/84 Belgium v Commission [1986] ECR 2263, para. 27.

³⁶⁵ AIHM'nin Kararı A 288, Van de Hurk v Hollanda, 19 Nisan 1994.

³⁶⁶ AIHM'nin Kararı A 274, Dombo Beheer B.V Hollanda, 27 Ekim 1993.

³⁶⁷ Şimşek, s. 101.

2. Makul Süre İçerisinde İşlem Hakkı

Aynı şekilde ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrasında makul bir süre içerisinde işlemlerin yapılması yükümlülüğü öngörülmüştür yani AB kurum, organ, ofis ve ajansları tüm idari prosedürlerde gecikme ve yavaşlıktan kaçınmalıdırlar.

Olayın hızlı ve geciktirilmeden işlendiği durumlarda makul süreye uyulmuş olur³⁶⁸ ve burada, Savcı *Jacobs*'un “*Yavaş yönetim kötü yönetimdir*” diye belirttiği durum ortaya çıkmamış olur.³⁶⁹

Şüphesiz ki olayların hızlı bir şekilde sonuçlandırılması, sırasıyla prosedürlerin aşırı uzatılmasından kaçınılması iyi yönetimin en önemli unsurlarından biridir³⁷⁰ ve bu konuda ilk önce olayların gereksiz ve gerekçesiz gecikmelerden kaçınılması ve etlikli bir şekilde olayların işlenmesi ve sonuçlanması taraflar için çok önemlidir.³⁷¹

Bu kavram aynı zamanda ABİA'nın 265. maddesinde de yansıtılmıştır. Bu madde taraflara, karar almada yasa dışı ve aşırı gecikmelere karşı şikayet etmeyi garanti eder³⁷² ve bu maddeyle uyumlu olarak ATAD, Komisyon'un devlet yardımlarının belirtilmesi veya ilan edilmesi amacıyla harekete geçmesi için azami olan makul sürenin iki ay olduğunu belirtmiştir.³⁷³

Doğal olarak bir prosedürün ne kadar sürmesi gerektiği ve “makul” değerlendirilecek uzama süresinin ne kadar olacağının belirlenmesi imkânsızdır. Bundan dolayı AB idaresinin bu yükümlülüğe uygun olarak hareket etmesi zorunlu olduğundan makul süreye uyma hususları ve makul süre içinde hareket etmemelerinden dolayı ortaya çıkan olumsuz sonuçların değerlendirilmesi ve karara bağlanması amacıyla mahkemelere çok sık başvurulmuştur.³⁷⁴

³⁶⁸ Milecka, s. 50.

³⁶⁹ Opinion of Advocate General Jacobs in Case C-270/99 P, Z, para 40. Savcı söz konusu olayda ABTHŞ'nin 41. maddesine başvurarak “genellikle tanınan bir ilke” den bahsetmiştir.

³⁷⁰ Kanska, s. 313.

³⁷¹ AİHM'nin Kararı A.293-B, Katte Klitsche de la Grange v Italy, 27 Ekim 1994.

³⁷² Herwig C.H. Hofmann ve diğerleri, 2011, s. 196.

³⁷³ Bkz. Case 120/73 Lorenz.

³⁷⁴ Sandberg, s. I-15. Bkz.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure_/EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (erişim tarihi 13.05.2015).

Ancak buna göre şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır, belirli bir prosedürde hangi unsurlara dayanılarak makul süre belirlenir?

Makul süre “her olayın şartlarına göre belirlenmelidir. Özellikle olayın içeriği (bağlamı), prosedürün çeşitli (değişik) aşamaları (dereceleri) [...], olayın karmaşıklığı,³⁷⁵ prosedür boyunca tarafların davranışları³⁷⁶ ve olaydaki taraflar için olayın önemi³⁷⁷ gibi özelliklere göre belirlenmesi gerektiği genel olarak kabul edilmiştir. Yani bir prosedürün süresinin makul olup olmadığının belirlenmesinde somut olayın özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir.³⁷⁸

Makul süre değerlendirmesi kapsamına, tarafların prosedürün uzatılmasına (geciktirmesine) neden olan iddiaları girmez fakat sadece olayda otoritelerin sorumlu olduğu davranışları nedeniyle ortaya çıkan gecikmeler girer.³⁷⁹

Bu demektir ki, makul sürenin olaydan olaya değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁸⁰

Mesela, *Gerin Automobolis davasında* ATAD, iyi yönetim ilkesine uygun olarak “Komisyon, temyiz eden kişinin görüşünü aldıktan sonra mutlaka makul bir süre içerisinde son kararı çıkarmalıydı” diye belirtmişti.³⁸¹

“Makul süre” tanımı göreceli bir kavramdır ve in abstracto (soyut) olarak (mutlak bir biçimde) belirlenemez.

Adalet Divanı, bir davada gereksiz yere gecikmelerin var olup olmadığını belirlerken göz önünde tutulması gereken belli kriterler bulunduğunu belirtmektedir.

RSV davasında Adalet Divanı bir makul olmayan bir gecikmenin sınıflandırılabilmesi ve hukuki sonuçları doğurabilmesi –bu sonuçlardan biri kararın iptal edilmesi- için gerekçesiz olması gerektiğini kabul etmiştir.³⁸²

Eğer karar almada büyük bir gecikme ortaya çıkarsa konuyla ilgilenen kurum olayın özel koşullar nedeniyle gecikmesini gerekçelendirebilir.

³⁷⁵ Bkz. Case T-395/04 Air One SpA v Commission of the EC [2006] ECR II-1343, para. 61; AİHM’nin Kararı A.195-B, Manzoni v Wlochom, 19 Subat 1991.

³⁷⁶ Joined cases T-213/95 and T-18/96, SCK and FNK v Commission of the EC [1997] ECR II- 1739, para. 57.

³⁷⁷ Bkz. Case T-95/96 Gestelevision Telecinco SA v Commission of the EC [1998] ECR II-3407, para.75.

³⁷⁸ Şimşek, s. 102

³⁷⁹ Bkz. AİHM’nin Kararı A.120-B, H v UK, 8 Temmuz 1987.

³⁸⁰ Bkz. Case T-81/95 Interhotel, para. 65.

³⁸¹ Bkz. Case C-282/95 P Guérin automobiles, para. 37.

³⁸² Bkz. Case 223/85 RSV, para. 14.

Ancak şu da unutulmamalıdır ki bir gecikme, sürenin zorunlu olduğu ya da net olarak öngöröldüğu durumlar hariç kendiliğinden bir kararın geçersiz kılınması için yeterli değildir.³⁸³

Vieira davasında,³⁸⁴ başvuru yapan kişi Komisyon’un makul bir süre içinde hareket etmesi yükümlölüğünü ihlal ettiğini iddia etmişti çünkü ödeme için talebin sunulmasından iddia edilen kararın çıkarılmasına kadar 4 seneden fazla geçmişti. Başvuru yapan kişi “süjelerin (gerçek ve tüzel kişi) meşru beklentilerinin korunması amacıyla idare otoritelerinin kendi yetkilerini makul bir süre içinde gerçekleştirmelerini isteyen iyi yönetim ve hukuki güvenlik için gereksinime dayanarak” genel ilkeye başvurmuştu.

Böylece Komisyon, gerekçesiz bir gecikmeden sonra finansal yardımların geri ödemesini istediğı durumlarda gerekli özenle, iyi yönetimin sınırları içerisinde ve yasal kesinlik gereksinimlerine uygun olarak hareket etmemiştir.³⁸⁵

Mahkeme “makul süreye saygı gösterilmesi Topluluk Hukuku’nun genel bir ilkesidir ve Komisyon’un idari prosedürlerde mecburen makul süreye saygı göstermesi” ve “söz konusu olayda Komisyon’un hareketsizliğinden dolayı prosedür uzatıldığını” belirtmişti.³⁸⁶

Fakat mahkeme bu duruşuyla şunu ifade etmiştir “*makul süre ilkesinin çiğnenmesi delillerle konulan durumlar hariç otomatik olarak itiraz edilen kararın iptal edilmesini gerekleştiremez*”.³⁸⁷ Eylemde gecikme otomatik olarak ödeme kararının iptali anlamına gelmez.

Bir çok olayda “kastedilen kararlar diğeri bir ifadeyle idari sessizliği” etkilenen kişinin temyize gideceğinin belli olduğu durumlarda süre dolduktan sonra çıkarılmıştır.

*Co-Frutta Soc. Coop davasında*³⁸⁸ ATİDM, süresi geçtikten sonra onaylanan kararların otomatik (re’sen) olarak iptal edilmediğini onaylamıştır. Aksi takdirde

³⁸³ Kanska, s. 314.

³⁸⁴ Joined Cases T-44/01, T-119/01 and T-126/01 Eduardo Vieira v the Commission [2003] ECR II-1209.

³⁸⁵ Cases T-44/01, T-119/01 and T-126/01 Eduardo Vieira. para. 165.

³⁸⁶ Cases T-44/01, T-119/01 and T-126/01 Eduardo Vieira. paras. 167-169.

³⁸⁷ Cases T-44/01, T-119/01 and T-126/01 Eduardo Vieira. para. 170.

³⁸⁸ Joined cases T-355/04 and T-446/04 Co-Frutta Soc. coop v the Commission [2010] ECR II-1, para. 71.

Komisyon “kendi kastedilen kararı”³⁸⁹ süre dolduktan sonra yeni bir aşamada yeni bir karar çıkararak kabul edebilir.

Yine de ATAD, prosedürün gerekçesiz gecikmesi ve ertelenmesi bir olayın ya da işin makul bir süre içinde görülmesi hakkının ihlalini oluşturduğunu ve “eğer bu gecikme ve erteleme meşru beklentileri ve savunma hakkını ihlal ederse o zaman kararın iptal edilmesine sebep olacağını” belirtmişti.³⁹⁰

Karar alma sürecinde gerekçesiz olarak gecikme olursa zarar doğması durumunda olağan hukuk yolu (temyiz) ile zararlar için tazminat talep edilebilir.³⁹¹

Makul süre ilkesinden doğan yükümlülükler arasında idari otoriteler, çıkarılan kararlar ilgili tarafların bilgilendirilmeleri konusunda aşırı ya da haksız bir şekilde gecikmemelidirler.³⁹²

Tarafları bilgilendirme konusunda, AB yasama tasarruflarının yürürlüğe girmesini düzenleyen ABİA’nın 297. maddesinde değinmemiz gerekir. Bu madde, AB yasama tasarruflarının bazılarının yürürlüğe girme tarihini belirlerken diğer yasama tasarruflarının da yürürlüğe girmelerinin kişilere bildirilmelerine bağlı olduğunu belirtmektedir.³⁹³

Aynı şekilde Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 17. maddesinde³⁹⁴ de kararların makul sürede verilmesi hususuna yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre organa verilen dilekçe veya yapılan şikâyet karşısında gecikmeksizin makul süre içerisinde ve her halükarda talebin kaydından itibaren iki ayı geçirmeden karar verilmesi gerekir.³⁹⁵

Fakat bu hüküm istisnaların objesidir (konusudur). Kod’un 17. maddesinin 2. fıkrası “konunun karmaşıklığı nedeniyle” bu sürenin uzatılmasına izin vermektedir. Bir

³⁸⁹ Cases T- 494/08, T-500/08 and T-509/08, Ryanair Ltd v Commission, para 40.

³⁹⁰ Bkz. Case C-270/99 P Z, para 44; Joined cases T-305/94 to T-307/94, T-313/94 to T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 and T-335/94 LVM v Commission [1999] ECR II-931, para. 122 and Case T-67/01 JCB Service, para.40; Case 223/85 RSV, para.17.

³⁹¹ Herwig C.H. Hofman ve diğerleri, 2011, s. 198.

³⁹² Joined Cases 3-18 and 25-26/58 Barbara Ezbergbau v High Authority [1960] ECR 173, 188-190; Case 19/58 Germany v High Authority [1960] ECR 225, 233-4; Joined Cases 27-29/58 Ateliers de la Lorie v High Authority [1960] ECR 515, 533; Case C-125/80 Arning, para. 20.

³⁹³ Herwig C.H. Hofman ve diğerleri, 2011, s. 198;

Ayrıca bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

³⁹⁴ AB Ombudsmanı, Avrupa İyi Yönetim Kodu’nun 17. maddesi.

Bkz. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (erişim tarihi 13.10.2014).

³⁹⁵ Şimşek, s. 102.

gecikmenin gerekçelendirilmesi için olayın yeterince karmaşık olup olmadığını değerlendirmek (tespit etmek) üzere mahkemeler görev almaktadır.³⁹⁶

Yani burada ABTHŞ'nin 41. maddesinin içeriği ile Kod arasında bir fark bulunmaktadır çünkü Kod, bir prosedürün bitmesi için belli bir süre belirlemiştir.

Hukuk bilimi içerisinde prosedürün bitme süresinin net olması konusunda hem olumlu hem de olumsuz görüşler bulunmaktadır. Sürenin belirlenmesi konusunu destekleyenler bu görüşlerini şu şekilde gerekçelendirmişlerdir: bir hususun çözülmesi için bir kuruma belirsiz zaman ya da fazla özgürlük verilmemesi gerekir; çünkü bir kurum bir hususu belli bir zaman içerisinde çözmek için kendini yükümlü hissetmezse özgür olur ve prosedürlerin gereksiz uzama durumları ortaya çıkar.

Sürenin belirlenmemesi fikrini savunanlar ise gerekçelerini şu şekilde ifade etmişlerdir: kurumlara belli bir süre içerisinde olayları çözme şartı konulursa kendilerini yükümlü ya da baskı altında hissederek olaylar hakkında esas unsurların ve olguların gerekli bir şekilde değerlendirilebilememesi gibi durumlara uğrayabilmeleri olgusuna dayanarak düşüncelerini savunmaktadırlar. Yani organlara hem normatif bakımdan hem de süre bakımından esneklik gerekmektedir.

³⁹⁶ Kanska, s. 315.

3. Dinlenilme Hakkı

AB hukuku içerisinde dinlenilme hakkı hukukun genel bir kuralı olarak tanınmaktadır. Onun tasarımında AB üyesi devletlerin hukuk sistemlerinden özellikle doğal hukukun –*audi alteram partem* (diğer tarafı da dinleyin) - ilkesinden ilham alınmıştır.³⁹⁷

Böylece audi alteram partem ilkesinin, Şart'ın içeriğine konulmasıyla Birliğin hukuk düzenindeki uzun süren anayasallık (anayasalaştırılma) süreci sonuçlandırılmıştır.³⁹⁸

Dinlenilme hakkı idari prosedürlerde bireylere garanti edilen en önemli haklardan biridir; çünkü bu hak prosedürde savunma hakkının temel unsurlarından biridir.³⁹⁹

AB mahkemeleri kişisel kararlara erişimi koruma konusunda her zaman aktifti ve dinlenilme hakkını AB Hukuku'nun genel ilkesi olarak antlaşmalarda, tüzüklerde, direktiflerde veya kararlarda bulunup bulunmamasına bakılmaksızın uygulamışlardır.⁴⁰⁰

Dinlenilme hakkı ABTHŞ'nin yürürlüğe girmesinden önce ATAD tarafından AB genel ilkelerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Mahkemeler, uygulamada olumsuz şekilde etkileyecek tedbirler alınmadan önce dinlenilme hakkının sıkı bir şekilde uygulanmasını talep etmişlerdir. *Fiskano davasında* ATAD şunu bildirmiştir:

“bir kişiye karşı başlatılan ve bu kişiyi olumsuz şekilde etkileyebilecek bir tedbirin çıkarılmasıyla sonuçlanan ya da sorumlu olan bütün prosedürlerde dinlenilme hakkına saygı gösterilmesi Topluluk hukukunun temel bir ilkesi olduğu için; hatta bu prosedürleri düzenleyen düzenlemelerde böyle bir

³⁹⁷ Christina Eckes and Joana Mendes, “The Right to Be Heard in Composite Administrative Procedures: Lost in between Protection?”, **European Law Review**, Cilt:36, 2011, s. 651. Bkz. <http://ssrn.com/abstract=2092855>, (erişim tarihi 23.06.2015).

³⁹⁸ Kanska, s. 315.

³⁹⁹ Milecka, s. 51.

⁴⁰⁰ Craig, s. 290.

*yükümlülük öngörülmemişse bile bu hakkın taraflara verilmesi ya da garanti edilmesi gerekir”.*⁴⁰¹

Daha önceki içtihatlarda, Mahkeme, “dinlenilme hakkına saygı gösterilmesinin Komisyon’un yaptırımını uyguladığı olaylarla ilgili, uygulanan cezaya karşı her kişinin, etkili bir şekilde kendi görüşlerini ve düşüncelerini açıklayabilmesi için gereken durumlarda bulundurulmasını talep ettiğini” ifade etmişti.⁴⁰²

Daha fazlası için bu hak “idari prosedürler söz konusu olsa bile uygulanmalıdır”.⁴⁰³ Böylece dinlenilme hakkı temel haklardan biri olarak rekabet, antidumping ve markalar hukuku alanlarında bile genişletilmiştir.

Bu hak anti damping alanında *Al-Jubail davasında*⁴⁰⁴ genişletilmiştir. Mahkeme bu hakkın sadece ceza ile sonuçlanabilen prosedürlerde uygulanmasını değil aynı zamanda şirketlerin olumsuz ve doğrudan bir şekilde etkilenme olasılığı yüksek olan ve böylece olumsuz sonuçları doğurabilen soruşturma aşamalarında da uygulanması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir.

Dinlenilme hakkı taraflara prosedürün ön süreçlerinde de verilmelidir. Bu bağlamda delillerin incelenme aşamasından önce tarafların uyarı veya yorum yapmalarına izin verilmelidir.

Ondan sonra, Mahkeme, damping ile alakalı kuralların içerisinde yer alan dinlenilme hakkına ilişkin düzenlemeler, ulusal hukuk sistemlerinde öngörüldüğü gibi bütün usulü garantileri öngörmemektedir. Böylece bu eksiklik bu hakkın temel bir hak olarak dönüştürülmesi aracılığıyla giderilebileceği belirtmiştir.⁴⁰⁵

ABTHŞ’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte dinlenilme hakkı AB’nin genel bir ilkesi olmaktan çıkıp bir hak olmuştur. ABTHŞ’nin 41. maddesinin 2. fıkrası dinlenilme hakkını şu şekilde formüle etmiştir: “herkes, kendisini olumsuz biçimde etkileyecek önlemler alınmadan önce, dinlenilme hakkına sahiptir.

⁴⁰¹ Bkz. Case C-135/92 Fiskano AB v Commission of the EC [1994] ECR I-2885, para. 39 or Case C-32/95 P Commission, para. 21.

⁴⁰² Bkz. Case C-135/92 Fiskano AB, paras. 40-41.

⁴⁰³ Bkz. Case 85/76 Hoffmann-La Roche & Co. AG v Commission of the EC [1979] ECR 461, para. 9.

⁴⁰⁴ Bkz. Case C-49/88 Al-Jubail Fertilizer v Council [1991] ECR I-3187, para. 15. Ayrıca bkz. Craig, s. 291.

⁴⁰⁵ Bkz. Case C-49/88 Al-Jubail, para. 16.

Dinlenilme hakkı, kişiye onun olayında ve uygun şartlarda kendi görüşlerini ve düşüncelerini gerekli bir şekilde ifade etmesi için imkân verilmesi istemektedir.⁴⁰⁶

Böylece dinlenilme hakkı kesinlikle kişiye verilmelidir, özellikle otoritelerin kişiye karşı olgu ve deliller topladığı durumlarda bu kişiye bu deliller ve olgular hakkında görüşlerini açıklama hakkı verilmelidir.

Lisrestal davasında, ATİDM “bir kararın çıkarılmasından olumsuz bir şekilde etkilenebilecek her kişinin olayda ona karşı sunulan bütün deliller ve olgulara ilişkin kendi görüşünü ve düşüncelerini verimli bir şekilde açıklaması için gereken durumda bulundurulması gerektiğini” belirtmiştir.⁴⁰⁷ Böylece onun aleyhine toplanan ya da sunulan bütün olgular hakkında anlamı, önemi ve gerçekliği ile ilgili kendi görüşünü açıklayarak mahkemenin olayı daha doğru ve adil bir şekilde çözmesine katkı sağlamaktadır.⁴⁰⁸

Bu kararda Mahkeme, “Komisyon’un, itiraz edilen kararı, ilk önce anlaşmazlık ya da olayla ilgili taraflara kendi görüşlerini ve düşüncelerini verimli bir şekilde açıklayabilmesi için imkân sağlamadan ya da fırsat vermeden kabul ettiği için haklı yani yetkili olmadığını” belirtmiştir.⁴⁰⁹

Adalet Divanı, ATİDM’nin kararını onayladı ve dinlenilme hakkının verilmesi gerektiğini ve buna saygı duyulması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü bu tedbir mevcut olayda fonların kaybedilmesi gibi başvuranın çıkarlarını olumsuz bir şekilde etkileyebilecek niteliktedir.⁴¹⁰

Dinlenilmeden önce kişi, idari prosedürün başladığına dair bilgilendirilmelidir. Bunun için idare olayın konusunu açık ve kesin bir şekilde kişiye açıklamalıdır. Çünkü yetkili kişinin (dinlenilme hakkı bulunan kişi) olayın konusuna veya prosedürün başladığına dair haberi yoksa konu hakkında görüşlerini açıklayacak durumda olamaz.

Eğer otorite, elinde bulunan ve son karara ulaşmak için dayanak olarak kullanacağı belgeler ve deliller ile ilgili yetkili kişileri (tarafları) bilgilendirmezse ve

⁴⁰⁶ Bkz. Case C-269/90 TU München, para. 25.

⁴⁰⁷ Bkz. Case T-450/93 *Lisrestal*, para. 42.

⁴⁰⁸ Milecka, s. 51.

⁴⁰⁹ Bkz. Case T-450/93 *Lisrestal*, para. 49.

⁴¹⁰ Bkz. Case C-32/95 P Commission, para. 33; Case T-102/00 *V laams Fonds voor de Sociale Integratie v Commission* [2003] ECR II-02433, para.60.

onlara bu belgelerle ilgili görüşlerini açıklamaları için fırsat ya da imkân sağlamazsa; (görüşlerini belirtme hakkı verilmezse) o zaman bu belgelerin delil değeri kalmaz ve söz konusu taraflara karşı delil ya da olgu olarak kullanılamaz.⁴¹¹

Şart'ta öngörülen dinlenilme hakkının uygulama alanı ile ilişkisi bakımından üçüncü taraf ve çıkar gruplarının yer alması konusunda hayal kırıklığı olduğunu söyleyebiliriz.⁴¹²

“Kendisini olumsuz şekilde etkileyecek önlemler alınmadan önce” formülü nitelik olarak çok bireyseldir⁴¹³ ve onun uygulama alanından genel nitelikli bir tedbir çıkarılacak idari prosedürü dışlamaktadır. Yani burada tedbirin karakterinden çok prosedürün sonucuna önem verilmiştir. Fakat “olumsuz etki” söz konusu olduğu zaman Şart bazı sınırlarla üçüncü kişilerin de dinlenilmesine izin verir; çünkü Şart, dinlenilmeyi talep eden kişiler için önlemlerin alınmasını talep eder.

Bu hakkın uygulama alanının bu şekilde kısıtlanması mahkemelerin önceki içtihatlarına karşıdır çünkü onlar (mahkemeler) bir düzenlemenin uygulamada genel olmasına rağmen yine de kişinin durumuna etki edebilir.⁴¹⁴

Maalesef 41. madde bu hakkın nasıl kullanılması gerektiğini doğrudan belirtmez. O yüzden bu hak, yasada başka şekilde düzenlemediği takdirde görüşlerin yazılı ve sözlü olarak ifade edilmesine izin verir. Dinlenilme hakkı tüm olgu ve yasal durumlarla (koşularla) ilgili yazma ve konuşma imkânını kapsar.⁴¹⁵

⁴¹¹ Bkz. Case T-9/89 Hüls v Commission [1992] ECR II-499; Case T-10/89 Hoechst AG v Commission [1992] ECR II-629; Case T-15/89 Chemie Linz AG v Commission [1992] ECR II-1275.

⁴¹² İtalya'da daha ilerleyici bir düzenleme yapılmıştır. 241/1990 Sayılı Kanun, dinlenilme hakkını sadece tedbirden doğrudan etkilenen kişilere değil (7. madde) fakat müdahaleci kişilere de tanımıştır. Bu Kanunun 9. maddesine göre, bir tedbirden olumsuz şekilde etkilenebilecek olan yasaya uygun olarak kurulan komiteler ya da dernekler ve paylaşılan çıkarlara sahip olan taraflar gibi kamusal ya da özel çıkarlara sahip olan her taraf, söz konusu prosedürde müdahale etme hakkına sahiptir. Bkz. http://www.dipecodir.it/upload/file/Crisci/Law%20no%20241-1990%20-%20for%20publication%20-%2025_03_2011.pdf, (erişim tarihi 13.04.2015).

⁴¹³ Alman hukuku daha sınırlıdır- dinlenilme hakkı (§ 28 VwVfG) sadece usulün taraflarına garanti edilmektedir (§ 13), yani bu hakkı usulün sonucundan olumsuz bir şekilde etkilenebilecek olan yasa tarafından korunan hakları ve çıkarları sahip olan kişilere garanti edilmektedir. Bkz. <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/VwVfG.htm>, (erişim tarihi 13.04.2015).

⁴¹⁴ Kanska, s. 316.

⁴¹⁵ Milecka, s. 51.

Aynı zamanda Şart, dinlenilme hakkını sadece bir kişiye karşı açılmış davalarla sınırlamaz ve yine kişilerin kendileri tarafından başlatılan (şikayetçi, talep eden) prosedürleri de kapsar. Bu, mahkemelerin içtihatlarıyla da aynı yöndedir.⁴¹⁶

Fon yapıları ve gümrük alanında anlaşmazlıklar gibi idari prosedür yapısının AB ve üye devletler arasında paylaşılması olaylarda dinlenilme hakkının kesin bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu tür olaylarda dinlenilme hakkının yeri, ulusal düzeyde mi, Birlik düzeyinde mi ya da her ikisi için birden mi gerektiğinin belirtilmesi zordur.⁴¹⁷

ATAD buna rağmen *Technische Universität München* davasında gümrük kapsamında böyle idari prosedürlerde ilgili kişilerin görüşlerini ve düşüncelerini açıklaması için dinlenilme hakkının Komisyon’da gerçekleşen prosedürlerde verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁸

Avrupa Sosyal Fonu tarafından sağlanan finansal yardım alanıyla ilgili Komisyon, fonun veya yardımın azaltılmasını sadece Üye Devletlere dinlenilme hakkını verdikten sonra belirtebilir çünkü geri ödenmesi gereken tutarları üye devletler, finansal yardımı kazananlardan talep etmektedir.⁴¹⁹

France Aviation davasında ATİDM, karma prosedürlerin en potansiyel problemlerinden biriyle karşılaşmıştır. Bunlardan biri de ulusal makamlar tarafından dinlenilme hakkının ilgili kişilere tam olarak garanti edilmemesiydi. Mahkeme “bu tür prosedürlerde dinlenilme hakkının ilk olarak ilgili kişi ile ulusal idare arasındaki ilişkilerde garanti edilmesi gerektiğini” ifade etmiştir.⁴²⁰ Çünkü bu tür prosedürler Komisyon ile taraflar arasında doğrudan bir ilişkiden oluşmamaktadır.⁴²¹ Ancak Komisyon’un takdir yetkisi ve bu olaydaki değerlendirme (sonuç) ulusal otoritelerin başvuranın davranışına ya da tavrına yaptığı değerlendirmeden kaynaklanmış gerçeği

⁴¹⁶ Bkz. Case C-269/90 TU München.

⁴¹⁷ Craig, s. 291

⁴¹⁸ Bkz. Case C-269/90 TU München, para. 25; Case T-50/96 Primex Produkte Import-Export GmbH & Co KG v Commission [1998] ECR II-3773.

⁴¹⁹ The Council of European Union, Council Regulation (EEC) No 2950/83 of 17 October 1983 on the implementation of Decision 83/516/EEC on the tasks of the European Social Fund (OJ L 289/1, 22.10.1983, Yürürlükten kaldırılan Tüzük), karar incelendiği sürecinde yürürlükte idi.

⁴²⁰ Bkz. Case T-346/94 France Aviation v Commission [1995] ECR II-284, para. 30.

⁴²¹ Bkz. T-346/94 France Aviation, para. 30.

göz önüne alarak Mahkeme, Komisyon'un "*Fransız makamlarının başvuran kişilere dinlenilme hakkının verilmesi için imkân sağlamakla yükümlü olduğunu*" belirtmiştir.⁴²² Mahkeme, karma prosedürlerin doğasından kaynaklanan sorunlardan ve dinlenilme hakkını etkili bir şekilde savunmaktan ulusal idarelerin davranışlarını kontrol etme yükümlülüğünün Komisyon'un yükümlülüğü altında olduğunu belirterek kaçınmak istemiştir. Mahkeme yürürlükte var olan yasalara dayanarak Komisyon'un ulusal makamlardan ek bilgi isteme yükümlülüğünü spesifik bir şekilde belirtmiştir⁴²³ ve böylece Komisyon'un başvuranın dinlenilme hakkına ulusal otoritelerin saygı göstermesi için talep etme hakkını kullanması gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁴

İncelediğimiz bu iki olaydan AB mahkemelerinin dinlenilme hakkının, hatta bir prosedürün yönetiminin AB ve üye devletler arasında paylaşıldığı durumlarda da uygun bir şekilde uygulanmasının sağlanmasını çabaladıkları belirtilebilir.⁴²⁵

Dinlenilme hakkına saygı gösterilmesinde başarısızlık aynı zamanda zararı tazmin etme yükümlülüğü doğurur.

Fresh Marine v Commission davasında,⁴²⁶ başvuran, kendi ürünlerinin ithaliyle ilgili Komisyon'un bazı yükümlülük ya da görevleri uygulamak istemesi üzerine dayandığı temeller ve alakalı olgularla ilgili Komisyon tarafından haberdar edilmediğini iddia etmişti ve Komisyon'un kararını başvurana yorumlama hakkı verilseydi şirketin zararlardan kaçınmasına imkân sağlanabilecekti.

Mahkeme, Komisyon'un raporu tek taraflı olarak başvuran kişiyi dinlemeden değiştirdiğini ve bu şekilde hareket ederek hata yaptığını ve benzer şartlarda böyle bir hatanın gereken özenle kendi yükümlülüklerini gerçekleştirecek idari otoritelerden olmayacağını yani ortaya çıkmayacağını ifade etmiştir.⁴²⁷ Zarar ile başvuran kişinin

⁴²² Bkz. T-346/94 France Aviation, para. 36.

⁴²³ Yürürlükte olan düzenlemelere göre, Komisyon, ek bilgilerin teslim edilmesini isteyebilir. (Bkz. 2454/93 sayılı Komisyon Tüzüğü'nün 905.maddesinin 3. ve 5. fıkrası)

⁴²⁴ Bkz. Case T-346/94, France Aviation, para. 30.

⁴²⁵ Karma idari usuller ile ilgili ayrıca bkz. Dipnot 397.

⁴²⁶ Bkz. Case T-178/98 Fresh Marine Company AS v Commission [2002] ECR II-3331.

⁴²⁷ Bkz. Case T-178/98 Fresh Marine, para. 82.

dinlenilme hakkının ihlali arasında doğrudan bir bağın olmasından dolayı Komisyon aynı zamanda başvuran kişinin kârının yarısını kaybetmesiyle sorumluydu.⁴²⁸

Fakat idari prosedürde kişiler dinlenildiğinde idare karar almada bu görüşleri göz önünde bulundurmakla yükümlüdür.⁴²⁹ Buna rağmen yetkili kişinin (taraf) olayla ilgili görüşlerini sunma fırsatı olmuş veya ona bu hak verilmişse ve kişi bunu kullanmamışsa o zaman taraf dinlenilmeden idari prosedür devam edebilir⁴³⁰ ve son karar (çıkarılabilir) verilebilir.

Dinlenilme hakkı aynı zamanda AB Ombudsmanı Kodu'nun 16. maddesinde de yer almıştır ve bu hak, içtihattan daha genişçe ele alınmış ve şu şekilde belirtilmiştir: *“Bireylerin hak ve menfaatlerini ilgilendiren konularda, yetkili kişi karar verme sürecinin tüm aşamalarında karşı tarafın savunma hakkına saygı gösterilmesini sağlayacaktır”*.

ABTHŞ'nin 41. maddesi ile bu hüküm arasında karşılaştırma yapıldığında “Bireylerin hak ve menfaatlerini ilgilendiren konularda” tanımının “olumsuz etki” tanımından daha geniş olduğu görülmektedir. Dinlenilme hakkı savunma hakkından ayrı olarak değerlendirilmiş ve birinin hak ve menfaatlerini ilgilendiren kararların alınması durumlarında karar alınmadan önce “bireye” garanti edilmiştir. (yani “Şart”ın önerdiği veya öngördüğü gibi sadece “olumsuz biçimde etkileyecek” durumlarda değil “onun hakkı ve menfaatlerine dokunan veya etkilenen” durumlarda da verilmesi gerekmektedir).⁴³¹

Dinlenilme hakkının yetkili kişi için garanti edilmediği durumlarda alınan kararlar sadece yetkili kişiye dinlenilme hakkı verilmiş olsaydı prosedürün sonucunun farklı olabileceği değerlendirilebilirse alınan karar o zaman geçersiz olarak sayılabilir.⁴³²

Gelecekte bu yaklaşımın genişletilmesi imkânı değerlendirilmelidir; çünkü alınması planlanan önlemin uygulanan kişiye olumlu veya olumsuz etkisinin olabileceği

⁴²⁸ Sandberg, 2012, s. I-18. Bkz.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure_/EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (erişim tarihi 13.05.2015).

⁴²⁹ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

⁴³⁰ Milecka, s. 52.

⁴³¹ Kanska, s. 318.

⁴³² Bkz. Case 301/87 French Republic v Commission of the EC [1990] ECR I-307, para. 31.

veya diğ er kiş ilere olumlu veya olumsuz etki edip etmeyeceğ i her zaman net olmayabilir.

Bu yüzden dinlenilme hakkının, sadece kiş ilerin hak ve menfaatlerini olumsuz ř ekilde etkileyecek kararların alınmasıyla sonuçlanan prosedürlerde değ il, dinlenilme gerekmeyen durumlar haricinde, bütün prosedürlerde geniş letilmesinin değ erlendirilmesi gerekmektedir.⁴³³

4. Dosyaya Eriş me Hakkı

İdari prosedürlerde savunma hakkının etkili bir ř ekilde uygulanması kiş ilerin dosyalarına eriş im hakkının garanti edilmesiyle mümkündür.⁴³⁴ İdari prosedürlerde usullere iliş kin bu hak (usulü hak) dinlenilme hakkıyla yakından iliş kilidir ve dinlenilme hakkının etkili bir ř ekilde uygulanması için bu hak (dosyaya eriş im hakkı)  n ř arttır.⁴³⁵ çünkü olayda, eę er yetkili kiş iler (taraflar) dosyalarına ulaş amazsa o zaman etkili ve net bir ř ekilde yazamaz ve konuş amazlar. Dosyalar ilgili kiş ilerin bilmediğ i fakat idare tarafından olayla ilgili temel ya da dayanak olarak alınan önemli bilgileri içerebilir.⁴³⁶

ř art'ın 41. maddesinin 2. fıkrasının b. bendi dosyaya eriş im hakkını garanti ederken herkesin, gizliliğ in meş ru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek kaydıyla dosyasına eriş me hakkına sahip olduğ unu belirtmektedir.⁴³⁷

Bu h k me dayanarak idari makamlar hiçbir durumda gizli olmayan belgeleri vermeme veya saklama amacıyla takdir yetkilerini kullanamaz.⁴³⁸

Avrupa imento üreticileri ve ticari derneklerle ilgili *Aalborg Portland davasında*,⁴³⁹ baş vuran kiş inin karar almada aleyhine kullanılan tüm belgeler hakkında

⁴³³ Sandberg, 2012, s. I-19. Bkz.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure_/EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (eriş im tarihi 13.05.2015).

⁴³⁴ Bkz. Case C-51/92 P Hercules Chemicals NV v Commission of the EC [1999] ECR I-4235, para. 76.

⁴³⁵ Bkz. Case T-161/05 Hoechst GmbH v Commission [2009] ECR II-3555, para. 160.

⁴³⁶ Milecka, s. 52.

⁴³⁷ ABTHş 'nin 41. maddesinin 2. fıkrasının c. bendi, (2012/C 326/02).

⁴³⁸ Kanska, s. 318.

⁴³⁹ Bkz. Case C-204/00 P Aalborg Portland v. Commission [2004] ECR I-123, para. 71.

bilgisinin olmadığını ispatlamıştır. ATAD bu konuda tamamen ikna olamamış ve şöyle ifade etmiştir:

“belgelerin yayınlanmasında başarısızlık, savunma hakkının ihlalinin oluşturur eğer ilgili şirketler: ilk olarak, Komisyon’un bir ihlalinin bulunduğuna dair itirazını gerekçelendirmek için o belgelere dayandığını [...] ve ikinci olarak, Komisyon tarafından sunulan (yapan) itirazı sadece o belgelere başvurarak kanıtlanabildiğini [...] ispatlarsa”.

“Dosyasına” ifadesi çok dar anlamalı bir kelimedir ve belli bir prosedürde diğer kişilerin dosyalarında bulunduğu bilgilere erişimi içermemektedir.

“Dosyasına” ifadesi ile ilgili Şart’ın bazı dil versiyonlarında (örnek. İngilizce, Lehçe, İspanyolca, Estonya dilinde, Macarca ve Litvanya dilinde) “onun dosyası” (his veya her file) ifadesi geçmektedir. Fakat Şart’ın bazı diğer dil versiyonlarında ise (örnek, Almanca, Fransızca, Çekçe, Slovakça, Danca ve Bulgarcada) kişilerin, eğer dosyalar onlarla ilgili ise bu tür dosyalara erişebileceklerini ifade etmektedir. Buradan görebiliriz ki, Almanca ve Fransızca versiyonları daha geniş uygulama alanına sahip olan ifade kullanılmaktadır; çünkü “onlarla ilgili dosyalar” ifadesi sadece olaydaki dosyaları değil diğer prosedürdeki dosyaları da içermektedir.

Böylece dinlenilme hakkı sadece idari sürecin taraflarına yönelirse o zaman birinin üçüncü kişi olarak dosyanın o kişiyle alakalı olup olmadığını belirlemek zordur, çünkü olaydaki dosya tarafların dosyasıdır.⁴⁴⁰

Ancak dinlenilme hakkının olayın taraflarına ve üçüncü kişilere garanti edildiği göz önüne alındığında her ne kadar “dosyasına” ifadesi ilk bakışta dar anlamalı olsa bile yine de taraflar ve üçüncü kişiler de dosyaların onlarla alakalı olup olmadığına bakabilirler.

“Dosya” terimi idari prosedürde incelenen tüm belge ve materyaller için kullanılır. Şart’ta “dosyasına” ifadesini kullanma yerine olayı işleyen otoritenin dosyasına erişim hakkı ifadesi öngörülebilirdi ve bu ifade olayla ilgili tüm dosyaları (olayla ilgili önemli olanlar) kapsayacaktı. Bu yaklaşım (tutum), dosyaya erişim hakkını

⁴⁴⁰ Milecka, ss. 47-48.

sözlü savunma hakkının zorunlu bir ön şartı⁴⁴¹ olarak ele almaya çalışan mahkemelerin gerekçeleriyle aynı yönde olabilirdi.⁴⁴²

Bilindiği üzere prensipte, davada kurumun prosedür gelişimi süresince topladığı ve sonuca etki eden ve tarafların lehine veya aleyhine olup olmadığına bakmadan tüm belgelere erişim hakkı bulunmaktadır.⁴⁴³ Böylece kurumun tarafların hangi belgelere erişip erişemedikleri ile ilgili keyfî bir şekilde karar vermemesi ile yükümlü kılınmaktadır.⁴⁴⁴

Silahların eşitliği ilkesine dayanarak tarafların, olayda toplanan belgelerle ilgili kararı veren idare ile aynı bilgi seviyesinde olmaları gerekmektedir. Yani idare, olayın çözülmesi için “önemli olan” bütün belgeler erişebilme durumunda bırakmalı ve bu şekilde tarafların kendi çıkarlarını korumak ya da savunmak için onlardan yararlanma ve kanıtlama değerini değerlendirmek için imkân sağlamalıdır.⁴⁴⁵

Dosyalara erişim hakkı kesin niteliğe sahip değildir (mutlaklığı yoktur); çünkü bu hak gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı gösterilmesi kaydıyla garanti edilmelidir.⁴⁴⁶

Gizli belgelere ilişkin prosedürdeki taraflar bu tür belgelere erişemezler veya o tür dosyalara erişimi mevcut değildir. Ticari sırlar, Komisyon’un iç belgeleri, AB kurum, organ, ofis ve ajansları ile üye devletler arası yapılan yazışma ve bilgi alışverişleri, şirket ve avukatları arası yazışmalar, Komisyon ve üçüncü taraflar arası yazışmalar gibi bu niteliğe sahip olan bütün belgeler gizli belge olarak sayılır.⁴⁴⁷

Meslek sırrı ve ticari sırların korunmasına ilişkin düzenlemelere ayrıca ABİA’nın 339. maddesinde de yer verilmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴¹ Kanska, s. 318.

⁴⁴² Bkz. Case 107/82 AEG v Commission [1983] ECR 3151, paras. 24 ve 27.

⁴⁴³ Bkz. Case T-24/07 Thyssen Krupp Stainless AG v Commission of the EC [2009] ECR II-2309, para. 247.

⁴⁴⁴ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

⁴⁴⁵ Bkz. Case T-30/91 Solvay SA, para. 83; Case T-36/91 ICI v Commission [1995] ECR II-1847; Case T-7/89 Hercules Chemicals v Commission [1991] ECR II-171.

⁴⁴⁶ Milecka, s. 53.

⁴⁴⁷ Bkz. Case T-30/89 Hilti v Commission [1990] ECR II-1439; Case T-65/89 BPB Industries v Commission [1993] ECR II-389.

⁴⁴⁸ ABİA’nın 339. maddesi “Birlik kurumlarının üyeleri, komitelerin üyeleri ve Birliğin memurları ve diğer görevlileri, görevleri sona erdikten sonra dahi, başta teşebbüslere, bunların ticari ilişkilerine veya maliyet unsurlarına ilişkin bilgiler olmak üzere, nitelikleri gereği mesleki sır kapsamına giren bilgileri

Fakat idare, gizlilik gerekçesiyle bu belgelere erişimi reddederse o zaman bu belgeleri delil olarak kullanmaktan kaçınmalıdır.

Ele alınması gereken çok önemli olan bir diğer başka konu ise tarafların dosyalara erişimini sağlamak konusundaki kurumun yükümlülüğü, objektif karakterli mi yoksa fonksiyonel karakterli bir gereksinim midir?

Eğer objektif karaktere sahipse o zaman bu hakkın reddedilmesi yani dosyaya erişiminin engellenmesi bir prosedür ihlalini oluşturur ve büyük ihtimalle kararın iptal edilmesine neden olur. Ayrıca fonksiyonel karaktere sahipse de o zaman bu hakkın ihlali bir prosedür ihlalini oluşturur ve prosedürün sonucuna etki etmesi şartıyla kararın iptal edilmesine neden olabilir.

AB hukuku hükümlerine ve mahkeme içtihatlarına dayanarak ikinci ihtimalin, dosyalara erişim için talebin fonksiyonel karakterli olduğu değerlendirilmesiyle eşanlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴⁹

Son olarak şunu da belirtebiliriz ki ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasında kendi dosyasına erişim hakkının sağlanmasından başka aynı zamanda Birliğin kurum, organ, ofis veya ajanslarının belgelerine erişim hakkı ABİA'nın 15. maddesinin 3. fıkrası⁴⁵⁰ ve 1049/2001 sayılı Tüzüğüyle de sağlanmaktadır.⁴⁵¹

Dolayısıyla Tüzüğe göre istisnalar ve Şart'ın belirlediği “gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek” taleplerinin tutarlı bir şekilde yorumlandığını belirtmemiz gerekmektedir.⁴⁵²

açıklamamakla yükümlüdürler”. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁴⁴⁹ Bkz. T-10/92, T-11/92, T-12/92 et T-15/92 Cimenteries CBR i inni v Commission [1992] ECR II-2667; T-65/89 BPB Industries i British Gypsum v Commission [1993] ECR II-389.

⁴⁵⁰ ABİA'nın 15. maddesinin 3. fıkrası. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014)

⁴⁵¹ Regulation (EC) No 1049/2001, **OJ L 145**, 31.05.2001. Bkz. http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf.

⁴⁵² Kanska, s. 319.

5. Kararların Gerekçelerini Belirtme Yükümlülüğü

Kararların gerekçelerini belirtme yükümlülüğü iyi yönetim hakkının diğer bir ögesi ya da unsurudur. Bu hak veya yükümlülük ABİA'nın 296. maddesinden kaynaklanmaktadır. Bu maddeye göre tüzük, yönerge yada karar gibi bütün hukuki tasarrufların gerekçeli olması gerekmektedir. Bu yüzden bu hükmün Şart'ın düzenlenmesinden çok daha geniş bir uygulama alanı vardır çünkü ABİA'nın 296. maddesi tüm AB kurumlarının hukuki tasarruflarını gerekçelendirmesi için yükümlü kılar, Şart ise sadece idari kararların gerekçelerinin belirtilmesine yöneliktir.⁴⁵³

Bu iki hüküm arasında bir karşılaştırma yaparsak ABİA'nın 296. maddesinin gerekçelendirme yükümlülüğünün, antlaşmalara dayanarak alınan tavsiye ve görüşleri de kapsadığını görebiliriz. Ancak böyle bir yükümlülük Şart'ın 41. maddesinde bulunmamaktadır; çünkü Şart sadece idari kararlara yöneliktir.

Gerekçeleri belirtme yükümlülüğü her kurum veya makamın, kararın dayandığı hukuki ve olgu dayanaklarını belirterek çıkardığı her özel karar için özellikle bireylerin çıkarları ve haklarının etkileneceği durumlarda gerekçelerini belirtme yükümlülüğü gereksinimini öngörmektedir.⁴⁵⁴ Futbol antrenörlerinin nitelikleriyle ilgili *UNECTEF v Heylens* davasında Mahkeme:

“(...) yetkili ulusal makamın reddetmesinin dayandığı gerekçelere ilişkin Topluluk çalışanlarını bilgilendirmekle yükümlüdür ve bu gerekçeyi (gerekçesini) aldığı kararda veya tarafların talepleri sonucu üzerine yayınlanan bildiride belirtmesi gerekmektedir. Tarafların hedefleri ve bakış açıları bakımından Topluluk Hukuku'nun gereksinimleri yani hukuk yollarının gösterilmesi ve gerekçeleri belirtme yükümlülüğü sadece alınan son kararlar için geçerlidir yani sınırlıdır; buna göre hazırlık ve soruşturma aşamasında meydana gelen sonuç ve önlemler için geçerli değildir” kararını almıştır.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Milecka, s. 53.

⁴⁵⁴ Vasilica Negrut, “The Europeanization of Public Administration through the General Principles of Good Administration”, *Acta Universitatis Danibis Juridica*, Sayı:2, 2011, s. 10

⁴⁵⁵ Case 222/86 Unectef, paras. 15-16.

Gerekçenin, bireylerin hak ve çıkarlarını etkili bir şekilde korumalarını sağlayabilmesi için ve eğer taraflar karardan memnun değillerse ya da kararın yasaya aykırı olduğunu düşünüyorlarsa ona karşı itiraz edebilmeleri için gerekli bir şekilde hazırlanması gerekmektedir.⁴⁵⁶

Mahkemelerin içtihadına göre kararların gerekçelendirilmesi yükümlülüğü bir taraftan ilgili kişinin haklarının yönetim karşısında korunmasına hizmet ederken diğer taraftan yönetimin kendisini kontrol edebilmesine ve yargısal açıdan da kararın denetlenebilirliğine imkân sağlamaktadır.⁴⁵⁷

Devlet yardımına ilişkin Komisyon'un bir çelik şirketine bazı finansal yardımları kesme ya da durdurma kararının geçerliliğiyle ilgili *Belgium v Commission* davasında ATAD ispatlamıştır ki:

*“Bu içtihat yerleşmiş [...], gerekçe ile ilgili kişilerin tedbirin gerekçelerini anlamaları ve mahkemelerin yorum gücünü uygulayabilmeleri için imkân sağlanması amacıyla hükümden (ATA'nın 253.maddesi) istenen gerekçenin olayın tedbiri ile uygun olmalıdır ve söz konusu tedbiri alan kurumun takip ettiği gerekçenin kuşkusuz ve net bir şekilde yayınlanması (kamuya açılması) gerekmektedir. Gerekçenin bütün maddi ve hukuki hususları içermesi zorunlu değildir çünkü gerekçenin ATA'nın 253.maddesinin tüm taleplerini yerine getirip getirmediği sorusu sadece şekil yönünden değil aynı zamanda içeriği ve söz konusu olayın düzenlendiği bütün hukuk kuralları açısından da değerlendirilmelidir”.*⁴⁵⁸

Yani gerekçe, bir kurumun faaliyeti üzerinde kontrol için kontrol eden organa hizmet eder ve aynı zamanda kararın dayandığı hukuki ve olgu dayanağını denetlemek aracılığıyla tedbirin yasayla uygunluğunun denetlenmesine imkân sağlamaktadır.

Bu yüzden gerekçe mutlaka uygun, açık ve yeterli olmalıdır. Tabi ki gerekçe söz konusu kurumun kendi kararının dayandığı ana delilleri, kanıtları ve olguları (maddi) ve hukuki dayanağını ortaya koymalıdır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Milecka, s. 54

⁴⁵⁷ Şimşek, s. 105; Case C-338/00 P Volkswagen AG, para. 124.

⁴⁵⁸ Bkz. Case C-197/99 Belgium v Commission [2003] ECR I-8461, para. 72.

⁴⁵⁹ Handebook, s. 27.

Aynı zamanda belirtmemiz gerekir ki, ABAD'ın devamlı bir şekilde belirttiği gibi gerekçenin derecesi ve detaylandırılması kabul edilen kararın niteliğine ve gerekçenin yerine getirmesi gereken gereksinimler olayın niteliğine bağlıdır.⁴⁶⁰

Oysa genel olarak her kurumun, gerekçesini nasıl hazırlayacağı ve tarafları nasıl bilgilendireceği karar verme yetkisi olduğu kabul edilmiştir.

Fakat mahkeme kurumun taraflara verdiği ya da sunduğu açıklamalara dayanarak kararı yeniden gözden geçirme fonksiyonunu (yorumlama gücünü) gerçekleştiremezse o zaman karar iptal edilebilir.

Yani gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün ihlal edilmesi sadece kararın gerekçelendirilmediği zamanlarda ortaya çıkmaz; aynı zamanda gerekçenin nitelik ve nicelik bakımından da yetersiz olduğu durumlarda gerekçe belirtme yükümlülüğünün ihlali söz konusu olur.⁴⁶¹

Eğer gerekçe, alınan kararın dayandığı olgu ve hukuki dayanaklarını tam bir şekilde belirtmemişse o zaman bu nicelik bakımından yetersiz olur. Fakat bazen gereksinimler prosedürün gizliliğini koruma yükümlülüğü nedeniyle kararın gerekçelendirme gereksinimi sınırlandırılabilir.⁴⁶²

Fakat kararın çıkarılması için temel olan bütün önemli gerekçelerin içerilmediği durumlarda gerekçe kalite açısından yetersiz olur ve bu durumda yetersiz gerekçe, gerekçelerin eksikliğiyle aynıdır ve kararın iptaline neden olabilir.⁴⁶³

Bunun yanında kararların gerekçelendirme yükümlülüğü meşru yönetim fikri ile yakından ilişkidir. Eğer karar alıcı kararını gerekçelendirmek için yükümlüyse o zaman karar alma sürecinin haksız ve keyfi olmasının çok az ihtimali vardır; çünkü karar kamuya ilan edilecektir.

Yukarıda bahsettiğimiz duruma dayanarak görebiliriz ki, kararların gerekçelendirme yükümlülüğü kararın meşruluğunu arttırmasının yanında karar alma sürecine de büyük bir şeffaflık sağlar.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Negrut, s. 11. Ayrıca bkz. Case C-221/09 AJD Tuna, para. 59

⁴⁶¹ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014); Nedim Bekri, "Gerekçeli Karar Hakkı", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:3, 2014, s. 211

⁴⁶² Bkz. Case C-254/95 P European Parliament v Angelo Innamorati [1996] ECR I-3423.

⁴⁶³ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

Gerekçeli karar alınmasını isteme hakkı aynı zamanda Avrupa İyi Yönetim Kodu'nun 18. maddesinde de öngörülmüş ve somutlaştırılmıştır. Koda göre “Kurumun gerçek bir kişinin hak ve menfaatlerini olumsuz şekilde etkileyebilecek her kararında, ilgili olaylar ve hukuki dayanağı işaret edilerek kararın gerekçesini belirtecektir”.

Yani burada Kod ile Şart'ın 41. maddesi arasında bir fark olduğunu görebiliriz. Çünkü Kod gerekçelerin belirtme yükümlülüğünü sadece bireylerin hak ve menfaatlerini olumsuz şekilde etkileyebilecek kararlarla sınırlandırırken ABTHŞ'nin 41. maddesi ise sadece idari kararlara yöneliktir.

Fakat yine de belirtmemiz gerekir ki, ABAD'ın içtihadına dayanarak gerekçeleri belirtme yükümlülüğü sadece bireysel kararlara değil genel nitelikli kararlara yönelik bir yükümlülüktür.

Gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün genellikle kabul edilmesi ve tanınmasına rağmen yine de çok sıklıkla bu yükümlülüğün ihlal edilmesi gerekçesiyle mahkemelere dilekçeler gönderilmektedir.

Bu yükümlülük bazen resmi görevliler tarafından gereksiz ve teknik bir yük olarak görülebilir; fakat bireylerin veya tarafların görüş açısından ise gerekçeleri belirtme yükümlülüğü, olay yetkili makam tarafından incelenirken ve karar alınırken gerekli olan tüm maddi ve hukuki delillerin incelenip incelenmediği ile ilgili tek garantidir.

Bu şekilde bu yükümlülük, tarafların, alınan kararın dayandığı nedenleri bilmesi halinde gereksiz mahkeme süreçlerinin azalmasını sağlar. Açıkçası gerekçeleri belirtme yükümlülüğü iyi yönetimin temel, anahtar unsurudur.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Melanie Smith, **Centralised Enforcement, Legitimacy and Good Governance in the EU**, Routledge, Oxon, 2010, s. 34. Bkz.

https://books.google.com.tr/books?id=OdCLAgAAQBAJ&pg=PA32&dq=THE+OBLIGATION+OF+REASONED+DECISION+in+EU+law&hl=en&sa=X&ved=0CBoQ6AEwAGoVChMIoZm-_OvnwIVSvNyCh1Hkw1C#v=onepage&q=THE%20OBLIGATION%20OF%20REASONED%20DECISION%20in%20EU%20law&f=true, (erişim tarihi 09.06.2015).

⁴⁶⁵ Sandberg, s. I-15.

Bkz. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure/_EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (erişim tarihi 13.05.2015).

6. Tazminat İsteme Hakkı

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 3. fıkrası “Herkes, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerin ifası sırasında neden oldukları her türlü zararların üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere uygun bir şekilde Birlik tarafından tazmin edilmesi hakkına sahiptir” hükmünü öngörmektedir.⁴⁶⁶

Bu hükmün amacı kişileri, AB kurumlarının ve memurlarının zararlı ve yasaya aykırı davranışlarına karşı korumaktır.

Bu paragrafta da “herkes” ifadesi kullanılmıştır yani Birlik kurumlarının hukuki tasarrufları yüzünden veya memurların davranışlarından dolayı zarara uğradığını iddia eden her gerçek ve tüzel kişi⁴⁶⁷ zararın tazmin edilmesi için AB Genel Mahkemesi'ne⁴⁶⁸ başvurabilir.⁴⁶⁹

Böyle bir durumda bir kişinin talebini sunabilmesi ve zararının tazmin edilmesi için milliyet (vatandaşlık) ile alakalı herhangi bir şartı yerine getirmesi gerekmemektedir.

Bu tür bir talebi AB kurumları veya kurumlarında görevli memurların davranışından dolayı zarara uğradığını iddia eden her kişi sunabilir.⁴⁷⁰

Aynı zamanda şunu da ifade etmek gerekir ki, AB kurum ve memurları tarafından verilen zararın tazminat edilmesi hakkı AB birincil hukuku'nda, Şart'ın temel haklarının içerilmesinden daha önce düzenlenmiştir. Bu hakkın kaynağı ABİA'nın 340. maddesinin 2. paragrafında bulunmaktadır. Bu iki düzenleme arasındaki tek fark Şart'ta öngörülen formülasyonun iyi yönetim hakkı kapsamında olmasıdır.

ABİA'nın 340. maddesinin 2. paragrafına göre “*Birlik, sözleşme dışı sorumluluk alanında, kurumlarının veya çalışanlarının görevlerini yerine getirirken yol açtıkları*

⁴⁶⁶ ABTHŞ'nin 41(3). maddesi, (2012/C 326/02).

⁴⁶⁷ Bkz. Case T-250/02 Autosalone Ispra v EAEC [2005] ECR II 5227, para. 42.

⁴⁶⁸ AB Genel Mahkemesi ile ilgili bkz. Can, 2013, s.146

⁴⁶⁹ Bkz. Case 118/83 CMC v Commission [1985] ECR 2325, para. 31.

⁴⁷⁰ Bkz. Case C-39/09 P SPM v Council and Commission [2010] ECR I-38; Case T-292/09 Mugraby v Council and Commission [2011] ECR II-255; Case T-107/08 Transnational Company “Kazchrome” AO v Council and Commission [2011] ECR II-8051.

zararları üye devletlerin hukuk düzenlerinde ortak olan genel hukuk ilkelerine göre tazmin eder”.⁴⁷¹

Yani bu hükme göre, Antlaşma (Şart da) bu yükümlülük gerçekleştiren faaliyetlere bakılmaksızın AB’nin bütün kurumlarına (Avrupa Merkez Bankası dahil olmak üzere) ve onların memurlarına yöneliktir.

Burada da gerekçeleri belirtme yükümlülüğüyle ilgili aynı sorunlar ortaya çıkmaktadır; yani bazı hak ve yükümlülükler bütün kurumlara yöneliktir, sadece idari faaliyetlerle sınırlandırılmaz.⁴⁷²

ABİA’nın 340. maddesine dayanarak AB, kurumların verdiği zararları bir şartla tazmin eder; kurumların aldığı hukuki tasarruflardan ya da hareketlerden dolayı sorumlu olması gerekmektedir. Yani AB mahkemeleri ilk önce bu tür bir eylemin (hareketlerin) AB kurumlarından kaynaklanıp kaynaklanmadığını değerlendirmelidir.

Bu tür hukuki tasarruflar ve hareketler, (1) yasadışı bir tedbirin çıkarılmasını, (2) yasadışı bir hareketin yapılmasını ve (3) kurumların ve memurların belli bir hareket yapmaları gerektiği durumlarda hareketsiz kalmalarını da içermektedir.

Aynı zamanda bu yasadışı hareketlerin içerisinde ölçülülük için gereksinimin ihlali, ayrımcılık, yasal beklentilerin ihlali v.b. gibi yasal olmayan eylemler de yer almaktadır.

AB’nin sözleşme dışı sorumluluğu: 1. AB kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurlar tarafından yapılan yasadışı hareket, 2. zarar ve 3. kurumun hareketi (davranışı) ile verilen zarar arasındaki bağlantı (nedensellik), (basitçe kurumun eylemi, ortaya çıkan zarar ve son olarak kurumun eylemi ile zarar arasındaki bağlantı) gibi bazı şartlara bağlıdır.⁴⁷³

ABAD aynı şartları *Area Cova* davasında da dile getirmiştir ve bu olayda başvuru yapan kişi sağlık yönetimi ihlaline dayanarak sözleşme dışı sorumluluk olduğunu iddia etmiştir.

⁴⁷¹ ABİA’nın 340. maddesinin 2. fıkrası. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁴⁷² Kanska, s. 320.

⁴⁷³ Bkz. Case C-258/90 and C-259/90 *Pesqueras De Bermeo SA and Naviera Laida SA v Commission of the European Communities* [1992] ECR I-2901, para. 42.

Bu olay Atlantik'in kuzey batısında balıkçılık kotalarıyla ve kotaların dağıtım şekli ile ilgiliydi. Mahkeme, zarar kriterinin yerine getirilmediğini ifade etmiş ve kararında şu hususu belirtmiştir:

“Topluluk hukuku tazminat hakkını üç şart yerine getirildiğinde korur: kişilere hakları vermeyi amaçlayan kurallar ihlal edildiğinde, ihlal yeterince ciddi olduğunda (zararın oluşması gerekir) ve son olarak Topluluğun yasadışı hareketi (Topluluğun yükümlülüğünün ihlali) ile tarafın yaşadığı zarar arasında doğrudan bağlantı olduğunda (nedensellik)”.⁴⁷⁴

Yani tazminatın talep edilebilmesi için ilk olarak tamamlanması gereken şart kişilere haklar veren kuralların ihlal edilmesidir (kişilere belli bir hakkı vermeyi amaçlayan kurallar). Yani basitçe kurum veya memurların yasadışı eylemi olmalıdır.

Bir eylem eğer üstün hukukuna karşı ise yasadışıdır (mesela temel haklar, özen yükümlülüğü ve iyi yönetim hakkı) yani yasadışı eylemin, kişilerin haklarını korumayı hedefleyen hükmü ihlal etmesi gerekmektedir.⁴⁷⁵

Mahkeme içtihadı kapsamında bu şart *Bergaderm davasında*⁴⁷⁶ ele alınmış veya öngörülmüştür. Mahkeme bu olayda: “AB'nin sorumluluğunun doğması için (ortaya çıkması için) “kişilere hakları tanıyan veya veren bir hukuk kuralının ihlali mutlaka meydana gelmelidir” diye ifade etmiştir.

*Kampffmeyer davasında*⁴⁷⁷ ise Mahkeme AETA'nın 215. maddesinin⁴⁷⁸ amaçları için, ihlal edilen kuralın genel olarak kişileri korumayı amaçladığını ispatlamasının yeterli olduğunu ve başvuru yapan kişi için ihlal edilen kuralın “*doğrudan ve özel bir şekilde onunla ilgili ya da ona yönelik*” olmasının gerekmediğini belirtmiştir.⁴⁷⁹

Tazminat hakkının doğması için gerçekleşmesi gereken ikinci şart, kural ihlalinin yeterince ciddi olması gerekliliğidir.

⁴⁷⁴ Bkz. Case T-196/99 Area Cova and Others v Commission and Council, paras. 42-44.

⁴⁷⁵ Lais, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>, (erişim tarihi 20.10.2014).

⁴⁷⁶ Bkz. Case C-352/98 Bergaderm and Goupil v Commission [2000] ECR I-5291.

⁴⁷⁷ Joined cases 5, 7, 13-24/66 Kampffmeyer and others v Commission [1967] ECR 317.

⁴⁷⁸ AETA'nın 215. maddesi. Bkz.

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaEkonomiToplulugunuKuranAntlasma.pdf, (erişim tarihi 03.04.2015).

⁴⁷⁹ Bkz. Case 24/66 Kampffmeyer.

AB kurumları takdir yetkileriyle ilgili sınırlarını açık ve ciddi bir şekilde aşmış ve ihlal etmişse o zaman AB Hukuku'nun ihlali yeterince ciddi bir ihlaldir.⁴⁸⁰ Buna benzer bir tutumu ABAD, *Bergaderm* davasında ele almış ve şu şekilde ifade etmiştir: “*AB Hukuku'nun bir ihlalinin yeterince ciddi olup olmadığını ispatlamak için yapılması gereken söz konusu Birlik kurumları ya da Üye devletlerin açık ve ciddiyetle takdir yetkileriyle ilgili sınırları dikkate alıp almamaları ya da ihlal edip etmemeleridir*”.⁴⁸¹

Kurumların takdir yetkilerini uyguladıklarında alınan kararlarda ortaya çıkan basit hatalar “yasadışı hareketleri ya da tasarrufları” oluşturmamaktadır.⁴⁸²

Yerine getirilmesi gereken üçüncü şart, zararın ortaya çıkması veya zararın oluması durumudur. Yani bu tazminatı isteyebilmek için kurumların veya memurların yasadışı davranışları ile kişilere mutlaka zarar vermesi gerekmektedir.

Black Law Dictionary'ye göre zarar şu şekilde tanımlanabilir: “*Bir kişinin diğeri aleyhine yapılan ihmal, niyet ya da başka bir kişinin kazasından diğer kişinin üzerine (personel) ya da o kişinin mülküne verilen zarar yahut bozulma*”.⁴⁸³

Başvuru yapan kişi veya talep eden kişinin Genel Mahkeme'ye mutlaka olayı (gerçek, zararı ortaya çıkaran gerçek) ve zarara uğradığını iddia ettiği ölçüyü (miktarı) kanıtlamak amacıyla gereken delilleri sağlaması yani teslim etmesi gerekmektedir.⁴⁸⁴

Kayıp veya zarar sadece belirli ve spesifik,⁴⁸⁵ kanıtlanabilir⁴⁸⁶ (yani ortaya çıktığını kanıtlanabilir) ve ölçülebilirse⁴⁸⁷ karşılanabilir. Zarar aynı zamanda mutlaka doğrudan olmalıdır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁰ Milecka, s. 55.

⁴⁸¹ Bkz. Case C-352/98 *Bergaderm and Goupil*, para. 43.

⁴⁸² Bkz. Case T-212/03 *MyTravel v Commission* [2008] ECR II-1967, para.40; Joined Cases T-198/95, T-171/96, T-230/97, T-174/98 and T-225/99, *Comafra and Dole Fresh Fruit Europe v Commission* [2001] ECR II-1975, para. 134.

⁴⁸³ *Black's Law Dictionary*, Free Online Legal Dictionary (2nd Ed), <http://thelawdictionary.org/damage/>, (erişim tarihi 08.07.2015).

⁴⁸⁴ Bkz. Case T-575/93 *Casper Koelman v Commission* [1996] ECR II-1, para. 97.

⁴⁸⁵ Bkz. Case 26/74 *Roquette Frères v Commission* [1976] ECR 269.

⁴⁸⁶ Bkz. Case T-461/08 *Evropaiki Dynamiki - Proigmena Systimata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE v European Investment Bank (BEI)* [2011] ECR II-6367, para. 80.

⁴⁸⁷ Bkz. Case 29/63 *Laminoirs de la Providence and Others v High Authority* [1965] ECR 1123.

⁴⁸⁸ Bkz. Cases 9 and 12/60 *Société Commerciale Antoine Vloeberghs, SA v High Authority* [1961] ECR 197; Case 25/62 *Plaumann v Commission* [1963] ECR 95.

Yerine getirilmesi gereken son şart ise nedensellik şartıdır. Yani zarar mutlaka AB kurumlarının taraflı veya yasadışı hareketi ya da hareket etmeleri gerektiği durumunda başarısızlık (hareketsizlik) ile bir şekilde bağlı olmalıdır.⁴⁸⁹

Nedensellik bağı, sebep ve zarar bulunması durumunda ortaya çıkmaktadır yani zarar söz konusu yasadışı veya yanlış eylemlerin doğrudan sonucudur.⁴⁹⁰

Aynı zamanda şunu da ifade etmemiz gerekir ki kurumun yasadışı eylemi ile zarar arasındaki nedensellik ilişkisini (bağlı) ispatlama yükümlülüğü başvuru yapan kişiye aittir.⁴⁹¹

Sonuç olarak şunu da belirtmemiz gerekir ki iyi yönetim hakkının ihlali ve 41. maddede öngörülen özel garantilerin ihlali sadece yukarıda belirttiğimiz şartlar yerine getirildiğinde AB'nin sözleşme dışı sorumluluğunun ortaya çıkmasına sebep olur. Sadece bu tür durumlarda kişiler zararın tazmin edilmesini iddia edebilirler. Eğer Genel Mahkeme kişinin şikayetinin gerekçeli olduğuna dair karar verirse o zaman zararların tazmin edilmesi için karar verebilir.⁴⁹²

7. Dil Garantisi

İyi yönetim hakkının içerisinde bulunan son hak ise AB kurumlarıyla antlaşmaların dillerinden biriyle iletişim kurmak yani yazışmak hakkıdır.

Bu hak, Şart'ın 41. maddesinin kapsamında şu şekilde ifade edilmiştir: *“Herkes Birliğin kurumlarına, Antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biriyle yazabilir ve kendisine aynı dilde cevap verilmelidir”*.⁴⁹³

Bu hak aynı zamanda *“tarafların dil kimliklerine saygı gösterilmesinin”* garantisidir ve böylece *“dil tarafsızlığı ilkesini”* de ifade etmektedir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Bkz. Case C-433/10 P Volker Mauerhofer v European Commission [2011] ECR I-48, para. 127.

⁴⁹⁰ Bkz. Case T-149/96 Confederazione Nazionale Coltivatori Diretti (Coldiretti) and 110 Farmers c Council and Commission [1998] ECR II-3841, para. 101; Case T-561/08 Jürgen Gutknecht v European Commission [2011] ECR II-364, para. 30.

⁴⁹¹ Bkz. Case T-461/08 Evropaiki Dynamiki, para. 209.

⁴⁹² Milecka, s. 56.

⁴⁹³ ABTHŞ'nin 41(4). maddesi, (2012/C 326/02).

⁴⁹⁴ Kanska, s. 321.

Kurumların dil rejimi aynı zamanda diğer düzenlemelerde de geniş ya da büyük bir ölçüde düzenlenen bir husustur. Yani bu husus AB yasal düzeni içerisinde 1 sayılı Konsey Tüzüğü'nde düzenlenmiştir.⁴⁹⁵ Bu Tüzük AB kurumlarının kullanabileceği dilleri belirlemiştir.

Fakat bu Tüzüğün 6. maddesinde kurumların, prosedür kurallarında veya iç tüzüklerinde somut bir olayda hangi resmi dilleri kullanacaklarını belirlemeleri için imkân sağlamıştır.⁴⁹⁶

Bu hak Şart'la anayasal haklar kategorisine yükselmeden önce önce Amsterdam Antlaşması aracılığıyla AB'nin birincil hukuku'nda yer almış ve günümüzde Şart'ta düzenlenmesinin yanı sıra aynı zamanda ABİA'nın 24. maddesinin 4. paragrafında da düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre her Birlik vatandaşı, bu maddede veya ABA'nın 13. maddesinde belirtilen herhangi bir kuruma veya organa, ABA'nın 55. maddesinin 1. paragrafında belirtilen dillerden biriyle yazabilir ve aynı dilde cevap alabilir.⁴⁹⁷

Daha fazlası, bu hak 41. maddenin diğer garantilerinin anlamında çok büyük bir rol oynar çünkü kişiye onun daha kolay iletişime geçebileceği bir dili seçme izni verilmezse, usule ilişkin hakları uygun bir şekilde yerine getirilemez. Şart'ın hükmünün amacı bireyler ile AB idaresi arasındaki ilişkilerde kişilerin hakları ve çıkarlarının korunmasını basitleştirmektir.⁴⁹⁸

Şart'ın 41. maddesine baktığımızda bu hak (dil garantisi) herkese tanınır, yani garanti edilir. Ancak ABİA 24. maddesine baktığımızda bu hak sadece AB vatandaşlarına tanınır ve bu iki düzenlemenin tasarısına dayanarak bu hükümler arasında kişisel uygulama alanı açısından bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Fakat Şart'ın 52. maddesinin 2. fıkrasının *“Antlaşmalar'da da düzenlenip bu Şart'ta tanınan hakların*

⁴⁹⁵ The Council of European Economic Community, **Regulation No. 1** determining the languages to be used by the European Economic Community, (OJ P 017, 6.10.1958, p.385). Bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1442502823851&uri=CELEX:01958R0001-20130701>, (erişim tarihi 20.07.2015).

⁴⁹⁶ Article 6 of Regulation No 1. Bkz.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1442502823851&uri=CELEX:01958R0001-20130701>, (erişim tarihi 20.07.2015).

⁴⁹⁷ ABİA'nın 24. maddesinin 4. paragrafı. Bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi 19.09.2014).

⁴⁹⁸ Milecka, s. 56.

kullanılması, söz konusu Antlaşmalar’da hükme bağlanan koşul ve sınırlar dahilinde gerçekleşir” ifadesine dayanarak Şart’ın 41. maddesinin 4. fıkrası, ABİA’nın 24. maddesinin 4. paragrafında tanımlanan limit veya sınırlamalar içinde olması ve şartlara göre uygulanması gerektiğini belirtebiliriz. Yani bundan anlaşıldığı gibi bu hak sadece AB vatandaşlarına tanınmaktadır.

Fakat ABTHŞ’nin 41. maddesinin 4. fıkrasının kurumsal uygulama alanına ilişkin, bu fıkranın sadece AB kurumlarına yönelik olduğunu ve bu maddenin AB kurum, organ, ofis ve ajanslarına yönelik olan diğer fıkralardan farklı olduğunu dile getirmemiz gerekmektedir.

Böyle bir durumu ATAD da onaylamıştır, *Kik davasında*⁴⁹⁹ OHİM’in (İç Pazar Uyumlaştırma Ofisi) ATA’nın 21. maddesinin kapsadığı kurumlardan biri olmadığı sayılmıştır.⁵⁰⁰

Burada belirtilmesi ve ele alınması gereken diğer bir konu ise şudur: bu hak her AB vatandaşına AB kurumlarının her eylemin ya da her belgenin, AB bütün resmi dillerinde hazırlanmasını (tasarlanmasını) isteme imkânı sağlar mı?

ATAD bu konuyu *Kik davasında* ele almıştır ve şu şekilde karar vermiştir: *“itiraz eden kişinin ifade ettiği gibi, Antlaşma, AB’de dillerin kullanılmasına ilişkin bazı referanslar içermektedir. Ancak bu referanslar her vatandaşa tüm koşullarda onların haklarını veya çıkarlarını etkileyebilecek her hareket ya da kararın bir versiyonunu onların dilinde alma veya isteme hakkı tanınan AB Hukuku’nun genel bir ilkesinin göstergesi olarak kabul edilemez yani değerlendirilemez”*.⁵⁰¹

Her kararın tercüme edilmesi gerektiğiyle ilgili Mahkeme: *“özel bir kararın, yönetilen kişiler hariç mutlaka tüm resmi dillere tercüme edilmesi gerekmemektedir, hatta bu karar diğer vatandaşların haklarına etki etse bile gerek bulunmamaktadır”* şeklinde karar vermiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Bkz. Case T-120/99 Kik v OHIM [2001] ECR II-2235.

⁵⁰⁰ Bkz. Case T-120/99, para. 64.

⁵⁰¹ Bkz. Case C-361/01 P Kik v OHIM [2003] ECR I-8283.

⁵⁰² Bkz. Case C-361/01, para. 82.

Yukarıda belirtilenlere göre bu hakkı iyi yönetim hakkının içerisinde yer alan diğer haklardan ayıran iki önemli unsuru belirtmemiz gerekir. Bu iki unsur şunlardır: Bu hakkın sadece AB vatandaşlarına tanınması ve AB kurumlarının bu haktan yararlanabilen yetkili kişilerin dilekçelerine, sorularına, düşüncelerine, şikayetlerine v.b durumlara, AB kuruluşları hariç tutularak aynı resmi dilde cevap verme yükümlülüğünün bulunmasıdır.

SONUÇ

AB kurulduğundan beri en temel hedeflerden biri daha iyi bir yönetime ulaşmaktır. Bu hedefe ulaşmak için anayasal değişikliklerden başlayarak ikincil mevzuatın çıkarılması, ABAD İçtihatlarına ve AB Ombudsmanı'nın katkısına kadar birçok düzenleme ve işlem yapılmış, tedbirler alınmıştır.

İyi yönetim, kavram olarak Avrupa Birliği düzeyinde halen gelişmektedir. Çünkü bu hakkı tanımlamak ve uygulamak çoğu zaman ekonomik ve sosyal koşullara bağlıdır. İyi yönetim kavramı, genelde bir dizi hak, kural ve idari ilkelerin üzerinde çerçeveli bir kavram olarak anlaşılabilir.

İyi yönetim hakkı ortaya ilk çıktığından beri sürekli değişikliklere ve tamamlamalara uğramıştır. Fakat günümüzdeki iyi yönetim statüsü 2009 yılında Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle tamamen değişmiştir.

İyi yönetim 1960'lı yıllarda hem ulusal düzeyde hem de AB düzeyinde ele alınmıştır. İyi yönetimi tanımlamak için üye devletlerin katkısı gerçekten çok büyüktü. Bu dönemde iyi yönetim, kötü yönetim üzrinden tanımlanmaya çalışılmıştır, fakat halen kötü yönetimle ilgili de net ve belli bir tanım bulunmamaktadır.

Kötü yönetimi tanımlamak için çeşitli girişimler olmuştur. Bu girişimlerden biri Birtanya'da gerçekleşmiştir. Britanya Hukuk Sistemi'nde kötü yönetim; önyargı, ihmal, başarısızlık, dikkatsizlik, gecikme, beceriksizlik, keyfilik ve benzeri" olarak belirtilmektedir. Fakat Britanya'daki bir sivil toplum kurumu olan Adalet Komitesi "kötü yönetime karşı hukuk yollarını öngörmektense iyi yönetimin gerçekleştirilmesi için tedbirler alınmasının daha iyi olduğunu", "önleyici tedbirlerin alınmasının sorunların çözümüne yönelmekten daha iyi olduğunu" belirtmiştir.

Bu yönde AB Ombudsmanı'nın katkısı çok büyüktür. AB Ombudsmanı kötü yönetimin, bir kamu kurumunun bağlı olduğu prensip ve yasaya uygun bir şekilde davranmaması durumunda ortaya çıkacağını ve insan haklarına saygı, hukuk devleti ve iyi yönetim ilkeleri konusundaki başarısızlığı da içerdiğini belirtmiştir.

Böylece iyi yönetimin sağlanmasının kötü yönetim sonrasında başvurulacak hukuk yollarını oluşturmaktan daha iyi olduğu bildirilmiştir.

İyi yönetim kavramının daha net tanımlanabilmesi için bazı üye devletlerin hukuk sistemleri ve iyi yönetim ilkelerini belirleme ve geliştirmeye yönelik çabaları analiz edilmiştir.

Mesela İtalyan Anayasası, iyi yönetime ulaşmak amacıyla resmi dairelerin gerekli şekilde örgütlenmelerini öngörmektedir. Fakat yürürlükteki İspanyol Anayasası, kamunun keyfi davranışının yasak olduğunu ve iyi yönetime ulaşmak için kurumların yükümlülüklerini ve temel ilkeleri öngörmektedir.

İyi yönetimi tanımlamak ve ona ulaşmak için üye devletlerin katkılarının yanında Avrupa Hukuku'nda iyi yönetim ile ilgili çok sayıda düzenleme bulunmaktadır. Bunlardan biri, 28 Eylül 1977 tarihli “Avrupa Konsey Bakanlar Komitesi'nin İdari İşlemler Karşısında Bireyin Korunmasına İlişkin 77(31) sayılı kararıdır. Avrupa Konseyi bu kararda iyi yönetime ulaşmak ve iyi yönetimin temeli olan dinlenilme hakkı, belgelere ulaşma hakkı, kararların gerekçeli olması yükümlülüğü gibi ilkeler ortaya koymuştur.

Bu dönemde iyi yönetim AB Hukuku'nun genel bir ilkesi olarak algılanmıştır. ABAD tarafından iyi yönetim ilke olarak ele alınmıştır. Bunun dışında ABAD, iyi yönetimi yükümlülük, görev, kural, istem, gerekçe, garanti, tedbir, çıkar olarak da tarif etmiştir. ABAD, “iyi yönetim” ifadesini kullanmasına rağmen onu tanımlamamıştır. ABAD, iyi yönetime iyi, sağlam ve gereken yönetim olarak başvurmuştur.

Bu süreçte Komisyon da, Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitabı kabul etmesiyle büyük rol oynamıştır. Beyaz Kitap, iyi yönetime ulaşmak için beş temel ilke ortaya koymuştur. Bunlar; açıklık, katılım, sorumluluk, etkililik ve uyumluluk'tur.

Fakat birkaç yıl sonra Avrupa Konseyi, İyi yönetim ile ilgili CM/ Rec (2007) 7 sayılı Tavsiye Kararı'nda “iyi yönetimin, örgütlenme ve yönetme kalitesine bağlı olduğu; etkililik, verimlilik ve toplumun ihtiyaçlarına duyarlılık gereklerini karşılamak zorunda olduğu...; bütçe gereklerine uymak zorunda olduğu; idarenin sahip olabileceği uygun insan kaynağı ile kamu görevlilerinin niteliğine ve kamu görevlilerinin hizmet içi eğitimlerine bağlı olduğu” hususlarını belirtilmiştir.

Doktrin de bütün bu gelişmelere karşı hareketsiz kalmamıştır. Doktrinde iyi yönetimin, ilgili kişilerin hak ve çıkarlarına saygı göstermek ve idari faaliyetlerin

kabulünü ve güveni teşvik etmek amacıyla topluluğun hizmetinde olurken kamu çıkarlarını uygun ve etkin bir şekilde takip etmeyi hedefleyen bir yönetim modelini ifade ettiği belirtilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak belirtmemiz gerekir ki, iyi yönetim geniş ve kapsamlı bir kavramdır. İyi yönetim AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının ve AB Hukuku'nu uyguladıklarında AB üyesi devletlerin kurumlarının bağlı olduğu ilke ve yasalara uygun hareket etmeleri, insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeleri ve kamu yararı ile şahsi çıkarlar arasında bir denge kurmaları yükümlülüğünü ifade etmektedir.

İyi yönetimi tanımlamak, geliştirmek ve ona ulaşmak yoğun ve zor bir süreçtir, nihayetinde bu durum iyi yönetim ilkesinin iyi yönetim hakkına dönüşümüyle sonuçlanmıştır. Yani Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle iyi yönetim hakkını (md.41) da kapsayan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, hukuki bağlayıcılık kazanmıştır. Böylece iyi yönetim, anayasal haklar kategorisine yükselmiş ve herkes için AB kurum, organ, ofis ve ajansları ile arasındaki ilişkilerde çok güçlü bir dayanak olmuştur.

Fakat iyi yönetim genel bir konsepttir ve aynı zamanda AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının uyması gereken bazı ilkeleri kapsamaktadır. Bunlar: Yasallık ilkesi, yasal kesinlik ilkesi, ölçülülük ilkesi, meşru beklentiler, kanun önünde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, tarafsızlık ilkesi, açıklık ilkesi, idari kararlara karşı temyiz, dinlenilme hakkı, makul süre, gerekçeleri belirtme yükümlülüğü, tazminat ilkesi ve katılım ilkesidir.

Bu ilkeler iyi yönetimin temel ilkeleri olduğu için bütün AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının işleyişine büyük katkı sağlamaktadır ve idari usullerde şeffaflık, etkililik, verimlilik, güvenilirlik, uyumluluk vb. hususları getirmiştir. Bu ilkeler aynı zamanda AB birincil ve ikincil hukukuyla daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. ABAD içtihatlarına göre AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının yaptığı işlemler bu ilkelere aykırı ise, aynı zamanda AB Hukuku'na da aykırıdır ve böylece ABİA'nın 263. maddesi gereğince iptal edilmesi istenebilir.

İyi yönetim hakkının kodifikasyonu açısından ise 7 Aralık 2000 tarihinde Nice zirvesinde ABTHŞ'nin imzalanması ve resmi olarak yayınlanması ile en önemli adım

atılmıştır. Fakat bazı üye devletlerin büyük itirazlarından dolayı Şart, Nice Antlaşması'na dahil edilmemiştir.

Fakat şunu belirtmemiz gerekir ki, günümüzde iyi yönetim hakkının kapsamında yer alan bazı hükümler örneğin, gerekçelendirme yükümlülüğü, tazminat hakkı, dil garantisi veya iletişim hakkı ATA'da güvence altına alınmıştır. Günümüzde de yukarıda bahsettiğimiz haklar ABA ve ABİA'nın, farklı maddelerinin içinde ve ABTHŞ'de yer almış bulunmaktadır.

Bu gelişmelerde yani iyi yönetim hakkının ABTHŞ'ne dahil edilmesinde AB Ombudsmanı *Jacob Söderman* da çok önemli rol oynamıştır. *Söderman*'ın düşüncesine göre, iyi yönetim hakkının ABTHŞ'ye dahil edilmesi yurttaşlar ve kamu yönetimi arasındaki ilişkilere ve insan hakları normlarına ilişkin modern gelişmelerin dikkate alınması için önemli bir belirtidir.

İyi yönetim hakkı, Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı'nın 2. bölümünde yer alan 101. maddede de düzenlenmişti. Fakat Fransa ve Hollanda'da gerçekleştirilen referandumlardan çıkan olumsuz sonuçlar nedeniyle bu Anayasa antlaşması yürürlüğe girmemişti ve böylece ABTHŞ de hukuken bağlayıcılık kazanamıştı.

Uzun yıllar süren bir çalışma olarak iyi yönetim hakkının düzenlenmesi, geliştirilmesi ve AB'nin en önemli belgelerinde yer alması ve AB Hukuku'nun genel bir ilkesi olmaktan anayasal karakterli bir hakka dönüştürülmesi, 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle sağlanmıştır. İyi yönetim hakkını da içeren ABTHŞ (md.41), ABA'nın 6. maddesinin 1. fıkrasıyla hukuken bağlayıcılık kazanıp antlaşmalarla hukuken eşdeğer nitelik kazanmıştır.

İyi yönetim hakkı ABTHŞ'nin 41. maddesinde öngörülerek anayasal, sübjektif ve usule ilişkin haklar kategorisine yükselmiştir ve böylece bireyler için AB kurum, organ, ofis ve ajansları ile ilişkilerde güçlü bir dayanak oluşturmuştur.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 1. fıkrasında esas olarak iyi yönetim hakkının temel içeriğine yer verilmiş ve herkese, kendisiyle ilgili işlerin, Birliğin kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde yapılmasını isteme hakkı garanti edilmiştir.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 2. fıkrasında ise, bu hakkın özellikle, herkesin kendisini olumsuz şekilde etkileyebilecek bir tedbir alınmadan önce dinlenilme hakkını; herkesin, gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı göstermek kaydıyla dosyasına erişme hakkını ve yönetimin kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğünü kapsadığı belirtilmektedir.

ABTHŞ'nin 41. maddesinin 3. fıkrasında, herkes, Birlik kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurların görevlerin ifası sırasında neden oldukları her türlü zararın üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere uygun bir şekilde Birlik tarafından tazmin edilmesini isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı 41. maddenin 4. fıkrasında ise, Birliğin kurumlarına antlaşmaların resmi dillerinden herhangi biri ile yazılabileceği ve aynı dilde cevap verilmesi zorunluluğu düzenlenmiştir. ABTHŞ'nin 41. maddesinin içeriğinden, iyi yönetim hakkının bir semsiye hak olduğu tespit edilebilir.

Böylece ABTHŞ'nin 41. maddesi sayesinde kişilerin posedürdeki durumu daha iyi bir hale getirilmiştir. Kişiler ile AB kurum, organ, ofis ve ajansları arasındaki ilişkilerde kişileri korumaktadır; çünkü iyi yönetim anayasal bir haktır.

İyi yönetim hakkı kapsamında tarafsız ve adil olma yükümlülüğü ve makul bir süre içinde işlerin görülmesi yükümlülüğü öngörülerek prosedürdeki etkililik ve verimlilik sağlanmakta ve aynı zamanda kişilerin usuli durumu iyileştirilmektedir. Bu yükümlülükler idari prosedürün kalitesini ve kişilerin bu prosedürlere güvenmelerini ve inancın derinleştirilmesini sağlamaktadır.

Dinlenilme hakkı uyarınca, kişiye kendisi ile ilgili bir olayda, uygun şartlarda kendi görüşlerini ve düşüncelerini gerekli bir şekilde ifade etmesi için imkân verilmelidir. Bu hakkın garanti edilmesiyle, kişilerin karar alma sürecine özellikle kendilerini olumsuz şekilde etkileyebilecek kararın kabulü aşamasına katılmaları sağlanmaktadır ve böylece karar alma süreci daha iyi bir hale getirilmiştir; çünkü kişi bu hakkı kullanarak karar alacak olan otoriteye yararlı bilgiler verebilir. Dinlenilme hakkının kişi ve konu bakımından uygulanması ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmasına rağmen, bu hak tedbirden olumsuz bir şekilde etkilenebilecek herkese tanınan bir haktır.

Fakat konu bakımından bir olayda bir kişinin, üçüncü taraf olarak çıkarı bulunursa ve olumsuz şekilde etkilenirse bu kişiler de dinlenilme hakkına sahiptir.

İyi yönetim hakkının bir parçası olan dosyaya erişim hakkı, AB kurum, organ, ofis ve ajanslarına şeffaflık ve açıklık getirmiştir. Kişiler bu hakkı kullanarak dosyasında bulunan belgelere ulaşabilir ve böylece bu belgelerle ilgili dinenilme hakkını kullanarak yazılı ve gereken durumda sözlü olarak görüş ve düşüncelerini açıklayabilir. Dinlenilme hakkı ve dosyaya erişim hakkı, savunma hakkının en önemli unsurlarındandır. Dosyaya erişim hakkı fonksiyonel karaktere sahiptir; çünkü bu hakkın ihlali prosedürün sonucuna etki etmesi şartıyla kararın iptal edilmesine neden olabilir. Dosyalara erişim hakkı kesin niteliğe sahip değildir (mutlaklığı yoktur) çünkü bu hak gizliliğin meşru yararlarına ve meslek sırlarına saygı gösterilmesi kaydıyla garanti edilmelidir.

Kararların gerekçelerini belirtme yükümlülüğü, iyi yönetim hakkının diğer bir unsuru olarak ABTHŞ'nin 41. maddesinin düzenlenmesine göre sadece idari kararlara yönelik bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük aynı zamanda ABİA'nın 296. maddesinde de düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre bütün hukuki tasarrufların gerekçeli olması gerekmektedir. Böylece bu iki hüküm arasında konu bakımından uygulama açısından bir uyumsuzluk ortaya çıkmıştır. Fakat ABTHŞ'nin 52. maddesinin 2. fıkrasını göz önünde bulundurarak gerekçeleri belirtme yükümlülüğünün AB Hukuku'nun bütün hukuk tasarruflarını kapsadığını belirtmemiz gerekir. Bu yükümlülük bazen resmi görevliler tarafından gereksiz ve teknik bir yük olarak görülebilir. Bununla birlikte bireylerin veya tarafların görüşü açısından gerekçeleri belirtme yükümlülüğü, olay yetkili makam tarafından incelenirken ve karar alınırken gerekli olan tüm maddi ve hukuki delillerin incelenip incelenmediği ile ilgili tek garantidir. Bu şekilde söz konusu yükümlülük, tarafların alınan kararın dayandığı nedenleri bilmesi halinde gereksiz mahkeme süreçlerinin engellenmesini sağlar.

Tazminat hakkı kişilerin AB kurum, organ, ofis ve ajanslarının zararlı ve yasadışı davranışlarından korunmasını sağlamaktadır. Kişiler bu hakka başvurarak Birlik kurumları veya bu kurumlarda görevli memurların görevleri dolayısıyla verdikleri zararın Birlik tarafından tazmin edilmesini isteyebilirler. Tazminat hakkı ABTHŞ'nin dışında ABİA'nın 340. maddesinin 2. fıkrasında da düzenlenmiştir. Birlik bir zararın

tazmin edilmesi için üç şartın yerine getirilmesini istemektedir. Bunlar; AB kurumları ya da bu kurumlarda görevli memurlar tarafından yapılan yasadışı hareket, zarar ve yapılan hareket ile zarar arasında bir bağlantı olmasıdır. Tazminat hakkı garanti edilerek kurumların ve bu kurumlarda görevli memurların hukuka uygun davranmaları ve karar almaları, böylece daha dikkatli olmaları sağlanmaktadır. Aksi taktirde hukuka aykırı karar ya da davranışlar ile neden olan zararların tazmin edilmesi gerekir.

İyi yönetim hakkının içerisinde bulunan son hak ise, yazışma hakkı'dır (dil garantisi). Bu hak ile AB vatandaşlarının dillerine saygı gösterilmektedir. Böylece AB'de dil tarafsızlığı ilkesi güvence altına alınmaktadır. Yazışma hakkı ABİA'nın 24. maddesinin 4. paragrafında da düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre, her Birlik vatandaşı, bu maddede veya ABA'nın 13. maddesinde belirtilen herhangi bir kuruma veya organa, ABA'nın 55. maddesinin 1. paragrafında belirtilen dillerden biriyle yazabilir ve kendilerine aynı dilde cevap verilmelidir. Yazışma hakkı ile ilgili ABTHŞ'nin 41. maddesinin 4. fıkrasında "herkes" kelimesi yer almaktadır. Ancak ABTHŞ'nin 52. maddesinin 2. fıkrası uyarınca bu hakkın sadece AB vatandaşlarına tanınan bir hak olduğu belirtmemiz gerekir. Bu hakkın garanti edilmesiyle AB vatandaşlarına idari prosedürlerde daha etkili bir şekilde görüşlerini ve düşüncelerini ifade etme imkânı sağlanmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak iyi yönetimin AB kurum, organ, ofis ve ajansları tarafından saygı gösterilmesi gereken temel bir hak olduğunu belirtebiliriz. İyi yönetim hakkının içerdiği garantilerin içeriğinin detaylandırılması yükümlülüğü ABAD'a bırakılmıştır.

Fakat kanaatimize göre bu hakla ilgili belirsizliklerin giderilmesi amacıyla belgelere erişim hakkı ve ayrımcılık yasağı konusunda olduğu gibi ABAD içtihatlarına dayanarak iyi yönetim hakkının uygulanmasını detaylandıran bir tüzüğün çıkartılması gerekir.

KAYNAKÇA

ACA Europe, Newsletter No. 27, April 2012, General Report on the Implementation of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Seminar in The Hague on 24 Nov. 2011), s. 1-37. <http://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars/396-seminar-in-the-hague-on-24-november-2011>, (15.04.2015).

Addink, Henk. “Principles of Good Governance: Lessons from Administrative Law”, **Good Governance and the European Union**, Ed. D.M. Curtin & R.A. Wessel, Antwerpen-Oxford-New York: Intersentia, 2005, ss. 21- 47.

Akalan, Abdullah Recai. “**Türk Kamu Hizmetinde İyi Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele**”, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi-SBE, Konya, 2006. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Tez No. 189318, (15.10.2014)

Akyımlaz, Bahtiyar. **İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemlerin Yapılış Usulleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000.

Altundiş, Mehmet. “Hukuki Güvenlik İlkesi”, **Yasama Dergisi**, Sayı:10, 2008, ss. 60-94.

Andreangeli, Ariana, **EU Competition Enforcement and Human Rights**, Edwrd Elgar, United Kingdom, 2008, https://books.google.com.tr/books?id=9lXzX2F-4FUC&pg=PA32&lpg=PA32&dq=right+to+be+heard+natural+justice+in+eu&source=bl&ots=nuFiO-aDOy&sig=vuZ872LtQfl1HB_GRlRNcMsXn-U&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=right%20to%20be%20heard%20natural%20justice%20in%20eu&f=true, (erişim tarihi 10.12.2014)

Arsava A., Füsun. “Avrupa Temel Haklar Şartı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2005, ss. 1-15.

Avrupa Birliği (Maastricht) Antlaşması. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2838,maastrichttrpdf.pdf?0>, (28.09.2014).

Avrupa Birliği Ombudsmanı. “Avrupa Doğru İdari Davranış Yasası”. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/code.faces#/page/1>, (13.10.2014).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi** , 26.10.2012, C-326/391, (2012/C 326/02).

Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma.
http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaEkonomiToplulugunuKuranAntlasma.pdf, (03.04.2015).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.
http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AİHS_Tr_A6format.pdf, (04.02.2015).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma.
http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaKomurveCelikToplulugunuKuranAntlasma.pdf, (03.04.2015).

Avrupa Tek Senedi. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2835,atstrpdf.pdf?0>, (03.04.2015).

Barak, Aharon. **Proportionality- Constitutional rights and their Limitations**, Cambrige University Press, Cambrige, 2012.

Bauer, Ralf. **Das Recht auf eine gute Verwaltung im Europäischen Gemeinschaftsrecht**, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2002.

Bekri, Nedim. “Gerekçeli Karar Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:3, 2014, ss. 203-228.

Black's Law Dictionary, Free Online Legal Dictionary (2nd Ed).
<http://thelawdictionary.org/damage/>, (08.07.2015).

Bradley W., Anthony ve Keith D. Ewing, **Constitutional and Administrative Law**, 14.Edition, Pearson Langman, England, 2007.

Can, Hacı. **Avrupa Birliği Hukuku**, Sürat Üniversite Yayınları, İstanbul, 2013.

Can, Hacı. **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Hukuk Cep Kitabı, Sürat Üniversite Yayınları, İstanbul, 2014.

Commision of the European Communities, **European Governance - A White Paper**, COM (2001) 428 final, 25 July 2001. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52001DC0428>, (15.02.215).

Council of Europe, **Resolution (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities** (Adopted on 28 September 1977).
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009032&SecMode=1&DocId=752646&Usage=2>, (06.12.2014).

Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2007)7 on good administration** (Adopted by the Committee of Ministers on 20 June 2007 at the 999bis meeting of the Ministers' Deputies).

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>, (25.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R (2003) 16 concerning on the execution of administrative and judicial decisions in the field of administrative Law** (adopted by the Committee of Ministers on 9 September 2003 at the 851st meeting of the Ministers' Deputies).

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=65519&Site=CM>, (28.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R (80) 2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities** (Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies).

<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=2009056&SecMode=1&DocId=667512&Usage=2>, (25.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability** (Adopted by the Committee of Ministers on 18 September 1984 at the 375th meeting of the Ministers' Deputies).

<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=2009362&SecMode=1&DocId=683180&Usage=2>, (25.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R (87) 16 of the Committee of Ministers to member states on administrative procedures affecting a large number of persons** (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?Index=no&command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=608104&SecMode=1&DocId=694390&Usage=2>, (21.02.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R (91) 1 on administrative Sanctions** (Adopted by Committee of Ministres on 13 february 1991 at the 452nd meeting of the Ministres' deputies).

<https://wcd.coe.int/com.intranet.InstraServlet?command=com.intranet.CmdBlobGet&IntranetImage=2011123&SecMode=1&DocId=392992&Usage=2>, (25.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No. R(2000) 10 Rekomandimi of Committee of Ministers to Member States on codes of conduct for public officials** (Adopted by the Committee of Ministers on 11 May 2000 at the 106th Session).

[https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec\(2000\)10_EN.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/Rec(2000)10_EN.pdf), (27.01.2015).

Council of Europe, **Recommendation No.(81)19 of the Committee of Ministers to Member States on the access to information held by public authorities.** [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1981\)019_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1981)019_EN.asp), (17.11.2014).

Council of Europe, **Recommendation Rec (2003) 16 of the Committee of Ministers to member states on the execution of administrative and judicial decisions in the field of administrative Law**(Adopted by the Committee of Ministers on 9 September 2003 at the 851st meeting of the Ministers' Deputies). <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=65519&Site=CM>, (25.01.2015).

Council of Europe, **The Administration and You**, Handbook, Council of Europe Publishing, Directorate of Legal Affairs, Strasbourg 1996.

Craig, Paul. **EU Administrative Law**, 2.Edition, Oxford University Press, Oxford 2012.

Curtin, Deirdre ve Albert Jacob Meijer. "Does Transparency Strengthen Legitimacy?", **Information Polity**, Cilt:11, Sayı:2, 2006, ss. 109-122.

Eckes, Christina ve Joana Mendes, "The Right to Be Heard in Composite Administrative Procedures: Lost in between Protection?", **European Law Review**, Cilt: 36, 2011, ss. 651-670. <http://ssrn.com/abstract=2092855>, (23.06.2015).

Erdoğan, Hasan. "Avrupa Birliği'nde Anayasal Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:3, 2008, ss.341-368.

European Parliament- Directorate General for Internal Policies, **The General Principles of EU Administrative Procedural Law"- In depth Analysis**, Brussels, June 2015. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA\(2015\)519224_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA(2015)519224_EN.pdf), (20.10.2014).

European Parliament and Council, **Regulation (EC) No 1049/2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents.** http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf, (25.12.2014).

European Parliament and Council, **Regulation (EU) No 1095/2010 establishing a European Supervisory Authority.** <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R1095>, (06.09.2014).

European Parliament and Council, **Regulation No.1331/2008** establishing a common authorization procedure for food additives, food enzymes and food flavouring. OJ [2008] L 354/1. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2008.354.01.0001.01.ENG, (07.03.2015).

European Parliament, **Report on the Special Report by the European Ombudsman to the European Parliament following his own-initiative inquiry into public access to documents** (C4-0157/98).

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A4-1998-0265&language=EN>, (02.10.2014).

Explanations relating to the Charter were initially provided by the Presidium of the Convention which drew up the Charter. Bkz. OJ C 303, 14.12.2007, ss. 17-35. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2007.303.01.0017.01.ENG, (09.03.2015).

Fadul A., Jose. **Epicity**, Lulu Press, USA, 2010. Bkz.

https://books.google.com.tr/books?id=m3A3AgAAQBAJ&pg=PA15&lpg=PA15&dq=From+the+administrative+viewpoint,+participation+can+build+public+support+for+activities&source=bl&ots=bmPWFd8jSu&sig=XfgSF606HJxm4-DJzSGb-Kn7uB4&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=From%20the%20administrative%20viewpoint%2C%20participation%20can%20build%20public%20support%20for%20activities&f=false, (05.02.2015).

Fennelly, Nial. "Pillar Talk: Fundamental Rights Protection in the European Union", **Judicial Studies Institute Journal**, Sayı:1, 2008, ss. 95-120.

Fitzmaurice G., Gerald. "The general principles of international Law considered from the standpoint of the rule of Law", **Collected courses of the Hague Academy of International Law**, Cilt: 92, 1957, ss. 1-228.

Flattery, Jamie, "Balancing Efficiency and Justice in EU Competition Law: Elements of Procedural Fairness and their Impact on the Right to a Fair Hearing", **The Competition Law Review**, Cilt:7, Sayı:1, 2010, ss.53-81

Fortsakis, Theodoros. "Principles governing good administration", **European Public Law**, Cilt:11, Sayı:2, 2005, ss. 207-217.

Gianfrancesco, Eduardo. "The Charter of Fundamental Rights of the Union as a Source of Law", **The European Union After Lisbon**, Ed. Herman-Josef Blanke and Stelio Mangiameli, Springer, Verlag Berlin Heidelberg 2012, ss. 295-310.

Groussot, Xavier and Laurent Pech. "Fundamental Rights Protection in the EU post Lisbon Treaty", **Fondation Robert Schuman, European Issue no.173**, 2010, ss.1-13.

Groussot, Xavier. **General Principles of Community Law**, Europa Law Publishing, 2006.

Güneş, Ahmet. “Aarhus Sözleşmesi üzerşne bir inceleme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergesi**, Cilt:14, Sayı:1, 2010, ss. 299-333.

Harb, Tor-Inge. “The Function of the Proportionality Principle in EU Law”, **European Law Journal**, Cilt:16, Sayı:2, 2010, ss. 158-185.

Harden, Ian. “Citizenship and Information”, **European Public Law**, Cilt:7, Sayı:2, 2001, ss. 165-193.

Hofman C.H, Herwig and Catalina Mihaescu, “The Relation between the Charter's Fundamental Rights and the Unwritten General Principles of EU Law: Good Administration as the Test Case”, **European Constitutional Law Review**, Cilt: 9, Sayı:1, 2013, ss. 73-101.

Hofman C.H, Herwig, Gerarg C. Rowe, Alexander H. Türk, **Administrative law and policy of the European Union**, Oxford University Press, Oxford, 2011. https://books.google.com.tr/books?id=CXrfURLqsdgC&pg=PA196&lpg=PA196&dq=reasonable+time+in+eu+administration&source=bl&ots=VCTzbPfoBq&sig=_1NAGLxFpP3qlu2bLUfMzbx-g0o&hl=en&sa=X&ved=0CDgQ6AEwBWoVChMIna2n_eOjxwIVp6tyCh35owyB#v=onepage&q=reasonable%20time%20in%20eu%20administration&f=false, (18.05.2015).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi. <http://www.dusuncetarihi.com/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789>, (09.03.2015).

İspanyol Anayasası.

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/14-%C4%B0SPANYA%20533-584.pdf>, (01.10.2014).

İtalya Cumhuriyeti Anayasası.

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/10-%C4%B0TALYA%20319-354.pdf>, (01.10.2014).

Kanska, Klara. “Towards Administrative Human Rights in the EU. Impact of the Charter of Fundamental Rights”, **European Law Journal**, Cilt.10, Sayı.3, 2004, ss. 296-326.

Koparic, Ivan, Anamarija Musa, Goranka Lalić Novak. “Good Administrative as a ticket to the European Administrative Space”, **Zborik PFZ**, Cilt:61, Sayı:5, 2011, ss. 1515-1560.

Lais, Martina. “Das Recht auf eine gute Verwaltung unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs, Zeitschrift für Europarechtliche Studien”, **Heft** 3/2002. (<http://archiv.jura.uni-saarland.de/projekte/Bibliothek/text.php?id=179>), (20.10.2014).

Lončar, Zoran ve Dejan Vučetić. “Принцип сразмерности у европском и српском праву: управноправни аспекти”, **Themes Journal for Social Research**, Cilt:37, Sayı:4, 2013, ss. 1617-1647. (Avrupa ve Sırp Hukukunda Ölçülülük İlkesi: İdari ve Hukuki Yönleri)

Makhija, Ashish. “Principles of natural justice”.
<http://www.Lawpact.org/uploads/PRINCIPLES%20OF%20NATURAL%20JUSTICE.pdf>, (21.03.2015).

Mendes, Joana. “Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour”, **European University Institute Working Papers**, Law, No.9, 2009, ss. 1-13.

Milecka, Kamila. “The Right to Good Administration in the light of Article 41 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union”, **Contemporary Legal and Economic Issues III**, 2011, ss. 43-60.

Negrut, Vasilica, “The Europeanization of Public Administration through the General Principles of Good Administration”, **Acta Universitatis Danubius Juridica**, Sayı:2, 2011, ss. 5-15.

Nolte, Georg. “General principles of German and European administrative Law. A comparison in historical perspective”, **The Modern Law Review**, Cilt:57, Sayı:2, 1994, ss. 191-212.

Nieto-Garrido, Eva. “Possible Developments of Article 298 TFEU: Towards an Open, Efficient and Independent European Administration”, **European Public Law**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2012, ss. 373-398.

Oğuzlar G., Özlem. “Avrupa Anayasası”, **TBB Dergisi**, Sayı:65, 2006, ss. 173-188.

Paunio, Elina. **Legal Certainty in Multilingual EU Law**, Ashgate Publishing Company, Fulham-England 2013.

Pavel, Nicolae. “The Right to Good Administration”, **Contemporary Readings in Law and Social Justice**, Cilt:4, Sayı:2, 2012, ss. 919-933.

Ponce, Julio. “Good Administration and Administrative Procedures”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Cilt:12, Sayı:2, 2005, ss. 551-588.

Ponce, Julio. “Good Administration and European public Law”, **European Review of Public Law**, Cilt:14, Sayı:4, 2002, ss. 1503-1544.

Portuese, Aurelien. “Principle of Proportionality as Principle of Economic Efficiency”, **European Law Journal**, Cilt:19, Sayı:5, 2013, ss. 612-635.

Pranevičienė, Birutė ve Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė, “Guarantee of Principles of Legitimate Expectations, Legal certainty and legal security in the territorial planning process”, **Jurisprudence**, Cilt:19, Sayı:2, 2012, ss. 643-656.

Presidency Conclusion.

http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm, (15.04.2015).

Rusch, Wolfgang. “Citizens First- Good Administration Through General Administrative Procedures”, **Modernising Administrative Procedures, Meeting EU Standards**, ReSPA, ss. 3-15.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uuJQhOxN16EJ:www.respaweb.eu/download/doc/Modernising%2BAdministrative%2BProcedures%2BMeeting%2BEU%2BStandards.pdf/abba43c63e77c186dfb4e18fd5b500cf.pdf+&cd=9&hl=en&ct=cln>, (14.02.2015).

Sandberg, Paivi Leino. “Enforcing Citizens’ Right to Good Administration: Time for Action”, **Law of Administrative Procedure of the European Union**, European Added Value Assessment 1/2012, Brussels, 2012, ss. I-1 - I-45.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/eav_lawofadminprocedure_/EAV_LawofAdminprocedure_EN.pdf, (13.05.2015).

Schönberg, Soren. **Legitimate expectations in Administrative Law**, Oxford Press University, Oxford 2000.

Schwarze, Jürgen. “Enlargement, the European Constitution and Administrative Law”, **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt:53, Sayı:4, 2004, ss. 969-984.

Schwarze, Jürgen. **European Administrative Law**, Sweet and Maxwell, London, 1992.

Schwarze, Jürgen. “European Administrative Law in the Light of the Treaty of Lisbon”, **European Public Law**, Cilt:18, Sayı:2, 2012, ss. 285-304.

Schwarze, Jürgen. “Judicial Review of European Administrative Procedure”, **Law and Contemporary Problems**, Cilt:68, Sayı:1, 2004, ss.85-105.

Simonati, Anna. “The Principles of Administrative Procedure and the EU Courts: an Evolution in Progress?”, **Review of European Administrative Law**, Cilt:4, Sayı:1, 2011, ss. 45-81.

Şimşek, Oğuz. “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda iyi yönetim hakkı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:3, 2007, ss. 91-107.

Singh P., Mahendra. **German Administrative Law**, Springer, 1985.

Smith, Melanie. **Centralised Enforcement, Legitimacy and Good Governance in the EU**, Routledge, Oxon 2010.

https://books.google.com.tr/books?id=OdCLAgAAQBAJ&pg=PA32&dq=THE+OBLIGATION+OF+REASONED+DECISION+in+EU+law&hl=en&sa=X&ved=0CBoQ6AEwAGoVChMIoZm-_OvnwIVSvNyCh1Hkw1C#v=onepage&q=THE%20OBLIGATION%20OF%20REASONED%20DECISION%20in%20EU%20law&f=true,(09.06.2015).

Söderman, Jacob. “The Citizen, the Administration and Community Law”, General report prepared for the 1998 FIDE CONGRE, Stokholm 1998, ss.1-44. <http://edz.bib.uni-mannheim.dsee/daten/edz-b/omb/07/fide-1-eng.pdf>,(05.03.2015).

Sourcebook; “**Human Rights and Good Governance**”, Ed. Henk Addink and Others, Sim Special 34, Urtecht, 2010, ss. 1-223.

Şengül, Ramazan. “Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesi Karşısında Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:47, Sayı:3, 2014, ss. 91-110

T.C Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine Hakkında Antlaşma”, Ofset Fotomat, Ankara, 2011. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>,(19.09.2014).

T.C Adalet Bakanlığı, “Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma”, Ankara Barosu Başkanlığı, Ankara, 2004. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/until2007/avrupaicin.pdf>,(20.02.2015)

Tanquerel, Thierry. “Good administration at the service of good governance: safeguarding individual rights and implementing democratic decisions”, **In pursuit of Good Administration**, European Conference, Council of Europe, Warsaw, 29-30 November 2007, ss. 1-9.

Tesauro, Giuseppe. “Reasonableness in the European Court of Justice Case-Law”, **Court of Justice of European Union: Analysis and Perspectives on Sixty years of Case Law**, (Ed. Allan Rosas and Others), Asser Press Springer, Hollanda, 2013.

Tridimas, Takis. **The General Principles of EU Law**, 2.Edition, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Turan, Hüseyin. “Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:11, 2012, ss. 47-75.

The Council of European Economic Community, **Regulation No 1** determining the languages to be used by the European Economic Community, (OJ P 017, 6.10.1958, p.385).

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1442502823851&uri=CELEX:01958R0001-20130701>, (20.07.2015).

The Council of European Union, **Directive 2000/43/EC** of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2000.180.01.0022.01.ENG.

The Council of European Union, **Directive 2000/78/EC** of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:303:0016:0022:en:PDF>.

The European Ombudsman, **Annual Report for 1997**, ss. 1-318.

<http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3447/html.bookmark>, (02.10.2014).

The European Ombudsman, **Annual Report for 2001**, ss. 1-285.

<http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3438/html.bookmark>, (09.05.2015).

The European Ombudsman, **Annual Report for 2007**, ss. 1-155.

<http://www.ombudsman.europa.eu/en/activities/annualreport.faces/en/3452/html.bookmark>, (02.10.2014).

Thomas A., Tracy. “Ubi Jus, Ibi Remedium: The Fundamental Right to a Remedy Under Due Process”, **San Diego Law Review**, Cilt:41, 2004, ss. 1-14. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=564302, (05.09.2014).

Thomas, Robert. **Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law**, Hart Publishing, Oxford 2000.

Vermeule, Adriane. “Contra Nemo Judex in Sua Causa: The Limits of Impartiality”, **The Yale Law Journal**, Cilt:122, Sayı:2, 2012, ss. 386-420.

Winter, Lorena B. “The Role of the Proportionality Principle in Cross-Border Investigations Involving Fundamental Rights”, **Transnational Inquiries and the Protection of Fundamental Rights in Criminal Proceedings**, Ed. Stefano Ruggeri, Springer, 2013, ss.85-110

Ziller, Jacques. “Is a Law of Administrative Procedure for the Union Institutions Necessary?”, **Rivista italiana di diritto pubblico comunitario**, Sayı:3-4, 2011, ss. 699-725.

Konuya ilişkin ABAD ve AİHM içtihatları

Cases T-55/93 and T-232/94, T-233/94 and T-234/94 *Industrias Pesqueras Campos v Commission* [1996] ECR II-247.

Cases T-44/01, T-119/01 and T-126/01 *Eduardo Vieira v the Commission* [2003] ECR II-1209.

Cases T-44, 119 & 126/01 *Eduardo Vieira and others v Commission* [2003] ECR II-1209.

Cases T-355/04 and T-446/04 *Co-Frutta Soc. coop v the Commission* [2010] ECR II-1.

Cases T-305/94 to T-307/94, T-313/94 to T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 and T-335/94 *LVM v Commission* [1999] ECR II-931.

Cases T-213/95 and T-18/96, *SCK and FNK v Commission of the EC* [1997] ECR II-1739.

Cases T-198/95, T-171/96, T-230/97, T-174/98 and T-225/99, *Comafrika and Dole Fresh Fruit Europe v Commission*, [2001] ECR II-1975.

Cases T-186/97, T-187/97, T-190/97 to T-192/97, T-210/97, T-211/97, T-216/97, T-217/97, T-218/97, T-279/97, T-280/97, T-293/97 and T-147/99 *Kaufring e.a. v. Commission* [2001] ECR II-1337.

Cases T-10/92, T-11/92, T-12/92 et T-15/92 *Cimenteries CBR i inni v Commission* [1992] ECR II-2667.

Cases C-74/00 P and C-75/00 P *Falck and Acciaierie di Bolzano v Commission* [2002] ECR I-7869.

Cases 9 and 12/60 *Société Commerciale Antoine Vloeberghs, SA v High Authority* [1961] ECR 197.

Cases 7/56, 3/57 to 7/57 *Algera v Assemblée* [1957] ECR 0039.

Cases 63-69/72 *Werhahn v Commission and Council* [1997] ECR 1229.

Cases 56 and 58/64 *Consten and Grundig v. Commission* [1966] ECR 299.

Cases 5, 7, 13-24/66 *Kampffmeyer and others v Commission* [1967] ECR 317.

Cases 33/79 and 75/79 *Kuhner v. Commission* [1980] ECR 1677.

Cases 3-18 and 25-26/58 *Barbara Ezbergbau v High Authority* [1960] ECR 173.

Cases 27-29/58 *Ateliers de la Lorie v High Authority* [1960] ECR 515.

Cases 212–217/80 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Srl Meridionale Industria Salumi* [1981] ECR 2735.

Cases 205/82 to 215/82 *Deutsche Milchkontor and Others v Germany* [1983] ECR 2633.

Cases 1-57 and 14-57 *Societe des usines a tubes de la Sarre v High Authority of The European Coal and Steel Community* [1957] ECR 201.

Cases 117/76 and 16/77 *Albert Ruckdeschel & Co. et Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. v Hauptzollamt Hamburg-St. Annen and Diamalt AG v Hauptzollamt Itzehoe* [1977] ECR 1753.

Case T-95/96 *Gestelevision Telecinco SA v Commission of the EC* [1998] ECR II-3407.

Case T-95/03 *Asociación de Empresarios de Estaciones de Servicio de la Comunidad Autónoma de Madrid and o. v. Commission* [2006] ECR II-4739.

Case T-9/89 *Hüls v Commission* [1992] ECR II-499.

Case T-81/95 *Interhotel v. Commission* [1997] ECR II-1265.

Case T-73/95 *Estabelecimentos Isidoro M. Oliveira SA v Commission of the EC* [1997] ECR II-381.

Case T-72/97 *Proderec - Formação and Desenvolvimento de Recursos Humanos, A.C.E. v. Commission* [1998] ECR II-2847.

Case T-7/89 *Hercules Chemicals v Commission* [1991] ECR II-171.

Case T-67/01 *J.C.B. Service v. Commission* [2004] ECR II-49.

Case T-65/89 *BPB Industries v Commission* [1993] ECR II-389.

Case T-64/02 *Dr Hans Heubach GmbH & Co. K.G. v. Commission* [2005] ECR II-5137.

Case T-62/98 *Volkswagen AG v. Commission* [2000] ECR II-2707.

Case T-613/97 *U.F.EX., D.H.L. International S.A., Federal express international (France) S.N.C. and CRIE S.A. v. Commission* [2006] ECR II-1531.

Case T-60/05 *UFEX e.a. v. Commission* [2007] ECR II-3397,

Case T-59/02 *Archer Daniels Midland Co. v. Commission* [2006] ECR II-3627.

Case T-579/08 *Eridania Sadam v. Commission* [2011] ECR II-366.

Case T-575/93 *Casper Koelman v Commission* [1996] ECR II-1.

Case T-561/08 *Jürgen Gutknecht v European Commission* [2011] ECR II-364.

Case T-54/99 *max.mobil* [2002] ECR II-313.

Case T-52/02 *S.N.C.Z. v. Commission* [2005] ECR II-500.

Case T-50/96 Primex Produkte Import-Export GmbH & Co KG v Commission [1998] ECR II-3773.

Case T-50/00 Dalmine S.p.A. v. Commission [2002] ECR I-6677.

Case T-461/08 Evropaiki Dynamiki - Proigmena Systimata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE v European Investment Bank (BEI) [2011] ECR II-6367.

Case T-46/00, Kvitsjoen A/S v. Commission [2000] ECR II-3713.

Case T-450/93 Lisretal v Commission [1994] ECR II-1177.

Case T-44/00 Mannesmannröhren-Werke A.G. v. Commission [2004] ECR II-2223.

Case T-436/09 Dufour v. ECB [2011] ECR II-nyr.

Case T-413/03 Shandong Reipu Biochemicals Co. Ltd v. Council [2006] ECR II-2243.

Case T-395/04 Air One SpA v Commission of the EC [2006] ECR II-1343.

Case T-379/04 J v. Commission [2006]; Case T-303/02 Westfalen GassenNederland B.V. v. Commission [2006] ECR II-4567.

Case T-36/91 ICI v Commission [1995] ECR II-1847.

Case T-36/06 Bundesverband deutscher Banken v. Commission [2010] ECR II-537.

Case T-357/02 Freistaat Sachsen v Commission [2007] ECR II-1261.

Case T-354/04 Gaetano Petralia v. Commission [2007].

Case T-351/02 Deutsche Bahn A.G. v. Commission [2006] ECR II-1047.

Case T-346/94 France Aviation v Commission [1995] ECR II-284.

Case T-329/01 Archer Daniels Midland Co. v. Commission [2006] ECR II-3255.

Case T-329/00 Bonn Fleisch Ex - und Import v. Commission [2003] ECR II- 287.

Case T-308/94 Cascades SA v. Commission [1998] ECR II-925.

Case T-30/89 Hilti v Commission [1990] ECR II-1439.

Case T-30/03 RENV. 3F v. Commission [2011] ECR II-nyr,

Case T-292/09 Mugraby v Council and Commission [2011] ECR II-255.

Case T-290/97 Mehibas Dordtselaan v. Commission [2000] ECR II-15.

Case T-286/09 Intel Corp. v Commission [2014] ECR not yet published.

Case T-279/02 Degussa A.G. v. Commission [2006] ECR II-897.

Case T-251/00 Lagardere and Canal+ v Commission [2002] ECR II-4825.

Case T-250/02 Autosalone Ispra v EAEC [2005] ECR II 5227.

Case T-245/03 R FNSEA and others v Commission [2004] ECR II-271.

Case T-24/07 Thyssen Krupp Stainless AG v Commission of the EC [2009] ECR II-2309.

Case T-237/00 Patrick Reynolds v. Parliament [2005] ECR P.I., I-A-385 and ECR II-1731.

Case T-231/97 NEC and Brown v. Commission [1999] ECR II-2403.

Case T-23/99 L.R. A.F. 1998 v. Commission [2002] ECR II-1705.

Case T-228/99 and T-233/99 Westdeutsche Landesbank Girozentrale and Land Nordrhein-Westfalen v. Commission [2003] ECR II-435.

Case T-224/00 Archer Daniels Midland and Archer Daniels MidlandIngredients v. Commission [2003] ECR II-2597.

Case T-217/02 Ter LembeekInternational N.V. v. Commission [2006] ECR II-4483.

Case T-213/00 CMA DGM and others v Commission [2003] ECR II-913.

Case T-212/03 MyTravel v Commission [2008] ECR II-1967.

Case T-211/02 Tideland Signal v. Commission [2002] ECR II-3781.

Case T-205/99, Hyper S.r.l. v. Commission, [2002] ECR II-3141.

Case T-198/01 R Technische Glaswerke Illmenau GmbH v. Commission[2002] ECR II-2153.

Case T-178/98 Fresh Marine Company AS v Commission [2002] ECR II-3331.

Case T-176/01 Ferriere Nord S.p.A. v. Commission [2004] ECR II-3931.

Case T-168/01 GlaxoSmithKline Services Unlimited v. Commission [2006] ECR II-2969.

Case T-167/94 Nölle v. Council and Commission [1995] ECR II-2589.

Case T-161/05 Hoechst GmbH v Commission [2009] ECR II-3555.

Case T-155/06 Tomra Systems ASA and Others v European Commission [2010] ECR II- 04361.

Case T-155/04 SELEX Sistemi Integrati S.p.A. v. Commission [2006] ECR II-4797.

Case T-15/99 Brugg Rohrsysteme GmbH v. Commission [2002] ECR II-1613.

Case T-15/89 Chemie Linz AG v Commission [1992] ECR II-1275.

Case T-15/02 B.A.S.F. A.G. v. Commission [2006] ECR II-497.

Case T-149/96 Confederazione Nazionale Coltivatori Diretti (Coldiretti) and 110 Farmers c Council and Commission [1998] ECR II-3841.

Case T-147/97 Champion Stationery Mfg Co. Ltd., Sun Këong Metal Manufacturer Co. Ltd and U.S. Ring Binder Corporation v. Council [1998] ECR II-4137.

Case T-144/02 Eagle v. Commission[2004] ECR II-3381.

Case T-13/99 Pfizer Animal Health S.A. v. Council [2002] ECR II-3305.

Case T-125/06 Centro Studi Antonio Manieri S.r.l. v. Council [2009] ECR II-69.

Case T-120/99 Kik v OHIM [2001] ECR II-2235.

Case T-107/08 Transnational Company “Kazchrome” AO v Council and Commission [2011] ECR II-8051.

Case T-102/00 Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie v Commission [2003] ECR II-02433.

Case T-10/89 Hoechst AG v Commission [1992] ECR II-629.

Case T- 62/98 Volkswagen v. Commission [2000] ECR II-2707.

Case C-83/91 Tetra Pak International v. Commission [1994] ECR II-755.

Case C-76/06 P Britannia Alloys & Chemicals Ltd v. Commission [2007] ECR I-440.

Case C-75/08 Mellor v. Secretary of State for Communities and Local Government [2009] ECR I-3799.

Case C-617/10 Åklageren v. Hans Åkerberg Fransson, [2013] ECR- not yet published.

Case C-55/91 Italy v Commission [1993] ECR I-4813.

Case C-49/88 Al-Jubail Fertilizer v Council [1991] ECR I-3187.

Case C-482/10 Cicala [2011] ECR I-14139.

Case C-48/96 Windpark Groothusen GmbH & Co. v. Commission [1998] ECR I-2873.

Case C-476/08 P Evropaiki Dynamiki v. Commission [2009] ECR I-207.

Case C-44/79 Hauer v Land Rheinland-Pfalz [1979] ECR 3727.

Case C-397/03 P, Archer Daniels Midland et Archer Daniels MidlandIngredients [2006] ECR I-4429.

Case C-397/03 P Archer Daniels Midland Co. and Archer Daniels Midland Ingredients Ltd v Commission of the European Communities [2006] ECR I-4429.

Case C-392/08 Commission v. Spain [2010] ECR I-2537.

Case C-39/97 Kabushiki Kaisha v. Metro-Goldwyn-Mayer Inc. [1998] ECR I-5507.

Case C-39/09 P SPM v Council and Commission [2010] ECR I-38.

Case C-388/01 Commission v. Italy [2003] ECR I-721.

Case C-362/09 P, Athinaiki Techniki v. Commission [2010] ECRI-nyr, para. 70,

Case C-355/10 European Parliament v Council [2012], ECR I.

Case C-354/87 Weddel & Co. BV v. Commission [1990] ECR I-3847.

Case C-352/98 Bergaderm and Goupil v Commission [2000] ECR I-5291.

Case C-344/04 The Queen, ex parte: I.A.T.A. and E.L.F.A.A. v. Department for Transport [2006] ECR I-40.

Case C-338/04 Masimilliano Placanica v others [2007] ECR I-1891.

Case C-338/00 P Volkswagen v. Commission [2003] ECR I-9189.

Case C-331/88 R. v. Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Fedesa [1990] ECR I-4023.

Case C-304/01 Spain v Commission [2004] ECR I-7655.

Case C-29/08 SKF [2009] ECR I- 10413.

Case C-270/99 P, Z v Parliament, [2001] ECR I-9197.

Case C-269/90 TU München v Hauptzollamt München-Mitte [1991] ECR I-5469.

Case C-266/97 P VBA v. VGB e.a [2000] ECR I-2135.

Case C-265/87 Schrader v Hauptzollamt Gronau [1989] ECR 2237.

Case C-258/04 Ioannidis [2005] ECR I-8275.

Case C-255/90 P Burban v Parliament [1992] ECR I-2253.

Case C-254/95 P European Parliament v Angelo Innamorati [1996] ECR I-3423.

Case C-248/99 P France v Monsanto and Commission [2002] ECR I-1.

Case C-236/09 Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and others v Conseil des Minister [2011] ECR I-773.

Case C-234/84 Belgiumv Commission [1986] ECR 2263.

Case C-224/00, Commission v. Italy [2002] ECR I-2965.

Case C-222/86 Unectef v Heylens [1987] ECR 4097.

Case C-221/09 AJD Tuna Ltd v Direttur tal-Agrikoltura u s-Sajd [2011] ECR I-1655.

Case C-213/99 de Andrade v. Director da Alfandega de Leixoes [2000] ECR I-11083.

Case C-209/03 Bidar [2005] ECR I-2119.

Case C-204/07 P C.A.S. SpA v. Commission [2008] ECR I-6135.

Case C-204/00 P Aalborg Portland v. Commission [2004] ECR I-123.

Case C-199/03 Ireland v Commission [2005] ECR I-8027.

Case C-197/99 Belgium v Commission [2003] ECR I-8461.

Case C-196/99 P, Aristrain v. Commission [2003] ECR I-11005.

Case C-189/02 P and o., DanskRørindustri v. Commission [2005] ECR I-5425.

Case C-17/99 France v. Commission [2001] ECR I-2481.

Case C-161/06 Skoma-Lux [2007] ECR I-10841.

Case C-158/06 ROM-projecten [2007] ECR I-5103.

Case C-154/04 and C-155/04 Alliance for Natural Health [2005] ECR I-6451.

Case C-143/93 Gebroeders van Es Douane Agenten vs Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen [1996] ECR I-431.

Case C-135/92 Fiskano AB v Commission of the EC [1994] ECR I-2885.

Case C-125/80 Arning v Commission [1981] ECR 2539.

Case C-114/00 Spain v. Commission [2002] ECR I-7657.

Case C-112/00 Schmidberger v Austria (Republik Österreich) [2003] ECR I- 5659.

Case 98/78 A. Racke and Hauptzollamt Mainz [1979] ECR 69.

Case 85/76 Hoffmann-La Roche & Co. AG v Commission of the EC [1979] ECR 461.

Case 74/74 CNTA v Commission [1975] ECR 533.

Case 73/74 Groupement des fabricants de papiers peints and othres v Commission [1975] ECR- 1491.

Case 64/82 Tradax v Commission [1984] ECR 1385-6.

Case 5/76 Beus GmbH v Hauptzollamt München [1968] ECR 83.

Case 46/87 Hoechst v Commission [1989] ECR 2859.

Case 43/75 Defrenne v SABENA [1976] ECR 455.

Case 32/62 Alvis v Council of EEC [1963] ECR 49.

Case 301/87 French Republic v Commission of the EC [1990] ECR I-307.

Case 29/69 Stauder vs. Ulm, [1969] ECR 419.

Case 29/63 Laminoirs de la Providence and Others v High Authority [1965] ECR 1123.

Case 289/81 Vassilis Mavridis v EP [1983] ECR 01731.

Case 282/95 Guérin v Commission [1997] ECR I-1503.

Case 26/74 Roquette Frères v Commission [1976] ECR 269.

Case 25/62 Plaumann v Commission [1963] ECR 95.

Case 223/85 RSV v. Commission [1987] ECR 4617.

Case 19/58 Germany v High Authority [1960] ECR 225.

Case 17/74 Transocean Marine Paint Association v Commission [1974] ECR 1063.

Case 139/77 Denkavit Futtermittel GmbH v Finanzamt Warendorf [1978] ECR 1317.

Case 13-69 van Eick v. Commission [1970] ECR 3.

Case 120/73 Lorenz v. Germany and Rheinlad-Pfalz [1973] ECR 1471.

Case 118/83 CMC v Commission [1985] ECR 2325.

Case 112/80 Firma Anton Dürbeck [1981] ECR 1095.

Case 112/77 August Topfer and Co GmbH v. Commission [1978] ECR 1019.

Case 108/81 Amylum v Council [1982] ECR 3107.

Case 107/82 AEG v Commission [1983] ECR 3151.

Case C-433/10 P Volker Mauerhofer v European Commission [2011] ECR I-48.

Case C-361/01 P Kik v OHIM [2003] ECR I-8283.

Case C-258/90 and C-259/90 Pesqueras De Bermeo SA and Naviera Laida SA v Commission of the European Communities [1992] ECR I-2901.

Case T-111/01 Saxiona Edelmetalle v Commission [2005] ECR II-1579.

T-10/92, T-11/92, T-12/92 et T-15/92 Cimenteries CBR i inni v Commission [1992] ECR II-2667.

T-65/89 BPB Industries i British Gypsum v Commission [1993] ECR II-389.

AİHM'nin Kararı A.293-B, Katte Klitsche de la Grange v Italy, 27 Ekim 1994.

AİHM'nin Kararı A.195-B, Manzoni v Wlochom, 19 Subat 1991.

AİHM'nin Kararı A.120-B, H v UK, 8 Temmuz 1987.

AİHM'nin Kararı A. 288, Van de Hurk v Hollanda, 19 Nisan 1994.

AİHM'nin Kararı A. 274, Dombo Beheer B.V Hollanda, 27 Ekim 1993.

AİHM'nin Kararı A. 53, Piersack v Belgium, 1 Ekim 1982.

AİHM'nin Kararı A. 80, Campbell and Fell v The United Kingdom, 28 Haziran 1984.